ΙΩΑΝΝΟΥ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΧΙΟΝΙΑΔΟΥ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΝΟΜΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Πρόλογος.

Ἐκδίδων τὰς ἐπιστολὰς τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀστρονομίας Γρηγορίου τοῦ Χιωνιάδου ἐθεώρησα καλὸν νὰ προτάξω αὐτῶν ἐκτὸς τῶν ἀπαραιτήτων πραγματικῶν καὶ φιλολογικῶν παρατηρήσεων καί τινα σχετικὰ περὶ τῆς Ἀκαδημίας Θετικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Τραπεζοῦντος, συγκεφαλαιῶν, διαρρυθμίζων ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ πλουτίζων διὰ νέων εἰδήσεων ὅσα ἤδη ἀνεκοίνωσα καὶ ἔγραψα περὶ αὐτῆς.

*Ἐγένοντο δ' αἱ ἀνακοινώσεις μου αὗται ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Τμήματι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου κατὰ τὰ συλλογικὰ ἔτη 1916-17 καὶ 1917-18. Δυστυχῶς ὁλόκληρος ἐκείνη ἡ ἐργασία μου κατατεθεῖσα εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Συλλόγου, ἵνα δημοσιευθῇ ἐν τῷ «**Περιοδικῷ**» αὐτοῦ, ἀπωλέσθη κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1923 ἐπὶ τῆς ἐμῆς προεδρίας γενομένην λεηλασίαν τοῦ γεραροῦ τούτου ἱδρύματος.*

*Περίληψις ὅμως τῆς ἐργασίας μου ταύτης εἶχε δημοσιευθῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «**Περὶ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι σχολῆς Θετικῶν Ἐπιστημῶν**» ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ Κων)πόλεως ἐν ἔτει 1919. Κατὰ παράκλησιν φίλων Τραπεζουντίων ἐδημοσίευσα νέαν περίληψιν ἐπηυξημένην ἐν τῷ «Νέῳ Ποιμένι», παραρτήματι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας, τῷ 1922. Ἡ τελευταία αὕτη περίληψις ἐκυκλοφόρησε καὶ εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον.*

Πρὶν ἢ ὅμως εἰσέλθω εἰς τὸ θέμα μου, θεωρῶ ἐπάναγκες νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα ὅσον τὸ δυνατὸν διὰ βραχυτάτων τὰ αἴτια, ἅτινα ἀνέκαθεν κατέστησαν τὴν ἑλληνίδα πόλιν Τραπεζοῦντα μεγάλην καὶ εὐδαίμονα.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρὸ παντὸς συνετέλεσεν, ὥστε ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην ὑλικὴν δύναμιν, εἶναι τοῦτο, ὅτι κατεῖχε ὑπὸ τὴν

κυριαρχίαν της τὰς δύο μεγαλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς τὰς προερχομένας ἀπὸ «τὴν πηγὴν τοῦ πλούτου», τὴν ἄπω δηλονότι Ἀνατολήν. Αἱ δύο αὗται ὁδοὶ γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα ἡ «ὁδὸς τῶν ἀρωμάτων» καὶ ἡ «ὁδὸς τῆς μετάξης» ἀπέληγον ἡ μὲν πρώτη διὰ θαλάσσης εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δὲ δευτέρα διὰ ξηρᾶς εἰς Τραπεζοῦντα.

Καὶ τὴν μὲν κατοχὴν τῆς πρώτης ἀπώλεσεν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν Ἀράβων, πλὴν ἡ Τραπεζοῦς μὴ γνωρίσασα οὐδ' αὐτὴν τὴν Φραγκοκρατίαν παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Κων)πόλεως ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη.

Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Τραπεζοῦς κατέστη τὸ κέντρον τοῦ μεγάλου διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῆς κεντρώας Ἀσίας, εἶναι ὁ ἑξῆς, ὅτι ἅπασαι αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι ἀπὸ τῆς Μαύρης Θαλάσσης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας ἀποκλείονται κατὰ τὸν χειμῶνα ἕνεκα τῶν χιόνων ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς Τραπεζοῦντος ἀγούσης. Πράγματι δὲ ἡ ὁδὸς αὕτη ἀκολουθοῦσα τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Πυξίτου, ν ν Λαφνοποτάμου καλουμένου καὶ Τουρκιστὶ Δεϊρμὲμ-Ντερέ, οὗτινος τὰ ὕδατα εἶναι ὑψηλοτέρας θερμοκρασίας, οὐδέποτε καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν χιόνων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὑπῆρξαν τὰ αἴτια τῆς ὑλικῆς ἀκμῆς, εἰς ἣν ἔφθασεν ἡ Τραπεζοῦς. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς εἰς τὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀναδεξεώς της ὡς κέντρου ὑπερόχου πνευματικῆς κινήσεως, τὰ αἴτια πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν, ὡς γνωρίζουσιν ἅπαντες, εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἔμφυτον πρὸς τὴν παιδείαν ἀγάπην τοῦ ἑλληνικοῦ, τὸ ὁποῖον ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἔζησε καὶ ἔδρασεν, εἴτε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ ἢ τοῦ Νείλου, εἴτε παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ἢ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου, εἴτε εἰς τὰς ζοφερὰς τοῦ Πόντου ἐσχατιάς, πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὡς κρηπῖδα τοῦ βίου του ἔθηκε τὸ **«μὴ ζῆν μετ' ἀμουσίας»**.

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Η Τραπεζοῦς κέντρον Φυσικομαθηματικῶν Σπουδῶν.

Κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον (1204—1461) ἡ Τραπεζοῦς ἀνεδείχθη σπουδαῖον κέντρον καλλιεργίας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Τὰ Μαθηματικά, τὰ Φυσικά, ἡ Γεωγραφία καὶ δὴ καὶ ἡ Ἀστρονομία ἐδιδάσκοντο ἐκεῖ μετὰ τοιαύτης ἐπιδόσεως, ὥστε οἱ φύσει ῥέποντες πρὸς τὰς σπουδὰς ταύτας ἐγκατέλειπον καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μετέβαινον εἰς Τραπεζοῦντα.

Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ γηραιὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα κατέπεσε πνευματικῶς. Ἀπ' ἐναντίας θάλλουν ἐκεῖ τὰ γράμματα καὶ αἱ Σχολαὶ καὶ αἱ Ἀκαδημίαι αὐτῆς εἴπερ ποτὲ ἴσως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀκμάζουσι. Πλὴν τοῦτο δέον νὰ λεχθῇ, ὅτι δηλαδὴ ἡ Κωνσταντινούπολις διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς κατευθύνσεως, ἥτις ἐδόθη εἰς τὰς σπουδὰς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, τοῦ ἀκράτου δηλονότι κλασσικισμοῦ καὶ τῶν καθαρῶς φιλολογικῶν μελετῶν.

Τῆς καταστάσεως ταύτης ἐναργῆ εἰκόνα παρέχει ἡμῖν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν Νικαίᾳ, ἔνθα εἶχον καταφύγει ἅπαντες οἱ διανοούμενοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ὁλεθρίαν ἔκβασιν τῆς Δ' Σταυροφορίας, ἐν θετικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς Γεώργιος ὁ Κύπριος, ὁ μετὰ ταῦτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀναδειχθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρηγόριος (1273—1289), δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνεύρῃ καθηγητὰς δυναμένους νὰ ἱκανοποιήσωσι τὸν ὑποκάρδιον πόθον του, τοῦ νὰ τελειοποιηθῇ ἐν ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις. Ἀκούων δέ τις αὐτὸν παραπονούμενον ἐπὶ τούτῳ νομίζει ὅτι ἔχει ἀπέναντί του τὰς μεμψιμοιρίας συγχρόνου τινός, μὴ φίλα διακειμένου πρὸς τὴν κλασσικὴν παίδευσιν:

«... δυσθυμίαι διὰ ταῦτα εἶχον αὐτὸν καὶ μετάμελοι. Εἶχον δὲ καὶ μάλα δικαίως· εἰ πατρίδα μὲν κατέλιπε, στοργὴν δὲ γονέων ἠθέτησε, δάκρυα δὲ παρεῖδε, πελάγη δὲ διέβαλεν ὡς μὲν μακρά, ὡς δὲ χαλεπὰ καὶ κινδύνων μεστά, ἤπειρον δὲ τοσαύτην διέδραμε, ζωῆς δὲ καθάπαξ ἠφείδησεν, εἶτ' ἀντὶ τούτων οὕτω μεγαλοφυῆ κομιεῖται μισθόν, κλίσεις ὀνομάτων ἐκμελε-

τῆσαι καὶ ρημάτων σχηματισμοὺς καὶ κινήσεις καὶ ὡς ἡ Τυνδάρεω παῖς ἡρπάγη καὶ ἡ Πριάμου πέπτωκε πόλις, πολυετεῖ διὰ τὴν γυναῖκα καμοῦσα πολέμῳ, καὶ ὡς οἱ παῖδες Οἰδίποδος κατ' ἀλλήλων μανέντες ὑπ' ἀλλήλων ἀπώλοντο καὶ τἆλλα ὅσα ὁ ποιητικὸς χορὸς κατά τινα τῆς τέχνης αὐτονομίαν πλάττει τε καὶ μυθεύεται, ἡδονῆς μὲν τὰ πολλὰ στοχαζόμενος, ὀλίγα δὲ τῆς ἀληθείας φροντίζων» (1).

Ἡ δρᾶσις τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου συμπίπτει μὲ τὴν ἀνάρρησιν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Εἶναι ἡ ἐποχή, καθ' ἣν τὰ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ ριφθέντα σπέρματα ἤρχισαν νὰ βλαστάνουν δαψιλῶς, ζωηρὰ δὲ παρατηρεῖται ἀναγέννησις καὶ ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ ἐν ταῖς σπουδαῖς καὶ ἐν ταῖς κλίσεσι καὶ ἐν ταῖς καλαῖς τέχναις. Τὸ τελευταῖον μάλιστα εἶναι φυσικὸν κατάντημα τῶν πρυτανευουσῶν φιλοσοφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐκδηλώσεων. Διότι πάντοτε ἡ τέχνη ὑπῆρξεν ἡ ὀφθαλμοφανὴς ἀντανάκλασις τῶν κρατούντων φιλοσοφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἰδεωδῶν ἐν τῇ καθόλου ἐκδηλώσει τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Εἶναι δὲ πολὺ περιττὸν νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀνεύρωμεν τὰ αἴτια καὶ τὰς πηγὰς τῆς λαμπρᾶς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τοὺς περιοίκους ἡμιβαρβάρους λαούς, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ εἰς τὰ φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικὰ ἐπίδοσις ἦτο μηδαμινὴ εἰ μὴ ὅλως ἀνύπαρκτος.

Πολὺ ὀρθῶς ἑπομένως παρετηρήθη ὅτι μόλις κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἡ συστηματικωτέρα καλλιεργία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Ἀλλ' ἐπέπρωτο αἱ ἐπιστῆμαι αὗται νὰ ἀνθήσωσι κυρίως εἰς χώραν ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κρατούντων φιλολογικῶν ἰδεωδῶν, καὶ εἰς ἣν ἰσχυρότερον ἐπενήργει τὸ παράδειγμα τῶν γειτόνων ἀσιανῶν, ἐπιμελῶς καλλιεργούντων τὰς σπουδὰς ταύτας, καὶ ἡ χώρα αὕτη εἶναι ἡ Τραπεζοῦς.

Ὅτι μέχρι τοῦ 1330 τοὐλάχιστον δὲν ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει συστηματικὴ ἐργασία ἐπὶ τῶν σπουδῶν τούτων καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἐν Τραπεζοῦντι ἐλειτούργει ἤδη λαμπρῶς ἀνωτέρα σχολὴ θετικῶν ἐπιστημῶν μαρτυρεῖται περιτράνως ἐκ τῆς ἀφηγήσεως βυζαντίου λογίου, τοῦ Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ, ὅστις πόθῳ συνεχόμενος μελέτης ἀστρονομικῶν μαθημάτων ἀποφασίζει νὰ μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα, λέγει δὲ ἐπὶ λέξει τάδε:

«Ἡμᾶς δὲ τηνικαῦτα πόθος εἰσῄει θερμὸς ἀφεμένους τὴν Κωνσταντίνου, τὴν χρυσῆν, τὴν ἐνεγκαμένην, τὴν τροφόν, τὴν λόγου παντός μοι τιθηνὸν καὶ διδάσκαλον, τὸ χρύσεον τοῦ λόγου δάπεδον, τὴν κορωνίδα τῶν Ἀθηνῶν, ἣν καὶ οὐράνιον Ὄλυμπον εἴ φαίη τις ἂν οὐχ ἁμάρτοι, ἀνάκτορον ἄρρητον, Ἱερουσαλὴμ ἄλλην καινὴν ἁγίαν, νέου Ἰσραὴλ ἐνδιαίτημα καὶ κόσμου παντὸς ἱλαστήριον καὶ νοσημάτων παντοίων ἀλεξητήριον, ἄλλον ἐπίγειον σύμμικτον χῶρον οὐράνιον, ἄλλο ἐνύλων καὶ ἀΰλων ἀγγέλων κατοι-

(1) Migne Ἑλλην. Πατρολ., Τόμ. 142, σελ. 25.

κητήριον. Ταύτην δὲ τὴν μεγαλόπολιν, τὸ μέγα πᾶσιν ἀφήγημα ὥσπερ ἀπολιπόντες, τὴν Τραπεζουντίων πόλιν κατελαμβάνομεν. Ἀμέλει καὶ οὐκ εὐθέως τὸ σκέμμα τοῦτο γενέσθαι μοι νενόμικα· ὑπένυττε γάρ με καὶ λόγος μάλα οὐν ἄλλοις πολύς, *ὡς ἐν Τραπεζοῦντι τῶν ἀστρονομικῶν μαθημάτων βελτίω χρῆσιν εὑρίσκεσθαι, οὐκ Ἀθήνηθεν ἀλλὰ Χαλδίηθεν τῇ πόλει τῇδε περιοῦσαν τὴν μέθοδον,* ἐφ' ᾧ καὶ τὴν τοσαύτην στέλλεσθαι πορείαν ἔρως ἡμῖν ἀνέπειθε μάλιστα». (1)

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ Ἀνδρέας Λιβαδηνὸς λίαν ἀπησχολημένος ὢν μὲ τὴν ἀφήγησιν διαφόρων θαυμάτων, δι' ὧν ἐσώθη ἀπὸ διαφόρους δυσχερεῖς περιστάσεις, ἃς κ ὶ περιγράφει λεπτομερῶς, οὐδεμίαν πλέον μᾶς χορηγεῖ εἴδησιν περὶ τῆς Σχολῆς, ἐν ᾗ ἐσπούδασε, μεταβὰς εἰς Τραπεζοῦντα. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία εἶναι πολυτιμοτάτη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Ἐν τῇ Δ' ἐπιστολῇ Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου, ἧς παραλήπτης φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Λυκίτης, ὑπάρχει περικοπὴ ἐπιμαρτυροῦσα τὴν πληροφορίαν, ἣν μᾶς δίδει ὁ Λιβαδηνός. Ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος περικοπῇ φαίνεται ὁ Χιονιάδης προτρέπων διαφόρους Κωνσταντινουπολίτας, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Τραπεζοῦντα καὶ ἀκροασθῶσι τῶν μαθημάτων τοῦ Λυκίτου. Οὗτοι δὲ συνεμορφοῦντο ἀσμένως πρὸς τὴν προτροπὴν ταύτην: «ταύτη τοι καὶ παμπόλλους ἐραστὰς κἀκ μόνης ψιλῆς φωνῆς εἴργασμαι τῆς σῆς ἀγχινοίας καὶ ἀξιυμνήτου σοφίας, οἳ καὶ εἰς τοσοῦτον μὲν ἦκον ἔρωτος ὡς ἐπιλιπεῖν μὲν σχεδὸν σφᾶς αὐτοὺς τὴν σφετέραν, γενέσθαι δὲ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ τῆς σῆς ἀξιωθῆναι μεγαλοπρεποῦς ὁμιλίας».

Ἡ Ἀκαδημία τῆς Τραπεζοῦντος πρὸ τοῦ 1204.

Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι ἡ Ἀκαδημία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ὑφίστατο μετὰ τοῦ ἰδίου κύρους καὶ τῆς ἰδίας φήμης καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἀναδείξεως τῆς πόλεως ταύτης ὡς ἕδρας αὐτοκρατορίας.

Ἀναφέρεται ἐπὶ παραδείγματος ὁ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀκμάσας Ἀρμένιος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος Ἀνανίας ὁ Σιρακηνός, ὅστις μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς σπουδὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ὠνειδίζετο παρὰ πάντων, διότι ἐπεχείρησε τόσον μακρὰν πορείαν ἐπὶ ματαίῳ, ἀφ' οὗ εἰς τὴν πλησιεστέραν τῇ πατρίδι του Τραπεζοῦντα ἠδύνατο νὰ εὕρῃ διδασκάλους κατὰ πολὺ ἁρμοδιωτέρους.

Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἀρμένιος οὗτος σοφὸς λέγει ὅτι κατήγετο ἐκ Σιρὰκ (Chirak) καὶ μετέβη κατὰ πρῶτον πρὸς ἐκπαίδευσίν του εἰς τὴν παρὰ τὴν πατρίδα του Θεοδοσιούπολιν (Ἐρζερούμ), ἔνθα ἐμαθήτευσε

(1) Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ, *Περιήγησις*, ἔκδ. Ματθαίου Παρανίκα, Κ)πολις 1874, σελ. 22 κ. ἑ.

παρά τινι Χριστοδώρω, ἀλλ' ἐφιέμενος εὐρυτέρας μορφώσεως ἐν τῷ κλάδῳ, τὸν ὁποῖον ἠσπάσθη, μετέβη εἰς Κωνστα τινούπολιν. Ὅπως δὲ ὁ Γρηγόριος Κύπριος οὐδὲν εὗρεν ἐν Νικαίᾳ δυνάμενον νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ἐπιστημονικοὺς πόθους του, οὕτω καὶ ὁ Σιρακηνὸς βαθυτάτην ἐδοκίμασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπογοήτευσιν. Διὸ συμμορφούμενος πρὸς τὰς προτροπάς, τὰς ὁποίας παρὰ πάντων ἤκουε, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἀναχωρῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν ὡς συμπλωτῆρας πολλοὺς ἑτέρους νέους μεταβαίνοντας ὡς αὐτὸς εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπως ἀκροασθῶσι τῶν μαθημάτων τοῦ περιβοήτου καθηγητοῦ «*Δουκίγου*». (1)

Ὁ Σιρακηνὸς φθάσας εἰς Τραπεζοῦντα, ἔτυχε παρὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος καθηγητοῦ θερμῆς ὑποδοχῆς, διὰ δὲ τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν προσείλκυσεν τὴν ἀγάπην καὶ στοργὴν τοῦ σοφοῦ διδασκάλου εἰς τρόπον, ὥστε καὶ τὸν φθόνον τῶν συμφοιτητῶν του νὰ κινήσῃ.

Παρὰ τῷ «Δουκίγῳ» ὁ Ἀνανίας ὁ Σιρακηνὸς μαθητεύσας ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ἐδιδάχθη πᾶσαν γνῶσιν καὶ σοφίαν· πληροφορεῖ δ' οὗτος ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ καθηγητοῦ ἦτο ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη.

Ἐκ τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα συνέγραψεν ὁ Σιρακηνὸς χάριν τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς, τὴν ὁποίαν συνέστησε εἰς τὴν πατρίδα του Σιρὰκ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐδιδάχθη ἐν Τραπεζοῦντι ἦσαν τὰ μαθηματικά, ἤτοι ἀριθμητική, ἄλγεβρα καὶ γεωμετρία, ἡ γεωγραφία καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀστρονομία. (2)

Καίτοι ὅμως προσεχώρησα ἔν γε τῷ παρόντι εἰς τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην γνώμην τῆς κατατάξεως τοῦ Σιρακηνοῦ μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων σοφῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχω ἐνδοιασμούς τινας, διότι πολλὰ συνᾴδουν εἰς τὸ νὰ τείνῃ τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ἀρμένιος οὗτος σοφὸς ἤκμασε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μεγαλοκομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὰς προμνημονευθείσας βιογραφικὰς σημειώσεις τοῦ Σιρακηνοῦ καὶ

---

(1) Τὴν ἐκφώνησιν Δουκίγος ἢ ἀκριβέστερον Δουκιghος μοὶ ἔδωσαν οἵτε Μεκιταρισταὶ πατέρες τῆς Κων)πόλεως, οἵτε κληρικοὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρμενικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ὁ Περικλῆς Τριανταφυλλίδης (*Τὰ Ποντικά*, Ἀθῆναι, 1866, σελ. 186) δίδει τὴν προφορὰν «Δουκίγγος». Τοῦτ' αὐτὸ πράττει καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας Κυριακίδης (*Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως ἀκμασάντων*, Ἀθῆναι, 1897, σελ. 10). Ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος *Τυχικός*. Ὁμολογεῖ ὅμως ὅτι οὐδαμοῦ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πηγαῖς μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις ἐν Τραπεζοῦντι σοφοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο (Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Προσθῆκαι εἰς τὰ σωζόμενα τῶν ἀρχαίων Μετρολόγων ἐξ ἀρμενικῶν κειμένων*, Παράρτημα τοῦ ΙΕ' τόμου τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου σελ. 11).

(2) Τὰ καταλειφθέντα ἔργα τοῦ Σιρακηνοῦ εἶναι γεωγραφία, ἄλγεβρα, γεωμετρία καὶ ἀστρονομία. Ὅρα Elisée Bartabet Tourian, **Histoire de la Littérature Armenienne**, Constantinople, 1885.

τὰ περὶ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι μαθητείας αὐτοῦ ἤντλησα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Μεκιταριστοῦ πατρὸς Μηνᾶ, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Ἱστορία τοῦ Πόντου τοῦ εὑρισκομένου παρὰ τὴν Μαύρην Θάλασσαν*» Βενετία, 1919». Ὁ τίτλος τοῦ συγγράμματος ἀρμενιστὶ ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἐξῆς μεταγραφόμενος ἐνταῦθα διὰ λατινικῶν χαρακτήρων: «Badmoutioun Bondossi vore et siave Tzor, i Véredike, 1919».

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εὐηρεστεῖτο νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφράσεως τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἔχει ὑπ' ὄψιν ἀγνώστους ἡμῖν πηγάς, ἀφορώσας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικωτάτου Πόντου, θὰ δυνηθῶμεν προσέτι νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ καταμάθωμεν τί ἀκριβῶς λέγει περὶ τοῦ Σιρακηνοῦ ὁ σοφὸς Ἀρμένιος κληρικός

Οἱ ἐνδοιασμοί, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, στρέφονται κυρίως περὶ τὰ ἑξῆς σημεῖα:

α). Φαίνεταί πως ἀπίθανος ἡ ὕπαρξις Σχολῆς θετικῶν ἐπιστημῶν ἐν Τραπεζοῦντι κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα, διότι γνωρίζομεν ὅτι ἐν Κων)πόλει κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα ἤκμασεν ὁ περιώνυμος Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρεὺς φέρων τὸν τίτλον *τοῦ Οἰκουμενικοῦ διδασκάλου*. Τοῦτο βεβαίως δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ Σιρακηνὸς ἐλθὼν εἰς Κων)πολιν καὶ μὴ εὑρὼν ἁρμόδιον διδάσκαλον, παρεκινήθη παρὰ πάντων, ὅπως μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα, καὶ ἀναχωρῶν εὗρεν ἐν τῷ πλοίῳ πολλοὺς νέους μεταβαίνοντας εἰς Τραπεζοῦντα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του ὁ Σιρακηνὸς προσθέτει ὅτι ὁ ἐν Τραπεζοῦντι καθηγητὴς Δουκίγος ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις. Καὶ τοῦτο φαίνεταί πως ἀπίθανον. Ἂν ὅμως ἀληθεύῃ, θὰ ἔχωμεν μίαν ἀξιόλογον μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀκμῆς τῆς παιδείας ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα. Ἴσως ὅμως πρόκειται περὶ ὑπερβολῆς πρὸς μείζονα ἔξαρσιν τῆς παιδείας τοῦ Δουκίγου.

β). Ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἡ σύμπτωσις τῆς πληροφορίας, τὴν ὁποίαν δίδουσιν ὅ τε Σιρακηνὸς καὶ ὁ Ἀνδρέας Λιβαδηνός, ὅτι δηλαδὴ μὴ εὑρίσκοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁρμοδίους διδασκάλους ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Τραπεζοῦντα.

γ). Ἅπαντα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸν τόπον τῆς διδασκαλίας τοῦ Δουκίγου, ὅστις φέρεται ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίδασκεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, καὶ εἶτα μετέφερε τὴν Σχολήν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μεγαλοκομνηνῶν. Πράγματι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, οἵτινες συνετάραξαν τὴν Τραπεζοῦντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς βασιλείας ὑπὸ τῆς Ἄννης τῆς Ἀναχουτλοῦς (1341), ἀπετεφρώθη ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, καὶ τότε βεβαίως θὰ μετεφέρθη ἡ Σχολὴ εἰς τὸν ἔξω τῆς πόλεως κείμενον ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅστις σημειωτέον ἐκτίσθη κατὰ τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα.

Διὰ ταῦτα ἄγομαι νὰ εἰκάσω ὅτι ὁ «Δουκίγος» δὲν εἶναι ἕτερος εἰμὴ ὁ

περιώνυμος ἀστρονόμος, καθηγητὴς καὶ αὐλικὸς Λυκίτης ἢ Λουκίτης, ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐκφέρω ὑπὸ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν, κυρίως διότι εἶναι γενικῶς μεμαρτυρημένον ὅτι ὁ Σιρακηνὸς ἤκμασε κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα, ἐκτὸς ἂν πρόκειται περὶ ἑτέρου Ἀνανίου Σιρακηνοῦ. Ὁ δοὺξ Μεσοποταμίας Γρηγόριος ὁ Μάγιστρος γράφων κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα πρὸς τὸν Καθολικὸν τῆς Ἀρμενίας Πέτρον τὸν Α' παρακαλεῖ αὐτὸν θερμῶς, ὅπως ἀποσταλῶσιν αὐτῷ τὰ συγγράμματα Ἀνανίου τοῦ Σιρακηνοῦ, ὃν ἐπονομάζει «μέγαν χρονογράφον». Ὡς ἐκ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων τούτων εἰδήσεων τείνει τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι πρόκειται περὶ δύο Σιρακηνῶν, ὧν ὁ μὲν εἷς ἱστορικὸς ἀκμάσας κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα, ὁ δ' ἕτερος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος ζήσας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Οὐδόλως ἀπίθανον προσέτι νὰ εἶναι ἡ «αὐτοβιογραφία» τοῦ Σιρακηνοῦ κατασκεύασμα μεταγενεστέρων.

Ἡ Ἀκαδημία ἐπὶ τῶν Μεγαλοκομνηνῶν (1204—1461).

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἀκαδημίας θετικῶν ἐπιστημῶν ἐν Τραπεζοῦντι πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος εἶναι, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἀρκετὰ ἀσαφῆ, ὡς μὴ βασιζόμενα εἰμὴ ἐπὶ μιᾶς καὶ μόνης πηγῆς χρῃζούσης καὶ ταύτης βαθυτέρας ἐρεύνης. Ἡ ὕπαρξις ὅμως καὶ ἡ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὴν περίοδον τῶν Μεγαλοκομνηνῶν μαρτυρεῖται λαμπρῶς, τὰς δὲ περὶ αὐτῆς εἰδήσεις ἐσταχυολόγησα μετὰ πολλῆς δυσκολίας, διότι οὐδεὶς πρὸ ἐμοῦ ἠσχολήθη περὶ ταύτης εἰδικῶς. (1) Ἰδίᾳ ἀπὸ τὸ διεξοδικὸν περὶ Τραπεζοῦντος σύγγραμμα τοῦ Jac. Ph. Fallmerayer «Geschichte des Kaisertums von Trapezunt, Μόναχον, 1827» θὰ εἴχομεν τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἀρυσθῶμεν σχετικά τινα. Πλὴν ὁ σοφὸς οὗτος, ὡς φλύαρον γραΐδιον, ἀσμενίζει ἰδίᾳ περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν σκανδάλων τῆς αὐλῆς καὶ τοσοῦτον εἶναι ἀπερροφημένος ἀπὸ τὴν προσφιλῆ του ταύτην ἐνασχόλησιν, ὥστε δὲν ἔχει καιρὸν οὐδὲ λέξιν μίαν νὰ ἀναφέρῃ ὄχι μόνον περὶ τῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας τελείως ἀγνοεῖ τὴν ὕπαρξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ ἀπειροπληθῆ σφάλματα τοῦ Fallmerayer καὶ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ τοῦ κειμένου τῶν «*Χρονικῶν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου*», ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν κυριωτέραν πηγὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν

---

(1) Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μου ἀνεκοίνωσα ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Τμήματι τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, μέρος δὲ μόνον αὐτῶν ἐδημοσίευσα. Ἀνάλυσιν τῆς ἐργασίας μου ταύτης μετὰ λίαν εὐμενῶν κρίσεων ἔκαμεν ὁ φίλος ἀστρονόμος κ. Σταῦρος Πλακίδης ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Φεβρουαρίου 1925 τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὰς ἐρεύνας μου ταύτας μοὶ ἔδωσαν τὰ περὶ Δουκίγου γραφέντα ὑπὸ τοῦ Περικλέους Τριανταφυλλίδου (ἔνθ' ἀνωτέρω).

ἑτέρων ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐν τῇ κατανοήσει τῶν γεγονότων, κατέδειξα ἐπ' ἀκριβὲς κατὰ τὰς ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Τμήματι τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἀνακοινώσεις μου (1917—18). Καὶ προκειμένου μὲν περὶ Ἀλεξί υ τοῦ Β' τοῦ Μεγαλοκομνηνοῦ (1297—1330) ὁ Fallmerayer ἀφ' οὗ περιέγραψε πολεμικάς τινας ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, λέγει: *«Μετὰ βραχεῖαν καὶ ταχεῖαν ἀνλαμπὴν τῆς πρώτης νεότητός του ὁ Ἀλέξιος περιέπεσεν ἐκ νέου εἰς ἀδρανῆ καὶ φιλήδονον ἀνακτορικὴν ζωήν»*. Τίποτε δὲ ἀπολύτως τίποτε δὲν λέγει περὶ τῆς φιλομουσίας τοῦ λαμπροῦ τούτου Βασιλέως, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἡ Ἀκαδημία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τῆς Τραπεζοῦντος φθάνει εἰς λαμπρὸν σημεῖον ἀκμῆς. Περὶ δὲ τοῦ οὐχ ἧττον φιλομούσου Ἀλεξίου τοῦ Γ' τοῦ Μεγαλοκομνηνοῦ (1349—1390) αἱ μωρολογίαι τοῦ Fallmerayer δὲν ἔχουσιν ὅρια, ὡς βλέπει τις ἐν ταῖς ἀκολούθοις γραμμαῖς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐπηκολούθησεν ἐννεαετὴς περίοδος (1340—1349) ἐμφυλίων σπαραγμῶν, καθ' ἣν ὁ Fallmerayer ὠνειρεύθη τὴν ὁλοσχερῆ πλέον τῆς Τραπεζοῦντος καταστροφήν (1). Ἰσχυρίζεται ὅτι ἔκτοτε ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς φρικτὴν ἀποσύνθεσιν καὶ ἐπιγράφων τὸ σχετικὸν κεφάλαιον *«Ἀδυναμία καὶ Θρησκομανία»* (2) μετὰ προφανοῦς ἡδονῆς ἐπιδίδεται εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτῷ τῶν αὐλικῶν σκανδάλων ἀφήγησιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲ κἂν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι αἱ ἔριδες Ἀλεξίου τοῦ Γ' μετὰ τῶν Γενουησίων τόσον εἶχον τὴν ἀρχήν των εἰς τὸ μετὰ τοῦ Γενουησίου Megollo Lercari ἐπεισόδιον, ὅσον εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1367 κατάργησιν τοῦ μονοπωλίου τῶν Γενουησίων, ἥτις ἐπετεύχθη χάρις εἰς τὰς μετὰ τῶν Βενετῶν γενομένας συμβάσεις. (3)

Τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν περίνοιαν Ἀλεξίου τοῦ Γ' ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῇ διὰ ζωηρῶν χρωμάτων, διότι χάρις εἰς αὐτὸ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος προσεκτήσατο νέον σφρῖγος καὶ οἰκονομικὴν εὐρωστίαν ἐπιτρέπουσαν εἰς τὸν μεγαλεπήβολον τοῦτον ἡγεμόνα τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων ἐκείνων τῶν ἔργων τῶν κλεϊσάντων τὴν βασιλείαν του.

Πράγματι δὲ ἐκτὸς τῆς θερμῆς ὑποστηρίξεως, ἣν παρέσχεν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Τραπεζοῦντος, διηυθέτησε καὶ ἐκαλλώπισε τὸν ναὸν καὶ τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας (4), ἔνθα ἐστε-

---

(1) Ἀπόδειξις ὅμως ὅτι καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον δὲν παρημελήθησαν αἱ ἐπιστημονικαὶ σπουδαὶ ἐν Τραπεζοῦντι εἶναι τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1346 ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ Χρυσοκόκκη, περὶ οὗ κατωτέρω. Βλέπε καὶ Κρουμβάχερ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας* μετάφρασις Σωτηριάδου Τ. Β', σελ. 432

(2) Fallmerayer ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 192.

(3) Γκέλτσερ, παρὰ Κρουμβάχερ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, μετάφρασις Σωτηριάδου Τ. Γ', σελ. 490.

(4) Ὁ Texier φρονεῖ ὅτι τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἔκτισεν ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ'. Δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ' ἁπλῶς ἐκαλλώπισε τὸν ναὸν τοῦτον. Ἴσως ὅμως νὰ ἔκτισεν αὐτὸς τὴν παρὰ τὸν ναὸν Μονήν.

γάσθη ἡ Ἀκαδημία μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, διενήργησε δὲ καὶ τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν ἑτέρων ἔργων μαρτυρούντων τρανῶς ὅπόσον ἦσαν προηγμέναι ἐκτὸς τῶν ἐπιστημῶν καὶ αἱ καλαὶ Τέχναι ἐν Τραπεζοῦντι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ φιλομούσου τούτου βασιλέως, καὶ δὴ καὶ ἡ ζωγραφική. Ἅπασαι αἱ σῳζόμεναι εἰκόνες τῶν ναῶν, τοὺς ὁποίους ἔκτισεν ἢ ἐκαλλώπισεν, εἶναι ἐπεξειργασμέναι καλλιτεχνικώτατα, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν θαυμασμὸν προκαλεῖ τὸ θεσπέσιον χρυσόβουλλον τὸ φυλασσόμενον ἐν τῇ Μονῇ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον εἶναι κυριολεκτικῶς θαῦμα τέχνης. Τὰ καλλιγραφικώτατα αὐτοῦ γράμματα εἶναι ἐπεξειργασμένα διὰ κυανοῦ χρώματος καὶ χρυσοῦ. Τοῦ ὅλου ἀριστοτεχνήματος δεσπόζει εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ μὲ τεταμένας τὰς χεῖρας καὶ εὐλογοῦντος τὸν Ἀλέξιον τὸν Γ' καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, περιβεβλημένους τὰς βαρυτίμους βασιλείους αὐτῶν στολάς.

Καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλων καθηγητῶν, οἵτινες ἐλάμπρυναν τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπαντῶσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Β', δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ' ἡ Ἀκαδημία δὲν ἐξέπεσε τῆς προτέρας αὐτῆς λαμπρότητος, καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι τὸ ἑξῆς:

Ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Ἰωσὴφ «*ἐν λόγῳ αὐτοῦ διαλαμβάνοντι τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ ἐν θαύμασι περιβοήτου Εὐγενίου*», πολιούχου τῆς Τραπεζοῦντος, μεταξὺ ἄλλων ἐγκωμίων ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδουσιν εἰκόνα ἐναργεστάτην περὶ τῆς ζωηρᾶς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἥτις ἐσημειώθη ἐν Τραπεζοῦντι ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ'. (1)

«. . . . *Ῥήτορά τε καὶ φιλοσόφους, ἀκέστορας ἅμα καὶ ἀστρονόμους λογάδην ἐπιλεξάμενος προσεκτήσατο, πλούτου καὶ τιμῆς ἄρα ὑπερεμπλήσας αὐτούς, λόγῳ τὴν πρᾶξίν τε καὶ φρονήσει τὴν ἀνδρείαν κοσμῶν*» (2). Ὥστε οὐ

---

(1) Ἀποσπάσματα τοῦ λόγου τούτου ἐδημοσίευσε τῷ 1870 ὁ Σάββας Ἰωαννίδης ἐν τῷ συγγράμματί του *Ἱστορία τῆς Τραπεζοῦντος*. Ἐπίσης ἀποσπάσματα, πλὴν κεκολοβωμένα ἐδημοσίευσεν ὁ Fallmerayer ἐν τοῖς **Original Fragmente**, erste Abtellung. Τὸ πλῆρες κείμενον ἐδημοσίευσεν ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν **Fontes historiae imperii Trapezuntini** Πετρούπολις 1897.

(2) Σάββας Ἰωαννίδης ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 96. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 61—62. Εἶναι λίαν ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ Fallmerayer ἐκδοὺς μέρος τοῦ ἀνωτέρω λόγου *(ἔνθ' ἀνωτέρω)* παρέλειψε ὑπερπηδήσας παραδόξως ὁλόκληρον σελίδα, ἔνθα ὑπῆρχεν ἡ πολύτιμος μαρτυρία, ἣν ἀνωτέρω ἐχρησιμοποίησα, καὶ ἄλλα πολλὰ λόγου ἄξια γεγονότα, οὐδόλως ὅμως συνάδοντα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης *Ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος* καὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς Ἀλέξιον τὸν Γ'. Χωρὶς δὲ νὰ ἀναγγείλῃ τι περὶ τῆς παραλείψεως ταύτης φθάνει εἰς τὰς λέξεις: «εἰσὶ δὲ ἔνιοι, οἳ τὸ θρασὺ καὶ οἷον ὁρμητικὸν καὶ ἀνδρεῖον αὐτοῦ . . .», αἵτινες ἀκολουθοῦσιν ἀμέσως τὸ ἀπόσπασμα, ὅπερ ἀνωτέρω παρέθεσα. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην τὸν φιλεπιστήμονα νὰ παραλληλίσῃ τὸ χωρίον ὡς ἔχει παρὰ Σάββᾳ Ἰωαννίδῃ καὶ Κεραμεῖ Παπαδοπούλῳ ἀφ' ἑνὸς καὶ παρὰ Fallmerayer, *ἔνθ' ἀνωτέρω*, σελ. 87—88, ἀφ' ἑτέρου. Ἂν προκει-

μόνον ρήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ ἀστρονόμοι, ἀλλὰ καὶ ἰατροὶ προσεκλήθησαν πανταχόθεν ἀδρᾷ δαπάνῃ καὶ ἡ Ἀκαδημία Τραπεζοῦντος προσκτᾶται οὕτω κῦρος καὶ κλέος, τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν εἰς τὴν πόλιν ταύτην προσέλευσιν πάντων τῶν ἐφιεμένων ἀνωτέρας ἐπιστημονικῆς μαθήσεως ἔκ τε τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ξένου κόσμου.

Ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἐγκώμιον τοῦ Μητροπολίτου Ἰωσὴφ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Ἀλέξιον τὸν Β΄. Πλὴν ὁ Ἀλέξιος ὁ Β΄ ἐβασίλευσε κατὰ τὰ ἔτη 1297 1330, ὁ δὲ Ἰωσὴφ Λαζαρόπουλος ὁ Σκευοφύλαξ ἀνηγορεύθη μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ΄ κατὰ τὸ ἔτος 1364. Ἡ περὶ τούτου μαρτυρία τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὅστις εἶνε σύγχρονος Ἀλεξίου τοῦ Γ΄, εἶναι ἀναντίρρητος: «ϛωοβ (1364) ἰνδικτιῶνος β΄, μηνὶ Μαρτίῳ ιθ΄, ἐνήμερα τῇ μεγάλῃ Τρίτῃ ἐκοιμήθη ὁ Μητροπολίτης κῦρ Νήφων, νόσῳ προσπαλαίσας πλευρίτιδι, ἔτι ὢν ἐν τῷ Σουμελᾷ καὶ ἐνεταφιάσθη ἀρχιερατικῶς εἰς τὴν Χρυσοκέφαλον εἰς τὸν τάφον τοῦ Μητροπολίτου κῦρ Βαρνάβα καὶ ἐψηφίσθη ὁ σκευοφύλαξ Ἰωσὴφ ὁ Λαζαρόπουλος καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν». (1)

Περαιτέρω δὲ λέγει «Μηνὶ Νοεμβρίῳ ιβ΄, ἰνδικτιῶνος ϛ΄ ἔτους ϛωος΄ (1368) ἐξῆλθεν ὁ μητροπολίτης κῦρ Ἰωσὴφ ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος καὶ εἰσῆλθεν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἐλεούσης», (2) ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐν τῷ λόγῳ ὑμνούμενος εἶναι Ἀλέξιος ὁ Γ΄, οὐχὶ δ' ὁ Ἀλέξιος ὁ Β΄, ὡς ἐνόμισεν ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς (3). Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει, ὅπως δεχθῶμεν ὅτι ἡ σχολὴ τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ τῆς αὐτῆς στοργῆς περιεβλήθη καὶ ὑπὸ τῶν δύο τούτων φιλομούσων αὐτοκρατόρων.

Ποῖοι ἐδίδαξαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Τραπεζοῦντος.

Μεταξὺ τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐκλείσαν τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Τραπεζοῦντος, ἐξέχουσαν θέσιν κατέχουσιν ὁ Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης, ὁ κληρικὸς Μανουὴλ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λυκίης.

Οἱ ἀνωτέρω ὡς καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ἄκρον τιμώμενοι ὑπὸ τῆς αὐτο

μένου περὶ ἱστορίας, ἥτις δέον νὰ ἑδράζηται ἐπὶ βάσεων σταθερῶν καὶ ἀναλλοιώτων, ἀπετολμήθησαν τοιαῦτα, φαντάζεταί τις πόση κακοήθεια εἰσεχώρησεν εἰς ἕτερα τοῦ Fallmerayer συγγράμματα, καθαρῶς ἐπὶ ὑποθέσεων βασιζόμενα.

(1) Κατόπιν συμβάσεως, γενομένης μεταξὺ τῶν Αὐτοκρατοριῶν Κων)πόλεως καὶ Τραπεζοῦντος, ἡ ἐκκλησία τῆς τελευταίας ταύτης ἐτήρει μὲν αὐτονομίαν τινά, πλὴν ὁ ἑκάστοτε Μητροπολίτης ψηφιζόμενος ἐν Τραπεζοῦντι ἔπρεπε νὰ μεταβῇ εἰς Κ)πολιν, ὅπως χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Αἱ λεπτομέρειαι ἀναγράφονται ἐν τῇ Συνοδικῇ πράξει τῇ γενομένῃ ἐν τοῖς μέλλουσι τῷ Κωνσταντινουπόλεως.

(2) Νέος Ἑλληνομνήμων Τομ. Δ΄, 1907, σελ. 285 καὶ 287.

(3) Τὸν ἐν Fontes κτλ. πρόλογον τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως ρωσσιστὶ γεγραμμένον μετέφρασέ μοι πάνυ φιλοφρόνως ὁ εὐρυμαθὴς κ. Εὐστάθιος Ποπέσκος νῦν Ἐπίσκοπος Τρφάδος, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζω αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας μου.

κρατορικῆς αὐλῆς ἰδιαζόντως εἰς τὴν ἀστρονομίαν ἐπιδίδονται. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψιν τῆς κινήσεως ταύτης ἐν Τραπεζοῦντι περὶ τὰς ἀστρονομικὰς σπουδάς, δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ περίφημος ἑλληνικὴ διασκευὴ τοῦ περσικοῦ συγγράμματος *Σὰμς-Μπουχαρῆ* (Chamsaldîn τοῦ ἐκ Βουχάρας), ἡ φιλοπονηθεῖσα παρ' ἀγνώστου τῷ 1322, ἀσφαλῶς ἐν Τραπεζοῦντι θὰ εἶδε τὸ φῶς.

Ὁ Κρουμβάχερ ἰσχυρίζεται (1) ὅτι ἡ ἀκμὴ τῆς σπουδῆς τῆς περσικῆς ἀστρονομίας παρὰ τοῖς Βυζαντίοις περιλαμβάνει εἴκοσι περίπου ἔτη (1340-1360). Τὸ ἀνωτέρω ὅμως πείθει ἡμᾶς περὶ τοῦ ἐναντίου, ἐπιμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Λιβαδηνός, ὅστις πολὺ πρὸ τοῦ 1340 μεταβὰς εἰς Τραπεζοῦντα βεβαιοῖ «ἐν Τραπεζοῦντι τῶν ἀστρονομικῶν μαθημάτων βελτίω χρῆσιν εὑρίσκεσθαι οὐκ Ἀθήνηθεν ἀλλὰ ***Χαλδίηθεν*** τῇ πόλει τῇδε περιοῦσαν τὴν μέθοδον».

Ἄλλως τε, ὡς γίνεται κατάδηλον ἐκ τῶν κατωτέρω μνημονευομένων ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου, οὗτος πολὺ πρὸ τοῦ 1300 μετέβη εἰς Περσίαν ἐντολῇ τῆς Αὐλῆς, ἔνθα καὶ τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἐξέμαθε καὶ τὰ περσικὰ συστήματα ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐμελέτησε, συνέλεξε δὲ καὶ περσικὰ βιβλία.

Καὶ περὶ μὲν Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου θὰ διαλάβωμεν ἐν ἐκτάσει κατωτέρω. Πλὴν τοῦτο μόνον δέον νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Χιονιάδης ἐσπούδασε τὰς περσικὰς μεθόδους καὶ συνέλεξεν ἐν Περσίᾳ βιβλία χάριν τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Ἀκαδημίας, διότι χάρις εἰς ταῦτα ἀνεδείχθη ὁ Τραπεζούντιος κληρικὸς Μανουήλ, (2) ὅστις ἐμύησεν τὴν περσικὴν σοφίαν τὸν ἰατρὸν Γεώργιον τὸν Χρυσοκόκκην, τὸν συγγράψαντα κατὰ τὸ 1346 τὸ ἑξῆς σύγγραμμα *«Τοῦ σοφωτάτου ἰατροῦ κυρίου Γεωργίου τοῦ Χρυσοκόκκη ἐξήγησις εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Περσῶν ἐκτεθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν κύριον Ἰωάντην τὸν Χαρσανίτην»*. Καίτοι δὲ ὁ Κρουμβάχερ δηλοῖ ὅτι τοῦ συγγράμματος ἔχομεν πολλὰ ἀντίγραφα (3), οὐδὲν τούτων ὑποδεικνύει σαφῶς. Παρὰ τοῦ Fallmerayer γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἓν ἀντίγραφον ἐν τῷ κώδικι 309 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς σελίδος 41. (4)

---

(1) Κρουμβάχερ ἔνθ' ἀνωτέρω, Τομ. Β', σελ. 433.

(2) Κρουμβάχερ. ἔνθ' ἀνωτέρω, Τομ. Β', σελ. 432.

(3) Ὁμοίως. σελ. 433.

(4) Fallmerayer **Original Fragmente** zwette Abteilung. σελ. 101. Ὁ Fallmerayer ποιεῖται μνείαν τοῦ συγγράμματος τούτου ὑπὸ τὰς ἑξῆς ὅλως περιέργους περιστάσεις.

Ἐκδοὺς τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Παναρέτου ἐν τοῖς Orig. Fragm. zweite Abteilung περιέπεσε κατὰ τὴν συνήθειάν του εἰς σφάλμα σπουδαῖον, γράψας ἐν σελ. 39. παράγ. 53: *«Ἀμηρᾶς Τάταρις ἔχων καὶ Χαύην.,.. ἀντὶ «.....ἔχων καὶ Χάνην»*, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Σπυρ. Λάμπρος, ἐν ᾗ αὐτὸς ἐφιλοπόνησεν ἀρίστῃ ἐκδόσει τοῦ Παναρέτου (Νέος Ἑλληνομνήμων, Τόμ. Δ' τεῦχος γ'. σελ. 292). Προσπαθῶν δὲ ὁ Fallmerayer νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν φανταστικὴν λέξιν «Χαύης» ἐκφέρει τὰ ἑξῆς ὅλως ἀσυνάρτητα, ἔνθα ποιεῖται μνείαν καὶ τοῦ χειρογράφου συγγράμματος τοῦ

Καὶ δικαίως μὲν ὁ Κρουμβάχερ θεωρεῖ τὸν Χιονιάδην ὡς τὸν ἄνδρα τὸν συντελέσαντα μεγάλως εἰς τὴν διοχέτευσιν τῆς περσικῆς σοφίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὁ σοφὸς ἐκεῖνος, ὅστις κυρίως διὰ τὸ ἀξίωμα, ὅπερ κατεῖχεν ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ὑπῆρξεν ὁ κύριος μοχλὸς τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως, ἦτο ὁ περιώνυμος Κωνσταντῖνος Λυκίτης. Ὁ Λυκίτης, ὅστις καὶ Λουκίτης συχνάκις ὀνομάζεται, κατήγετο ἐκ Βυζαντίου. Μεταβὰς εἰς Τραπεζοῦντα, κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ὕψιστα τῆς πολιτείας ὑπουργήματα, τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Β΄ διὰ τῶν ἀξιωμάτων τοῦ πρωτονοταρίου καὶ τοῦ πρωτοβεστιαρίου. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου ὁ Λυκίτης φαίνεται ὡς συγκεντρῶν εἰς τὰς χεῖράς του πᾶσαν τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν («ὡς τῆς συγκλήτου βουλῆς ὁ περίβλεπτος» Ἐπ. Η΄). Διετήρησε δὲ τὰ ἀξιώματά του καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου, διαδόχου Ἀλεξίου τοῦ Β΄, καὶ φαίνεται ὅτι παρέμεινεν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἐπὶ πολὺ βραδύτερον ὑπερβαλλόντως ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ τιμώμενος.

Ὁ Θεόδωρος ὁ Ὑρτακηνὸς ποικιλοτρόπως ἐγκωμιάζει τὸν Λυκίτην ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, τὰς ὁποίας τῷ ἀπέστειλε καὶ τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ἐν Παρισίοις ὁ La Porte du Theil. Τὸν ὀνομάζει *γλυκοφραδῆ πρωτοβεστιάριον, ἄριστον ἄνδρα καὶ λιγὺν Τραπεζουντίων ἀγορητήν*. Ἐκ μιᾶς δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Λυκίτης ἐξεπαιδεύθη παρὰ τῷ Ὑρτακηνῷ, διότι ἀναπολεῖ ἐν αὐτῇ τοὺς κόπους, οὓς ὑπέστη, διὰ νὰ τὸν φέρῃ ἐκ τῆς παιδικῆς εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Σῴζονται προσέτι ἐπιστολαί, ἃς ὁ μέγας πολυίστωρ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὁ τόσον ἐμβριθῶς περὶ τὰς ἀστρονομικὰς σπουδὰς ἀσχοληθείς, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Λυκίτην. (1) Ὁ δὲ Τραπεζούντιος Ἰωσὴφ Λαζαρόπουλος, ὁ μετέπειτα Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ἀναδειχθείς, ὀνομάζει αὐτόν: *«λόγῳ μέγαν καὶ πράγματι»*.

Ἀλλὰ καὶ ὁ *Ἀνδρέας Λιβαδηνὸς* δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναδειχθῇ. Ὁ Αὐτοκράτωρ Βασίλειος περιέβαλε αὐτὸν δι' ἰδιαιτέρας εὐνοίας, ὅπερ δεικνύει ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπροστάτευσε τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Τραπεζοῦντος: «Ταύτῃ τοι καὶ μετά τινα καιρὸν οὐ πάνυ βραχὺν τοῖς ἐν τέλει προσηταιρίσμεθα

Χρυσοκόκκη, φρονῶν ὅτι δι' αὐτοῦ κατορθώνει νὰ ἀνεύρῃ τὴν σημασίαν τῆς ἀνυπάρκτου λέξεως, ἥτις τὸν ἀπασχολεῖ: Diese Handschrift allein konte vielleicht das «Χαΐην» der Trapezuntishen Chronisten (τοῦ Παναρέτου δηλαδὴ) erklären. Der magere auszug, den die Compilatoren der Geograph. Graec, minor. am schlusse ihres III Bandes geben, nennt in der Provinz Μαυράνα. (Nawr en-neh'r) unter andern die Stadt *Κάθ*, in Touristan den Namen *Χουτάν*, in Τεμπίτ (Tibet) Ντζίν (Tschin), Κατάϊα und Χαντζού, in Chorasan (Χοράσάν) aber Kain. Ganz wahrscheinlich stellt *Χαΐην* einen und zwar den letzten dieser Städte- und Ländernamen vor. In Wlugbegs arabischen Tafeln wird dieses Wort Kain geschrieben was in der Aussprache dem byzantinischen *Χάϊν* (Chajin) eben so angemessen ist, wie das *Χατάϊα* für das morganländische *Katáïa* bei Laonicos Chalcocondyle». Τοῦτο λέγεται κριτικὴ ἔκδοσις κειμένων (!)

(1) Παπαδοπούλου Κεραμέως, **Fontes etc.**, σελ. VII.

καὶ οὐ μαλακόν τι καὶ ὑφειμένον ἀλλὰ λίαν στερρῶς καὶ ὑπερκειμένως. Ἐντεῦθεν καὶ τοῖς κρατοῦσι συνήθεις κατέστημεν καὶ λίαν ἐκοινούμεθά τε καὶ πεφιλήμεθα οὔμενουν ἀγνοούμενοι πρότερον· πάλαι γὰρ ὄντι ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων κἀκεῖ τὰς διατριβὰς ποιουμένῳ, τῷ Τραπεζοῦντος ἀνάσσοντι προσηταιρίσθημεν, ἀπέστω φθόνος καὶ φόβος βαλλέσθω πόρρω καὶ ξυνήθεις τούτῳ ἀρρήκτοις φιλίας νόμοις γεγόναμεν. Βασίλειος δ' ἦν οὗτος, ὁ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξίου υἱὸς ὁ ἀείμνηστος. (1).

Μαρτύριον τῆς γοργῆς ἐπιδόσεως τοῦ Λιβαδηνοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἧς χάριν μετέβη εἰς Τραπεζοῦντα, εἶναι τὸ σύγγραμμα, ὅπερ ἤδη τῷ 1335 ἐξέδωκεν, ἤτοι ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν εἰς Τραπεζοῦντα ἄφιξίν του. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ τοῦ Λιβαδηνοῦ περιέχονται προρρήσεις ἀστρονομικαὶ διὰ τὸ ἔτος 1336. (2)

Εἰ καὶ δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς εἰδήσεις περὶ τῆς πορείας τῆς Σχολῆς μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξίου τοῦ Γ', οὐχ ἧττον ὅμως φαίνεται ὅτι αὕτη ὑφίστατο μέχρι τῆς ἁλώσεως (1461), ἂν οὐχὶ ἐν πλήρει ἀκμῇ, ἐν ἱκανῇ ὅμως δράσει.

Εὐγενικὸς ὁ Νομοφύλαξ λέγει ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ φύσις τῆς Τραπεζοῦντος προσεκάλει εἰς μελέτην καὶ μάθησιν.

«. ... Τοῖς γοῦν σοφοῖς καὶ περὶ λόγους ἐσπουδακόσι πατρὶς αὐτόχρημα καὶ χῶρος ἐξαίρετος, ἁραμένῳ τὸ βιβλίον, καὶ βραχύ τι προβάντι ὑπὸ σκιάν, ἐν ἠρέμῳ γενέσθαι καὶ πόᾳ μαλακῇ προσιζήσαντι καὶ νάμασι κελαρύζουσι καὶ φύλλοις φυτῶν ὑποψιθυρίζουσι, πτηνοῖς περιπταμένοις καὶ περιβομβοῦσι ξυμφιλοσοφεῖν ἥδιστα καὶ ξυμφθέγγεσθαι». (3)

Ἀπόδειξις ὅμως τρανὴ ὅτι μέχρι τῆς ἁλώσεως αἱ σπουδαὶ ἤκμαζον ἐν Τραπεζοῦντι εἶναι ἡ κατὰ τοὺς ἐσχάτους καὶ δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους ἐμφάνισις ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Καρδινάλιος Βησσαρίων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δοσίθεος, ὁ Ἀμοιρούτζης καὶ ἄλλοι. Δυνάμεθα δὲ ἀδιστάκτως νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἐν Ἑσπερίᾳ Ἕλληνες καθηγηταὶ τῆς Γεωγραφίας, τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν εὐρωπαίων ἱστορικῶν ὁμολογίαν τόσον χρήσιμος ἀπέβη εἰς τοὺς τολμηροὺς θαλασσοπόρους τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣ' αἰῶνος, προήρχοντο ἐκ Τραπεζοῦντος, ἀφ' οὗ ἡ Γεωγραφία μόνον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐκαλλιεργεῖτο ἐπιμελῶς.

Ποῦ ἐλειτούργει ἡ Ἀκαδημία.

Ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ἡ Σχολή, ἔνθα ἐδίδασκον οἱ σοφοὶ τῆς Τραπεζοῦντος; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ μόνον ὁ Ἀρμένιος Ἀνανίας ὁ Σιρακηνός, περὶ οὗ λόγος ἐγένετο ἀνωτέρω. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρμε-

(1) Ἀνδρέας Λιβαδηνός, ἔνθ' ἀνωτέρω.

(2) Παπαδοπούλου Κεραμέως Fontes... σελ. XI.

(3) Νομοφύλακος τοῦ Εὐγενικοῦ *τῇ Τραπεζουντίων πόλει ἐγκώμιον;* ὁλόκληρον τὸ ἐγκώμιον ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἀστέρι τοῦ Πόντου, Τόμ. Β', σελ. 36. Ἐπαμ. Κυριακίδου, Βιογραφίαι Τραπεζουντίων. Ἀθῆναι, 1897. σελ. 11.

νίου τούτου σοφοῦ ἡ Σχολὴ ἔκπαλαι ἐλειτούργει ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐκτὸς τῶν τειχῶν Μονῆς τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, πολιούχου τῆς Τραπεζοῦντος.

Βραδύτερον ὅμως, λέγει ὁ Τραπεζούντιος μεκιτεριστὴς Μηνᾶς (1), ἡ Σχολὴ μετηνέχθη εἰς τὴν τρία χιλιόμετρα περίπου τῆς Τραπεζοῦντος ἀπέχουσαν καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κειμένην Μονὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Εὐγενίου καταστραφεὶς ὑπὸ πυρκαϊᾶς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐπεσκευάσθη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν μετετράπη εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος ὑπὸ τὸ ὄνομα *Γενῆ-Δζουμαᾶ*. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν παριστᾷ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, ὡς σῴζεται μέχρι σήμερον. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐστέφοντο οἱ Μεγαλοκομνηνοὶ τῆς Τραπεζοῦντος, παρὰ δὲ τὸν ναὸν σῴζεται τὸ σπήλαιον ἐντὸς βράχου, ἔνθα ἠσκήτευσε καὶ ἐμαρτύρησε κατὰ τὸν Γ' μ.χ. αἰῶνα ὁ ἅγιος Εὐγένιος.

Περὶ τῆς μεταφορᾶς τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας σιγῶσιν ἀπολύτως αἱ πηγαί. Ὑπάρχει ὅμως τι, τὸ ὁποῖον, ὡς νομίζω, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρίστη καὶ λίαν εὔγλωττος μαρτυρία ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἤτοι ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος, σῴζεται μαρμαρίνη πλὰξ ἐκ δύο τεμαχίων ἀποτελουμένη, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή: (2)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΕΦΥΚΑ ΛΟΥΚΙΤΟΥ ΤΑΦΟΣ

Ἡ ταφὴ τοῦ Λυκίτου ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς ἁγίας Σοφίας κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ἡ κρατίστη ἀπόδειξις ὅτι ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐδίδαξε καὶ ἔδρασεν ἐκεῖ. Μὴ λησμονῶμεν τὴν συνήθειαν, ἣν ἔχομεν μέχρι τοῦ νῦν, νὰ θάπτωμεν ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ τὰ ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὰ εὐαγῆ ἡμῶν ἱδρύματα παρασχόντα πρόσωπα, μετὰ συγκινήσεως δὲ ἀναπολῶ ὅτι οἱ κλεῖσαντες τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει νήσου Χάλκης ἀείμνηστοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους Ἠλίας Τανταλίδης καὶ Λέανδρος Ἀρβανιτάκης, εἶναι τεθαμμένοι παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σχολῆς, εἰς οἵαν ἀκριβῶς θέσιν ἁπαντᾷ καὶ ὁ τάφος τοῦ Λουκίτου εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπάρχει μεγάλη τοιχογραφία παριστῶσα τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Γ' τὸν Μεγαλοκομνηνὸν ἐν μέσῳ διαφόρων προσώπων, εἰκάζει δὲ ὁ Texier (3) ὅτι τὰ πρόσωπα ταῦτα εἶναι οἱ αὐλικοὶ

(1) Minas ἔνθ' ἀνωτέρω. σελ. 60.

(2) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ J. H. Mordtmann. *Ἐπιγραφαὶ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας*. Παράρτημα τοῦ ΙΕ' τόμου τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου σελ. 76.

(3) Texier, **Architecture Byzantine**, p. 299 «Au dessus de la porte est un grand sujet historique, représantant l' empereur Alexis III Comnène entouré de sa Cour. Il porte dans sa main le globe impérial. Les autres personnages sont, sans doute, le protospataire, le vestiaire etc.

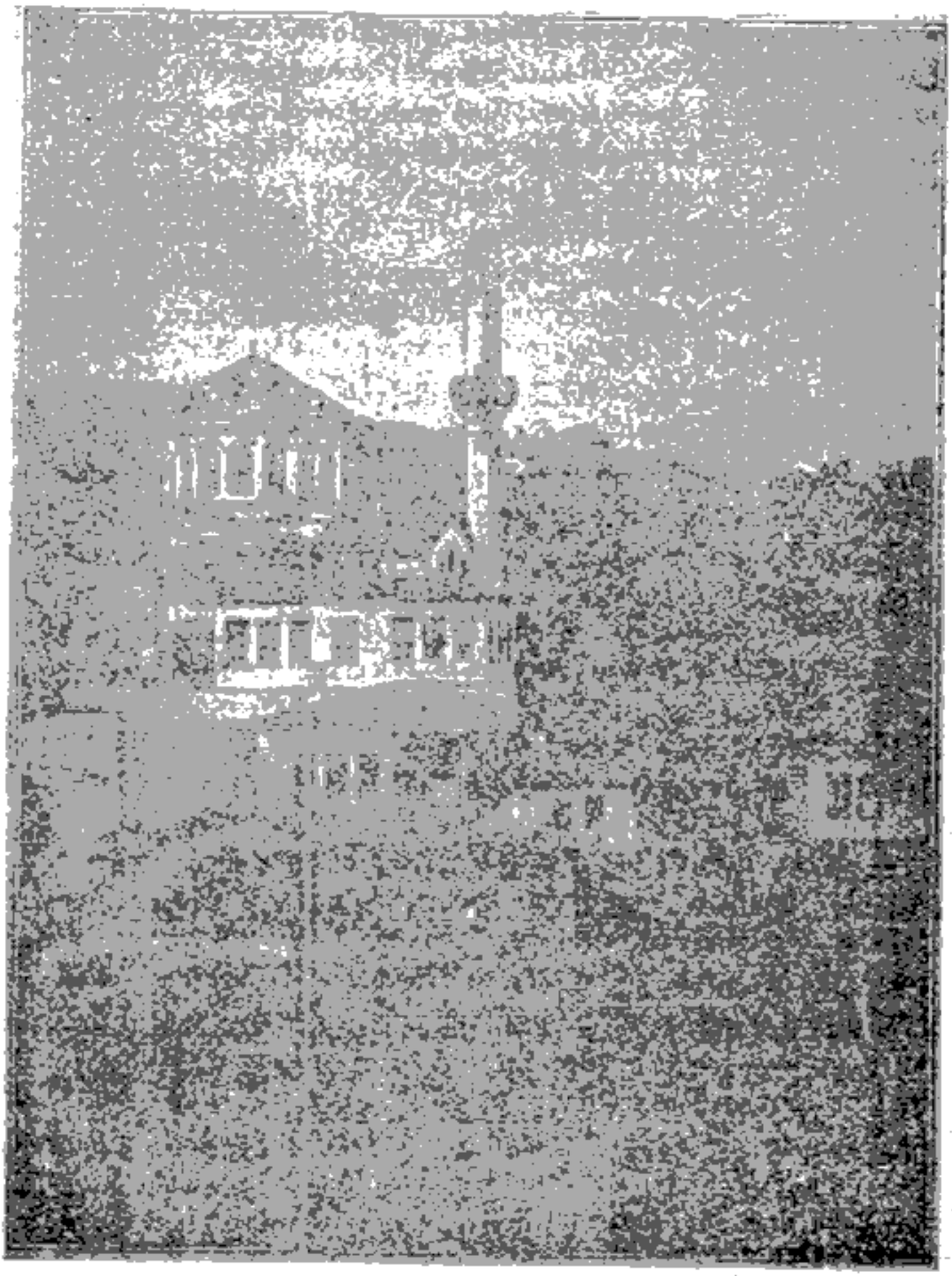

Ὁ ἐν Τραπεζοῦντι ναὸς τοῦ ἁγίου Εὐγενίου.

τοῦ αὐτοκράτορος. Τοῦτο θὰ ἦτο πιστευτόν, ἂν ἡ προκειμένη τοιχογραφία ἐκόσμει τὰ ἀνάκτορα ἢ ἐπίσημόν τινα ναὸν τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως εὑρισκομένων. Ἡμεῖς προτιμῶμεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας περιστοιχίζοντα τὸν βασιλέα πρόσωπα ἀποτελοῦσι τὴν σεμνὴν χορείαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐδίδασκον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄλλως τε κοί, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἅπαντες οἱ καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς ἦσαν περιβεβλημένοι μὲ ἀνώτατα αὐλικὰ καὶ πολιτειακὰ ἀξιώματα.

Τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἐπεσκεύασε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Γ' (1390—1412)· καὶ τούτου δὲ ἡ εἰκὼν σῴζεται ἐν τοιχογραφίᾳ τοῦ ναοῦ. Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ φέρει αὐτὸν ὡς κτίτορα τοῦ τε ναοῦ καὶ τῆς παρακειμένης Μονῆς.

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας σῴζεται μέχρι τοῦ νῦν ἐν ἀρίστῃ καταστάσει, ὡς παριστᾷ αὐτὸν ἡ παρατιθεμένη εἰκών. Πλὴν τῆς παρακειμένης αὐτῷ Μονῆς, ἥτις θὰ ἐστέγασε τοὺς καθηγητὰς καὶ τοὺς μαθητευομένους τῆς Ἀκαδημίας, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ὑφίσταται πλέον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Fallmerayer ἐσῴζοντο εἰσέτι τὰ ἐρείπια αὐτῆς, δυνάμενα, ὡς λέγει, νὰ δείξωσι τὰς διαστάσεις, τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ κτιρίου. Ἦσαν δὲ ταῦτα οἱ τοῖχοι τῶν θεμελίων καὶ τὰ συντρίμματα ἑνὸς πυλῶνος, τοῦ διαζώματος καί τινων ἔργων γλυπτικῆς. (1)

Τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῆς Ἀκαδημίας.

Εἰς ἀπόστασιν δώδεκα περίπου βημάτων ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ κατηφόρου πρὸς τὴν θάλασσαν ὑψοῦται, ὡς βλέπει τις καὶ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ εἰκόνι, οἰκοδόμημά τι μεμονωμένον, πρὸς πύργον ἐμφερὲς τετραγωνικὸν καὶ ὕψους τεσσαράκοντα περίπου μέτρων. Οἱ πλεῖστοι τῶν περιγραψάντων τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπολαμβάνουσι τοῦτο ὡς κωδωνοστάσιον, ὁ δὲ Ἅμιλτων ὑποστηρίζει ὅτι τοῦτο ἦτο σκοπιὰ (beffroi). (2) Ἡ γνώμη τοῦ Ἅμιλτων δέν μοι φαίνεται πιθανή, διότι αἱ τοιαῦται σκοπιαὶ ἐγείρονται παρὰ φρούρια ὀχυρά, ἐν ᾧ ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ἀπεριόριστος. Εἰκάζω ὅτι ὁ πύργος οὗτος, ὅστις ἀναντιρρήτως εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ναοῦ, ᾠκοδομήθη παρὰ τῶν Γενουησίων κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, πρὸ τῆς ἐξώσεως αὐτῶν, δηλαδὴ κατὰ τὸν τύπον τῶν ἀπομεμονωμένων καὶ ὑπερυψήλων κωδωνοστασίων τῶν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς δυτικοῖς καὶ καλουμένων campaniles.

Παρ' ἡμῖν μόλις τῷ 863 ἤρξατο ἡ χρῆσις κωδώνων, (3) ὁπότε ὁ Δόγης τῆς Βενετίας Οὖρσος ἐδωρήσατο εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ' τὸν Οἰ-

---

(1) Fallmerayer **Orig. Fragmente** zweite Abteilung σ. 93=XXIV.

(2) Hamilton **Recherches in Asia Minor** 1842 σ. 243.

(3) **Προηγουμένως μόνον σημάντρων χρῆσις ἐγίνετο, ἅτινα ἀπαντῶσι καὶ σήμερον ἔτι καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς Μοναῖς.**

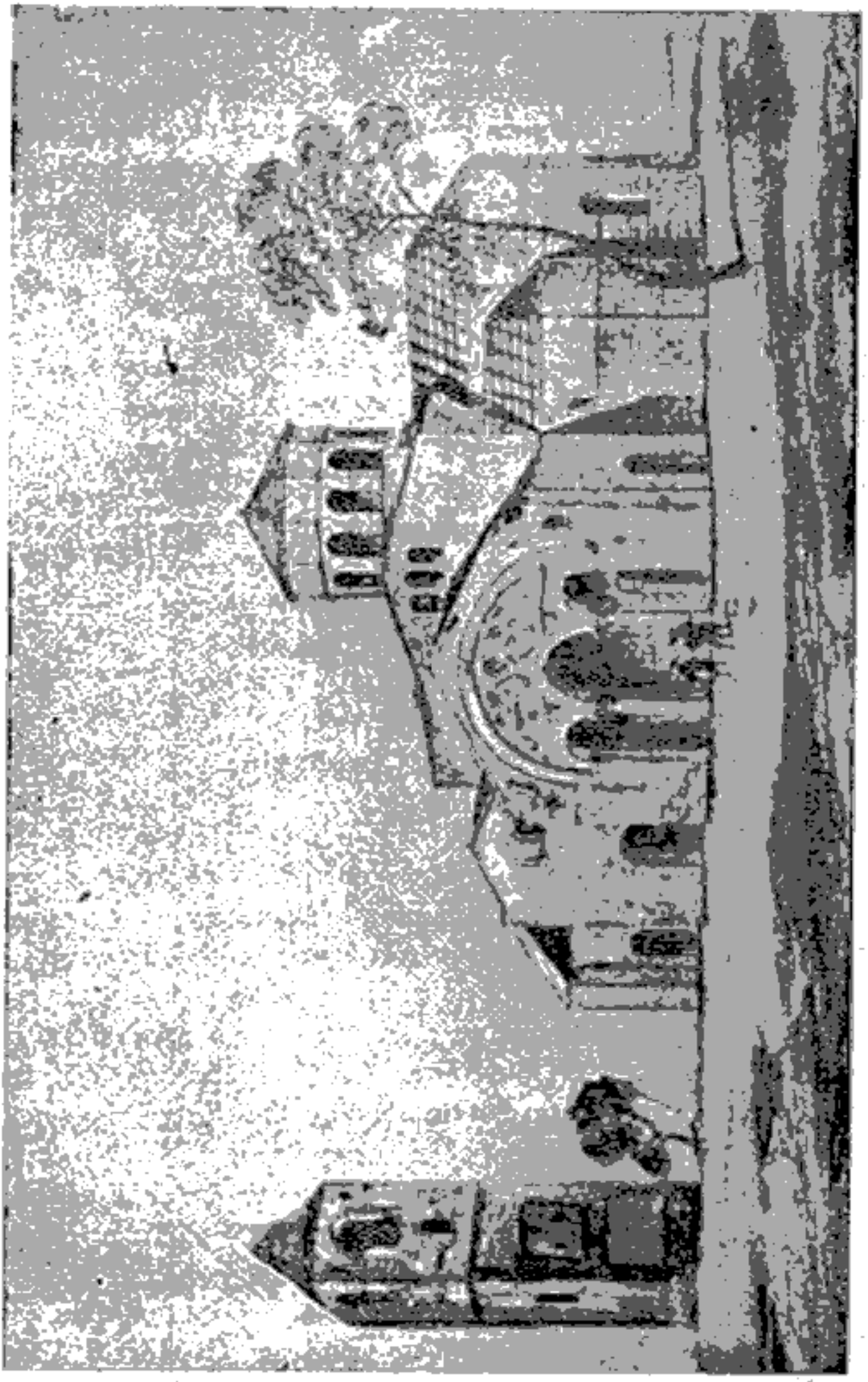

Ὁ ἐν Τραπεζοῦντι ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας.

νόφλυγα δώδεκα κώδωνας, χάριν τῶν ὁποίων κατεσκευάσθη παρὰ τὴν ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ πρῶτον κωδωνοστάσιον μικρὸν ὅλως καὶ ἀσήμαντον, ἡ δὲ χρῆσίς των δὲν ἐγενικεύθη. Καθ' ὅλην τὴν Κωνσταντινούπολιν ἓν μόνον κωδωνοστάσιον παρόμοιον πρὸς τὸ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Τραπεζοῦντος σώζεται σήμερον, τὸ τοῦ *Ἀρὰπ Τζαμῆ* τοῦ Γαλατᾶ, ὅπερ ἦτο ἐκκλησία, ὁ δὲ τετράγωνος πύργος του μετεσχηματίσθη εἰς μιναρέν. (1)

Ἐν Τραπεζοῦντι ὅμως κατ' ἀπομίμησιν τῶν Φράγκων ἀνηγέρθησαν κωδωνοστάσια τοιαύτης μορφῆς παρά τε τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τὸν τοῦ ἁγίου Εὐγενίου. Τὸ τοῦ τελευταίου δὲν σώζεται σήμερον, ἀλλὰ μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ ἐν τῇ δημοτικῇ ἀφηγήσει τοῦ παρὰ τῶν Τούρκων σφετερισμοῦ τῆς Μητροπόλεως Τραπεζοῦντος :

«ΚΤΙΣΜΑ ΒΑΣΙΛΙΚΩΤΑΤΟΝ ΚΙ' ΑΥΤΟ ΜΕ ΚΑΜΠΑΝΕΛΙ» (2)

Καὶ ἡ ἐκλογὴ δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ὡς ἕδρας τῆς Ἀκαδημίας καὶ μετὰ τὴν τούτου καταστροφὴν ἡ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ὕπαρξιν παρ' ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς ναοῖς πυργωδῶν κωδωνοστασίων, δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὰς ἀστρονομικὰς μελέτας.

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν τὸν πύργον τῆς ἁγίας Σοφίας, οἱοσδήποτε ἦτο ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ προορισμός, ὡς τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῆς Ἀκαδημίας τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄλλως τε ὁ Χιονιάδης θὰ εἶδε κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ μετάβασιν εἰς Περσίαν, ἥτις φαίνεται ὅτι συμπίπτει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1280—1290, τὸ ὑπὸ τοῦ Μογκόλου Χάνου Χουλαγοῦ (1251—1265) ἱδρυθὲν ἐν Μαράγᾳ ἀστεροσκοπεῖον.

Ἡ εἴσοδος τοῦ πύργου τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι διηυθετημένη ὡς παρεκκλήσιον κατὰ τὴν κρατοῦσαν συνήθειαν. Εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπῆρχε παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν δὲ τοῖς πύργοις τῶν ἀνακτόρων τῆς Κ)πόλεως ὑπῆρχον παρόμοιαι ἐγκαταστάσεις. (3)

---

(1) Jean Ebersolt, **Mission Archéologique** de **Constantinople**, Paris 1921.

(2) **Fontes** σελ. 151. Τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ἐπεμελήθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος κτίσας σὺν ἄλλοις «καὶ τὸ τροῦλλον τοῦ ὀρόφου, ὃ καὶ εἰσέτι ὁρᾶται» Fontes σελ. 85.

(3) Jean Ebersolt. **Le grand Palais de Constantinople**, Paris 1910, Angelo Zanoti, **Autours des murs de Constantinople**, σελ. 139 καὶ 201.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΧΙΟΝΙΑΔΗΣ
ΚΑΙ ΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΥΤΟΥ

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου.

Ὁ κῶδιξ theolog. gr. 203 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (collectio Nessel) εἶναι χαρτῶος, 0,235×9,15, ἀπαρτιζόμενος ἐκ 309 φύλλων. Περιέχει διάφορα κείμενα καὶ ἐγράφη ὑπὸ διαφόρων γραφέων κατὰ τὸν ΙΔ΄—ΙΕ΄ αἰῶνα. Τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Φ. 23$^{\beta}$ λήγει εἰς τὸ Φ. 34$^{\beta}$, ἐγράφη δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῆς καταχωρίσεως αὐτοῦ ἐν τῷ κώδικι τὸ κείμενον τοῦ Χιονιάδου κατέχει τὴν τετάρτην θέσιν. Τὴν πρὸ αὐτοῦ θέσιν, ἤτοι τὴν τρίτην, κατέχουσι τρεῖς ἐπιστολαὶ «*τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας κυρίου Γρηγορίου*».

Ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς (τέως Αὐτοκρατορικῆς) Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης σημειοῖ ἐν σελίσι 299 καὶ 300 τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὰς ἀρχικὰς λέξεις μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου. Παραθέτω ἐνταῦθα τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος σημείωσιν ὡς ἔχει μετὰ τῶν σφαλμάτων αὐτῆς :

«Q u a r t o, Et quidem à fol 23 pag. 2. usque ad fol. 34 pag. 2, GREGORII CHIONIADIS Epistolae sedecim, quarum prima inscribitur atque incipit : Τοῦ Σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου ἐπιστολαί. Ἐπιστολὴ α. Οὐδὲν οὕτωσί μοι τῶν ἁπάντων τερπνόν τε καὶ ἥδιον, ὡς γράμματα φίλων etc. ; secunda : Τοῦ αὐτοῦ. Ἡμερῶν μεμνημένος ἐκείνων, etc. ; tertia : Πάλαι καὶ τὰς προσηγορίας, etc. quarta : Ἐγὼ τὰς μὲν ἡμέρας ἐκείνας etc. ; quinta ad Imp. Alexium Comnenum Seniorem : Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν τρισμακάριστον καὶ τρισαλκιμώτατον ἐκεῖνον κύριον Ἀλέξιον Βασιλέα τὸν μέγαν Κομνηνόν. Ἡλιοειδέστατε Βασιλεῦ, ἡ τὰ πάντα διεξάγουσα καὶ διακρατοῦσα ἡδοποιὸς καὶ παντοκρατορικὴ δεξιὰ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

etc sexta ad eundem imperatorem: Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Βασιλέα. Μόλις ὀψέ ποτε καὶ μετὰ τοσούσδε κύκλους ἡλίων, ἡλιοειδέστατε Ἄναξ, etc; septima ad Constantinum Lucitam: Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολή, πεμφθεῖσα ἐκ τῆς εὐδαίμονος Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν πρωτονοτάριον κύριον Κωνσταντῖνον τὸν Λυκίτην ἐν Τραπεζοῦντι τῇ καλλίστῃ. Ἐγκαλεῖς ἡμῖν etc; octava ad eundem: Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποδημοῦντα μετὰ τοῦ Βασιλέως ἐν τῇ Κερασίᾳ, ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε Ἰσμαηλίτας πολέμῳ. Εἰ γὰρ κατὰ τῶν τῆς Ἄγαρ σκυλάκων etc; nona ad Patriarcham Constantinopolitanum: Τοῦ Σοφωτάτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου ἐπιστολαὶ εἰς Πατριάρχην. Τὰ ζωοποιὰ καὶ σωτήρια γράμματα etc; decima ἐνίων μὲν καθ' ἑκάστην παρεμπιπτουσῶν ὑποθέσεων etc; undecima: Τῷ τῶν νηστίμων ἡμερῶν etc; duodecima: Τῷ πρωτονοταρίῳ ὁ Χιονιάδης. Αἰσχύνη μοι ἐκτόπως καὶ δυσχεραίνοντι λαλεῖν etc. decima tertia: Τὴν τῆς σῆς ἡδυφίλης ἐπιστολῆς etc; decima quarta: Τί τοῦτο, ὦ πάντων ἀξιώτατε φίλων, etc; decima quinta: οὐχ ὡς Ἀσκληπιάδης τὴν Ἀσκληπιαδῶν μετερχόμενος etc; decima sexta: Ἐπιστολὴ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ παρόντα δεινά. Ἰδοὺ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν etc».

Ἐκδίδων τὰς ἐπιστολὰς Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου συνεμορφώθην πρὸς τὴν ὡς ἄνω διαλαμβανομένην κατάταξιν αὐτῶν, καίτοι νομίζω ὅτι ἡ τρίτη ἐπιστολὴ εἶναι ἁπλῶς συνέχεια τῆς δευτέρας, ἡ δὲ δεκάτη ἕκτη δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Χιονιάδην, ἀλλ' εἰς τὸν Μᾶρκον, συγγραφέα τοῦ ἑπομένου κειμένου, ὅπερ κατέχει τὴν πέμπτην ἐν τῷ κώδικι θέσιν.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἡ δεκάτη ἕκτη δηλαδή, ἀπευθύνεται πρὸς Πατριάρχην μακρὰν τῆς Κων)πόλεως εὑρισκόμενον καὶ περιγράφει διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ κατάστασιν.

Ἀλλ' ἡ διαζωγραφουμένη κατάστασις μόνον πρὸς τὴν τῶν παραμονῶν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντίνου δύναται νὰ προσομοιωθῇ, ἣν μάλιστα καὶ φαίνεται προοιωνιζόμενος ὁ συγγραφεὺς «ὅτι πρὸς κατάπτωσιν ἀφορῶσι τὰ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, ἧς ἄρχει Χριστός, ὁ ἐν μακροθυμίᾳ ἀνείκαστος».

Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἡ καθόλου τοῦ λόγφυ ὑφὴ ἕτερον ἢ τὸν Χιονιάδην συγγραφέα ὑποδηλοῖ.

Τὰ πρόσωπα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Χιονιάδου, εἶναι.

α΄.) Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Β΄ ὁ Μεγαλοκομνηνὸς (ἐπιστολαὶ Ε΄ καὶ Ϛ΄).

β΄.) Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μὴ δηλουμένου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (ἐπιστολὴ Θ΄).

γ΄.) Ὁ πρωτονοτάριος καὶ πρωτοβεστιάριος Κωνσταντῖνος ὁ Λυκίτης, (ἐπιστολαὶ Ζ΄, Η΄ καὶ ΙΒ΄).

δ΄.) Στρατηγός τις μὴ δηλουμένου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (ἐπιστολαὶ Ι΄).

ε΄.) Ἰωάννης τις μὴ δηλουμένης τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ (ἐπιστολὴ ΙΕ΄).

ς΄.) Ἀρχιερεύς τις μὴ δηλουμένου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (Ἐπ. ΙΑ΄).

ζ΄.) Ἄγνωστοι μὴ δηλουμένου οὔτε τοῦ ὀνόματος οὔτε τῆς ἰδιότητος αὐτῶν (ἐπιστολαὶ Α΄, Β΄, Γ΄, ΙΓ΄, ΙΔ΄).

Οὐδαμῶς δ' ἀπίθανον ὑπάρχει ὅτι αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπιστολαὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λυκίτην, καθότι αἱ ἐκφράσεις φιλίας, στοργῆς καὶ ἐκτιμήσεως, δι' ὧν ὁ Χιονιάδης περιβάλλει τὰ πρόσωπα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστολαί, εἶναι σχεδὸν παρόμοιαι πρὸς ἐκείνας, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Λυκίτην ἐπιστολαῖς.

Ἡ Ις΄ ἐπιστολή, ἥτις κατ' ἐμέ, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Χιονιάδην, ἀπευθύνεται πρὸς Πατριάρχην.

Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης κατήγετο ἐκ Κων)πόλεως καὶ ἐγεννήθη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος· ἦτο δὲ ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα. Ἐνωρὶς μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς Τραπεζοῦντα ὡς τόσοι ἄλλοι πρὸς τελειοποίησίν του ἐν ταῖς ἀστρονομικαῖς σπουδαῖς. Ἡ ἀστρονομία ἐθεωρεῖτο τότε τὸ κορύφωμα πάσης μαθήσεως καὶ σοφίας. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς παρακληθεὶς ἐπιμόνως ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει σοφῶν, ὅπως ταπεινώσῃ τὴν ἐπηρμένην ὀφρὺν τοῦ ἐκ Καλαβρίας μοναχοῦ Βαρλαάμ, ὅστις εἶχε καταστῇ ἀφόρητος, ἐπέτυχε τοῦτο ἀμέσως, καταδείξας ὅτι ὁ ἀντίπαλός του ἦτο ἐντελῶς ἐστερημένος ἀστρονομικῆς μαθήσεως.

Ὁ Χιονιάδης ἀπολαύων ἐν Τραπεζοῦντι τῆς εὐνοίας τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἐστάλη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Περσίαν, ἔνθα ἐξέμαθε τὴν περσικὴν γλῶσσαν, ἐνέκυψε δὲ βαθύτερον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς περσικῆς ἀστρονομίας καὶ συνέλεξε περσικὰ βιβλία χάριν τῆς ἀκαδημίας τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Χιονιάδου δὲν ἔμεινεν ἀτελεσφόρητος. Μεταξὺ τῶν ἐκ ταύτης ἐπωφεληθέντων ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχει ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς μοναχὸς Μανουήλ, ὅστις ἀνέδειξε λαμπρὸν μαθητὴν τὸν Γεώργιον Χρυσοκόκκην, ἰατρὸν καὶ αὐτόν, διαπρεπέστατον ὅμως ἐν τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ καταστάντα διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου «*Τοῦ σοφωτάτου ἰατροῦ κυροῦ Γεωργίου τοῦ Χρυσοκόκκη ἐξήγησις εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Περσῶν ἐκτεθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν κυρὸν Ἰωάννην τὸν Χαρσανίτην*».

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 1356, σημειοῖ δὲ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς περσικῆς ἐπιδράσεως. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι τὰ

πολυάριθμα χειρόγραφα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος, ἅτινα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Καταβληθεὶς ὑπὸ τοῦ γήρατος ὁ Χιονιάδης ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ Κωνσταντινούπολιν, ὅπου παρέμεινεν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος ἢ κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ ΙΔ΄.

Αἱ κατώτερω δημοσιευόμεναι ἐπιστολαί του οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον ὑπαινιγμὸν ποιοῦνται τῆς μέχρι τοῦ σημείου τούτου σταδιοδρομίας του. Ἅπασαι ἐγράφησαν ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις, δυνάμεθα δ' ἐν αὐταῖς νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν νέαν τοῦ βίου του περίοδον, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐντελῶς ἄγνωστος ὑπῆρχεν. Ἐν τούτῳ δ' ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ κυρίως ἀξία τῶν ἐπιστολῶν τούτων, εἰς ἣν δέον νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ γενικωτέρου διαφέροντος πληροφορίαι, ὡς ἐπὶ παραδείγματος αἱ περὶ τῶν σχέσεων τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς Μογκόλους τῆς Περσίας, αἵτινες ἦσαν ἐπίσης ἄγνωστοι.

Ὁ Χιονιάδης ἐν Κωνσταντινουπόλει κατετρύχετο ὑπὸ τοῦ γήρατος, τῆς μονώσεως καὶ τῶν ὑλικῶν στενοχωριῶν. Ἡ μόνη παρηγορία του ἦτο ἡ ἀνάμνησις τῶν φίλων του, μόνη του δὲ χαρὰ ἡ ἐκ μέρους των ἄφιξις ἐπιστολῆς τινος: «*Οὐδὲν οὕτωσί μοι τῶν ἁπάντων τερπνόν τε καὶ ἥδιον ὡς γράμματα φίλων ἥκοντα τηλόθεν γῆς*». Πλὴν ἡ χαρὰ ἦτο ἐφήμερος καὶ στιγμιαία: «.... εἰκόνα μόνον ἄρα ταυτηνὶ ἀμυδρὰν παριστᾷ αἰνιγμάτων, ἥτις εὐφραίνει μὲν αὐθημερὸν εἰσαγομένη ὅτι διὰ γραμμάτων καὶ μόνον ψιλῶν παρεισάγει ὁμιλοῦντας τοὺς φίλους, ἀνιᾷ δὲ μακρά, οἷς ὡς δι' ἐσόπτρου στηλογραφεῖ ἀμυδρῶς τὴν τῶν *φίλων ἐμφέρειαν καὶ ἐνδάλματα μόνα οὐδὲν ἧττον αὐτῶν πραγμάτων γυμνά*».

Τὰ ἀνωτέρω χωρία εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῆς Α΄ ἐπιστολῆς, πλὴν ἀνάλογοι ἐκφράσεις ἅπαντῶσιν ἐν ἅπάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπιστολαῖς.

Οὕτω διέρρεεν ὁ βίος του, ὁπότε ἐν προκεχωρηκότι γήρατι ἐκλήθη καὶ αὖθις εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν: «*Πρόκειται ἡμῖν καὶ αὖθις τῶν προτέρων ἀγώνων ἐπιλαβέσθαι βασιλικῇ προτροπῇ καὶ συνοδικῇ....*».

Τὰς σχετικὰς πληροφορίας λαμβάνω ἐκ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Β΄ ἐπιστολῆς (Ἐπιστ. Ε΄).

Τὸ ὑπούργημα δέ, ὅπερ ἀνετέθη αὐτῷ, ἦτο ἡ διακυβέρνησις τῶν ἐν Περσίᾳ χριστιανῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Ταυρέζ, πρωτευούσης τῶν Μογκόλων τῆς Περσίας Χανῶν.

Ἡ Περσία ἤδη ἀπὸ τοῦ 1251 διετέλει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Μογκόλων, οἵτινες ἵδρυσαν ἰδιαίτερον κράτος ἐν αὐτῇ. Οἱ Μογκόλοι τῆς Περσίας Χάναι διέκειντο λίαν ἐχθρικῶς μὲν πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους, εὐνοϊκῶς δέ πρὸς τοὺς χριστιανούς. Πρὸ πάντων δὲ ὁ Χάνης Χουλαγοῦ (1251—1265), ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἐν Περσίᾳ Μογκολικοῦ Κράτους, διεκρίθη διὰ τὰ φιλικώτατα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς αἰσθήματά του. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἔσπευσεν ἀμέσως, ὅπως ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν εὐμενῶν τούτων πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς διαθέσεων τῶν ἐν Περσίᾳ Μογκόλων, πρὸς

οὓς καὶ στενωτάτας συνῆψε σχέσεις. Πρεσβεῖαι ἐστάλησαν ἑκατέρωθεν καὶ κατώρθωσεν ἡ Παπικὴ αὐλή, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐν Περσίᾳ Ἐπισκοπαὶ καὶ Μοναὶ καθολικαί, ὡς καὶ ἕτερα εὐαγῆ ἱδρύματα.

Τὸ πρῶτον νῦν παρὰ τοῦ Χιονιάδου πληροφορούμεθα ὅτι καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶχον συνάψει ἀναλόγους σχέσεις μετὰ τῶν Μογκόλων, ὧν ἐπακολούθημα ἦτο ἡ ἵδρυσις ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐπισκοπῆς ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πρωτευούσῃ τῶν Μογκόλων Χανῶν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα φαίνεταί πως περίεργον ὅτι, προκειμένου περὶ μιᾶς θέσεως τόσον λεπτῆς ὅσον καὶ βαρυσημάντου, ὡς συνεπαγομένης καὶ καθήκοντα πολιτικῆς φύσεως, ἰουτέστι πρεσβευτικά, προεκρίθη ἀνὴρ ἀπόμαχος, γηραιὸς καὶ ἐξηντλημένος ὡς ὁ Χιονιάδης. Πλὴν φαίνεται ὅτι οἱ ἀκόλουθοι λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν προτίμησιν ταύτην.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Μογκόλοι Χάναι τῆς Περσίας ἀνεδείχθησαν ἀρκετὰ φιλόμουσοι θεραπεύσαντες καὶ καλλιεργήσαντες ἰδίᾳ τὰς ἀστρονομικὰς σπουδάς. Ὁ Χουλαγοῦ, ὅστις, ὡς εἴδομεν, ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ κράτους, ἐγκατέστησεν ἀστεροσκοπεῖον εἰς τὴν παρὰ τὴν λίμνην Οὐρμίαν πόλιν Μαράγαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ὁποίων λαμβάνουσι χώραν τὰ γεγονότα, ἅτινα ἀπασχολοῦσιν ἡμᾶς, ἐνεφοροῦντο τῶν ἰδίων φιλομούσων αἰσθημάτων.

Ἐθεωρήθη λοιπὸν σκοπιμώτερον ν' ἀποσταλῇ εἰς Περσίαν ὁ Χιονιάδης, ὅστις ὄχι μόνον καλῶς ἐγνώριζε τὴν χώραν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ πρόσωπα ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτοῦ ἀποστολῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιστήμων καὶ δὴ καὶ ὡς ἀστρονόμος θὰ ἦτο εὐπροσδεκτότερος. Ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκολούθησεν ἐν τούτῳ τὰ παλαιὰ παραδείγματα. Ἀναφέρω δ' ἐνταῦθα τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου ἀποστολὴν παρὰ τῷ Ἀλ Μαμοὺν ὡς πρεσβευτοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ.

Παρατηρῶ δὲ ὅτι παρὰ τοῖς Ἀσιάταις ἐξακολουθεῖ εἰσέτι ἡ συνήθεια αὕτη, διότι ἀνέγνωσα τελευταίως ἔν τινι περιοδικῷ γαλλικῷ ὅτι ἡ Κίνα ἀπέστειλεν ὡς πρεσβευτὰς εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας τοὺς σπουδαιοτέρους ἀστρονόμους της.

Ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον τὸν Β' ἐπιστολῇ τοῦ Χιονιάδου διαφαίνονται μεταξὺ τῶν γραμμῶν καὶ ἕτεραι πληροφορίαι λίαν ἀξιόλογοι.

Βεβαίως τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰς βαρβαρικὰς χώρας εἶχε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας ὁ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕδρεύων Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Ἰδοὺ τί λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ κη' κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451): «ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ἀπὸ τοῦ προειρημένου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας». (1)

(1) Mansi Τόμ. 7, σελ. 369.

Πλὴν συμφέροντα πραγματικά, καθαρῶς ὑλικὰ μετὰ τῶν Μογκόλων τῆς Περσίας εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος. Εἴπερ τις καὶ ἄλλος λοιπὸν αὐτὸς ὤφειλε νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀνετίθετο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος εἰς Περσίαν ἀποστολή. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, ὅπως ἐξοικονομηθῶσι τὰ πράγματα καταλλήλως, ἵνα μὴ γεννηθῶσι προστριβαί, καὶ οὕτω ἀνατεθῇ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἀποστολὴ εἰς πρόσωπον εὐπρόσδεκτον καὶ εὐάρεστον εἴς τε τοὺς Μογκόλους καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος. Ἕτερος δὲ τοιοῦτος ἐκτὸς τοῦ Χιονιάδου, ὅστις ἐπὶ μακρὸν ὑπηρέτησεν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Τραπεζοῦντος, δὲν ὑπῆρχε.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Χιονιάδου, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην. Διὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς ὁ Χιονιάδης ὑπὸ τὸ πρόσχημα αἰτήσεως ἀδείας, ὅπως μεταβαίνων εἰς Ταυρὲζ διέλθῃ ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ «προσκυνήσῃ» τὸν αὐτοκράτορα, ἀποσκοπεῖ κυρίως τὴν ἐπιτυχίαν τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ διὰ τὸν διορισμόν του. Ὑπομιμνήσκων πράγματι αὐτὸν τὰς προτέρας του ὑπηρεσίας, ὑποδεικνύει πόσον ἐπωφελὴς θὰ εἶναι ἡ εἰς Ταυρὲζ μετάβασίς του καὶ ὑπόσχεται αὐτῷ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν. «Καὶ εἰ μὲν δοκοίη καὶ τοῦτο καὶ ἀποδέχεται καὶ ἡ βασιλεία σου ὅτι ἵνα ἔλθω, ἃς σὲ ὁδηγῇ ὁ Θεός, ἵνα δέξωμαι τούτου καὶ διὰ προστάγματος τῆς βασιλείας σου πληροφορίαν, ὅτι ἐκ θεοῦ οἶδεν ἡ βασιλεία σου, ὅτι ἂν ἀναβῶ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον καλὸν δοῦλον καὶ πάλιν μέλλεις ἔξειν Χριστοῦ τοῦ θεοῦ χάριτι, ἐπεὶ καὶ αἱ δουλοσύναι μου αἱ πρφην, ὡς δοκῶ, οὐκ ἦσαν ἀδόκιμοι εἰς τὴν βασιλείαν σου, καὶ πάλιν ὡς ἐλπίζω, ἵνα γένωνται καὶ εὐδοκιμώτεραι».

Πόσην σημασίαν ἔδιδον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Χιονιάδης ἀνέμενε τὴν ἄφιξιν αὐτῆς διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ.

Ἡ ἐπιστολή, δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος ὁ Β' ἀνεκοίνου εἰς τὸν Χιονιάδην ὅτι παρέχει τὴν συγκατάθεσίν του, δὲν περιεσώθη, ἔχομεν ὅμως τὴν πρὸς αὐτὴν ἀπάντησιν τοῦ Χιονιάδου.

Ἐκ ταύτης (Ἐπιστολὴ ς') πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Β' ὄχι μόνον εὐχαρίστως παρεχώρησε τὴν συγκατάθεσίν του, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγων προτρεπτικῶν παρεθάρρυνε τὸν Χιονιάδην νὰ ἀναλάβῃ τὴν νέαν του ὑπηρεσίαν: ***Ἀλλ' ἴδ[ι]εν καὶ τὸν παραινοῦντα ἡμῖν ἐν τοῖς γράμμασι ἄνακτα, μᾶλλον δὲ παρασκευάζοντα καὶ προπέμποντα πρὸς τὴν προκειμένην ὁδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τελεώτερον....***». Ἡ προκειμένη ὁδὸς τοῦ Εὐαγγελίου» εἶναι ἡ μετάβασις τοῦ Χιονιάδου εἰς τὴν βαρβαρικὴν χώραν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα Ἐπισκόπου.

Δυστυχῶς αἱ ἐπιστολαί του δὲν παρέχουσι λεπτομερείας τῆς ἐν Ταυρὲζ δράσεώς του. Ἀλλὰ τὴν ἐκεῖσε μετάβασίν του καὶ τὴν ἀνάληψιν τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων πληροφορούμεθα ἐκ τῆς Θ' ἐπιστολῆς,

ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, οὔτινος ὅμως δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Χιονιάδης εὐχαριστεῖ τὸν Πατριάρχην διὰ τὰ «*ζωοποιὰ καὶ σωτήρια γράμματα*», τὰ ὁποῖα ἀπέστειλε, καὶ πληροφορεῖ αὐτὸν μεθ' ὅσης προθυμίας ἔσπευσε νὰ ἀναγνώσῃ ταῦτα ἐπ' ἐκκλησίας πρὸς χαρὰν καὶ παραμυθίαν τοῦ «*Χριστωνύμου Λαοῦ*».

Ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπιστολῇ ἐκφράζει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὸν πόθον τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν λύπην του, διότι πλεῖστα ἐμπόδια παρεντιθέμενα δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου. Ἐκ τῶν ἐμποδίων τὰ κυριώτερα εἶναι τὸ γῆρας καὶ αἱ συμπαρομαρτοῦσαι αὐτῷ ἀσθένειαι: «*Πάμπολλα γὰρ τὰ ἡμῖν ἐπιφυόμενα σκῶλα καὶ ἱστάμενα ἐμποδών . . . , ὑφ' ὧν μὲν οὐδὲ τῆς αὐλείου προκῦψαι δυνάμεθα. Τὸ δ' ἐν πᾶσιν ὑπερέχον κακὸν αἵ τε κατὰ θάλατταν συνεχεῖς πεφύκασι τῶν πειρατῶν ἐκδρομαί, αἵ τε πρὸς αὐτοῦ τοῦ γήρως ποικίλαι ἀσθένειαι*».

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Χιονιάδης δὲν θὰ ἐπέζησε πολὺ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καὶ ὅτι ἀπέθανεν ἐν Ταυρέζ.

Ἡ χρονολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου.

Ὁ Κρουμβάχερ (1) ὁδηγούμενος ἐκ τῆς χρονολογίας τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ Γεωργίου τοῦ Χρυσοκόκκη (1346) λέγει κατὰ συμπέρασμὸν ὅτι ὁ Χιονιάδης ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῷ τέλει τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἢ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ΙΔ', ὡρισμένον ὅμως τι μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρχεν. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Χιονιάδου ἔρχονται νῦν νὰ ρίψωσι φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ νὰ καθαρίσωσιν ἐπ' ἀκριβὲς καὶ τὸν χρόνον τῆς δράσεως τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν συνέγραψε τὰς ἐπιστολάς του. Μάτην ὅμως θὰ ζητήσῃ ἐν αὐταῖς ὁ ἀναγνώστης νὰ εὕρῃ χρονολογίαν τινὰ σαφῶς ἐκπεφρασμένην. Μόνον μία ἐπιστολὴ μνημονεύουσα ἱστορικόν τι γεγονὸς χρησιμεύει ὡς μίτος τῆς Ἀριάδνης. Φυσικὰ ὁ Χιονιάδης δὲν δίδει τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημονευομένου γεγονότος. Ταύτην ἀνεῦρον ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὅστις ἀναφέρει τὸ αὐτὸ γεγονός.

Ἡ Η' ἐπιστολὴ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν πρωτονοτάριον καὶ πρωτοβεστιάριον Κωνσταντῖνον τὸν Λυκίτην φέρει ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ ὑπάρχει ἡ πολύτιμος μαρτυρία. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴ κακῶς ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης ἔχει ὀρθῶς ὡς ἑξῆς: «*Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποδημοῦντα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ Κερασοῦντι ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε Ἰσμαηλίτας πολέμῳ*». Ἡ

(2) Κ. Κρουμβάχερ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας* Μετάφ. Σωτηριάδου, Τ. Β'. σελ. 432.

λέξις «*Κερασοῦντι*» βραχυγραφικῶς γεγραμμένη ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀνεγνώσθη ἐν τῷ προμνημονευθένει καταλόγῳ «*Κερασία*». Τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον γεγονὸς τοῦ πολέμου, ὃν διεξήγαγεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Β΄ ἐναντίον τῶν ἐπιδραμόντων «Ἰσμαηλιτῶν», τῶν Τούρκων δηλονότι, ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ ἔτος 1303.

Ἰδοὺ πῶς ἐκθέτει ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος τὸ περὶ οὗ λόγος γεγονὸς δίδων ταυτοχρόνως καὶ τὴν χρονολογίαν αὐτοῦ:

«*Ἐκστρατεύσας ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἀλέξιος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐν τῇ Κερασοῦντι καταλαβὼν ἔπιασε τὸν Κουστογάνην ἔτους Ϛωι, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ὅτε καὶ ἐσκοτώθησαν Τοῦρκοι πολλοί*». (1) Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6810 ἀντιστοιχεῖ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ πρὸς τὸ σωτήριον ἔτος 1303. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Χιονιάδου ἀχρονολογήτως μνημονευόμενον γεγονὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου ἐκτιθέμενον.

Τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως.

Ὁ Χιονιάδης εἶναι φύσις ποιητικὴ πεπροικισμένη δι' εὐαισθησίας, διὰ φαντασίας καὶ διὰ παραστατικῆς δυνάμεως ἀρκετὰ ζωηρᾶς. Ἅπασαι αὗται αἱ ἀρεταὶ ἐμφανίζονται λαμπρῶς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ. Τὴν εὐαισθησίαν του μαρτυρεῖ ἡ θερμὴ καὶ ἀνυπόκριτος ἀγάπη, τὴν ὁποίαν τρέφει πρὸς τοὺς φίλους του καὶ ἡ συγκίνησις, τὴν ὁποίαν τῷ προκαλεῖ καὶ ἡ ἐκ μέρους των ἄφιξις ἐπιστολῆς τινος καὶ ἡ ἁπλῆ αὐτῶν ἀνάμνησις, ἢ καὶ πληροφορία τις, τὴν ὁποίαν τυχαίως λαμβάνει περὶ αὐτῶν διὰ τρίτων. Τὰς ἐπιστολὰς τῶν φίλων του παραβάλλει πρὸς κάτοπτρον, ἐν ᾧ δύναται νὰ ἴδῃ τὰς εἰκόνας τῶν ἀπόντων φίλων. Ἡ παρομοίωσις αὕτη εἶναι προσφιλεστάτη αὐτῷ, συχνάκις δὲ ζωηρῶς, παρίσταται ὑπὸ τοῦ καλάμου του: «διὰ γραμμάτων παρεισάγει ψιλῶν ὁμιλοῦντας τοὺς φίλους—οἷς ὡς δι' ἐσόπτρου στιλογραφεῖ . . .», (Ἐπ. Α΄) «δι' ἐσόπτρου . . . τὰς σφῶν ἐφαντάζετο ἀμυδρῶς ἐμφερείας ἴσως ψυχαγωγῶν ἑαυτόν» (Ἐπ. Γ΄).—«Θεῖον ἀνειλιξάμεθα γράμμα . . . . τὸν ἐμὸν φεραυγῆ φωσφόρον καὶ αὐτόχημα ἥλιον ἐφανταζόμην» (Ἐπ. Ϛ΄).—«ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ καλῷ τε καὶ διαυγεῖ αὐτὸν . . . . ἄνακτα καθ' ὕπαρ ἐδόκουν ὁρᾶν», (Ἐπ. Ϛ΄). — «τὴν τῆς σῆς φίλης ἐπιστολῆς θαυμασίαν διόπτραν . . . . ἀπηωρημένοι καὶ ἥδιστα τὴν χρυσαυγῆ ταύτης ἀκτῖνα κατωπτρισάμεθα ἐναργῶς» (Ἐπ. ΙΓ΄). Ἀλλὰ συχνάκις αἱ ἐκφράσεις αὗται καθίστανται λίαν ὑπερβολικαὶ καὶ λίαν ἐξεζητημέναι: «Τὰ ζωοποιὰ καὶ σωτήρια γράμματα (τοῦ Πατριάρχου) τῷ σφῶν ἐμφυσήματι καινοπρεπῶς ἡμᾶς ἀνεκτήσατο καὶ ἔζωποίησε καὶ εἰκό-

(1) Σπ. Λάμπρου, *Τὸ Τραπεζουντιακὸν χρονικὸν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ (οὕτω) καὶ πρωτονοταρίου Μιχαὴλ Παναρέτου*, ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, Τόμος Δ΄, σελ., 269.

τως μετεστοιχείωσε τῷ τῆς ἀνίας δνοφερῷ ἐναπειλημμένους τάφῳ νεκρούς τε .... οὐ τετραημέρους ἀλλὰ χρονίους ὄντας καὶ ὀδωδότας» (Ἐπ. Θ΄). Ἐν τῇ Δ΄ καὶ ΙΑ΄ ἐπιστολῇ βλέπομεν αὐτὸν παρηγορούμενον μόνον μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῶν φίλων του: «ἀπὸ ψιλῆς μνήμης ῥᾷον ἀνακτᾶται ψυχὴ κάτω βρίθουσα». «Πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένοι καθήμεθα ταῖς τῶν φίλων μνήμαις καὶ μόνον ἐναβρυνόμενοι». Ἐν δὲ τῇ ΙΔ΄ ἐπιστολῇ χαίρει, διότι κατορθώνει νὰ λάβῃ πληροφορίας τινὰς παρὰ τῶν ἀπόντων φίλων του «περιτυχόντες τισὶ τῶν εἰδότων διηγουμένοις τὰ ὑμέτερα, ἀνακουφιζόμεθα τοῦ βάρους τῶν λογισμῶν ... ψιλὰς τὰς ὑπαγορίας δεχόμενοι».

Πλὴν ὅμως ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδαμοῦ τῶν ἐπιστολῶν του λόγον ἢ καὶ τὸν ἐλάχιστον ὑπαινιγμὸν ποιεῖται περὶ τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης, ἐν ᾗ τοσοῦτον διέπρεψε. Μόνον ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Ϛ΄ ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ φράσις «μετὰ τοσούσδε κύκλους ἡλίων, ἡλιοειδέστατε ἄναξ, καὶ τῷ ὄντι δι' ἁπάντων φαεινότατε καὶ λαμπρότατε ....», ἥτις βεβαίως δὲν εἶναι καὶ πολὺ σημαντικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καθότι παρόμοιαι ἢ ἀνάλογοι ἐκφράσεις δὲν εἶναι σπάνιαι παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι.

Ἡ ἰδιότης αὐτοῦ ὡς ἰατροῦ φαίνεται ἐναργέστερον καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ΙΕ΄ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ εὑρηται καὶ μία ὡραία ἰδέα συμβιβασμοῦ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Λέγει δηλαδὴ ὅτι ἔχοντες πεποίθησιν εἰς τὰ φάρμακα ἀναδεικνυόμεθα καλοὶ χριστιανοὶ καὶ κρατυνόμεθα ἐν τῇ πρὸς τὸν θεὸν πίστει, διότι οὗτος εἶναι ὁ αἴτιος πασῶν τῶν ἐν τοῖς φαρμάκοις ἰαματικῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων «Οὐχ ὡς ἀσκληπιάδης τὴν ἀσκληπιαδῶν μετερχόμενος ....., ἀλλ' ὡς χριστιανὸς σὺν τοῖς φαρμάκοις καὶ τὴν πρὸς θεοῦ βοήθειαν ἐκκαλούμενος· ὅλην γὰρ αὐτῷ χαριζόμενος τὴν ἀντίληψιν, ὡς αἰτίῳ πάντων τῶν ἐν ἀκεσωδύνοις φαρμάκοις ἕξεων καὶ δυνάμεων».

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Φυσικῆς Ἐπιστήμης παραλαμβάνει εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις. Οὕτω ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ (Ἐπ. ΙΕ΄) θέλων νὰ παραστήσῃ τὸ ἐλκυστικὸν τοῦ φίλου του, πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει, παρομοιάζει αὐτὸν πρὸς τὸν μαγνήτην, ὅστις ἕλκει τὸν σίδηρον: «οἷα θήλεια λίθος τὸν ἔν ὕλαις στερρότερον». Σημειωτέον δ' ὅτι οὐδαμοῦ εὗρον ἀποδιδομένην εἰς τὸν μαγνήτην τὴν ἐπωνυμίαν «θήλεια λίθος», ἀνάλογοι ὅμως ἐκφράσεις σημειοῦνται πολλαὶ ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὁ «ἐν ὕλαις στερρότερος» εἶναι ὁ σίδηρος.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Χιονιάδου.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Χιονιάδου εἶναι ἡ συνήθης ἀττικίζουσα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀπὸ τῆς ὁποίας βεβαίως δὲν λείπουν αἱ συνήθεις ἐκεῖναι συντακτικαὶ ἀλλοιώσεις, αἱ ἐνωρίτατα ἀναφανεῖσαι καὶ νόμος σχεδὸν καταστᾶσαι καθ' ὅλην τὴν μέσην περίοδον. Ἄτοπος χρῆσις τῆς εὐκτικῆς, ἀνάλυσις τοῦ ἀπαρεμφάτου, ἀνάρμοστος σύνταξις τῶν προθέσεων ἀπαντῶσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐν ἑκάστῃ ἐπιστολῇ τοῦ Χιονιάδου.

Ἐνίοτε μάλιστα ὁ συγγραφεὺς προστρέχει καὶ εἰς τύπους συντακτικοὺς δημωδεστέρους, τοῦτο δὲ συμβαίνει ἰδίᾳ ἐν τῇ Ε΄ ἐπιστολῇ, τῇ ἀπευθυνομένῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Β΄. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Χιονιάδης ἀγγέλλει εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν χειροτονίαν του ὡς ἐπισκόπου Ταυρὲζ καὶ ζητεῖ τὴν ἄδειαν, ὅπως μεταβαίνων εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἐπισκοπῆς του διέλθῃ ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ προσκυνήσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ἡ ἐπιτυχία τῆς συγκαταθέσεως τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὸν διορισμὸν τοῦτον. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Χιονιάδης ἀρχίζει τὴν ἐπιστολήν του μὲ γλῶσσαν ἀττικίζουσαν καὶ μὲ τὸ σύνηθες ὕφος εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, προκειμένου περὶ τοιούτων περιστάσεων. Πλὴν προχωρῶν περαιτέρω καὶ προσπαθῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ Ἀλεξίου καταφεύγει εἰς τοὺς συντακτικοὺς τύπους τῆς ζωντανῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, οἵτινες εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ τῆς σημερινῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ εὐκτικὴ τῆς τελευταίας φράσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως, ὅπως δώσῃ ἀττικοπρεπεστέραν μορφὴν εἰς τὸν τύπον τῆς καθωμιλημένης, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησε· π. χ. τὸ *«ὁ Θεὸς . . . ἵνα μὲ ἀξιώσοι . . .»*, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ τὸ *«ὁ Θεὸς νὰ μὲ ἀξιώσῃ»*, τὸ ὁποῖον ἀκούει τις σήμερον ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀμαθεστέρου χειρώνακτος.

Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ εὕρωμεν προκειμένου καὶ περὶ τῶν γραμματικῶν τύπων σημεῖα τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Χιονιάδου. Ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ λόγου αὐτοῦ κρίνοντες βλέπομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς προσέχει πολὺ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὀρθῶν τύπων.

Φαινόμενα δέ τινα ὡς ἡ ἔλλειψις αὐξήσεως καὶ ἀναδιπλασιασμοῦ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις *«Κατοπτρισάμεθα»* (Ἐπ. ΙΓ΄) *«ἐπεξεργασμένων»* (Ἐπ. Ζ΄), ἐνωρίτατα καὶ ταῦτα ἀναφανέντα καὶ συνήθη καταστάντα κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα (1) εἶναι σπανιώτατα παρὰ τῷ Χιονιάδῃ. Ἄλλως τε τὸ μοναδικὸν δυστυχῶς χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον ἔχω ὑπ' ὄψιν βρίθει σφαλμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὴν ταύτην τοῦ κειμένου τὴν κατανόησιν παραβλάπτουσιν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ λόγου τοῦ Χιονιάδου κρίνων, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, συμπεραίνω ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ καταλογισθῶσιν εἰς τὸν ἀντιγραφέα,

Βεβαίως ὁ Χιονιάδης δὲν θὰ ἔγραφεν *ἀφωσιέμην* ἀντὶ *ἀφωσιούμην*, οὔτε *εἶδε* ἀντὶ *οἶδε*, οὔτε *σφαίτερος* ἀντὶ τοῦ *σφέτερος*. Ἀλλ' ὅμως τινὲς τύποι γεννῶσι δισταγμὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Πρέπει π. χ. νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν συγγραφέα τὸν ἐσφαλμένον τύπον *ὑψιπέτους* ἀντὶ *ὑψιπέτου*, ὅπως διορθῶ, ἢ τοὐλάχιστον ἀντὶ *ὑψιπετοῦς*, (2) ὅπερ κατήντησε συνώ-

(1) Περὶ τούτων βλέπε Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι **Einleitung in die neugriechische Grammatik,** Leipzig, 1862, σελ. 63 καὶ 68 ἑπ.

(2) Περὶ τοῦ ὑψιπέτης καὶ ὑψιπετὴς βλέπε Χαρ. Χ. Χαριτωνίδου, *Ποικίλα Φιλολογικά*, Ἀθῆναι, 1904, Τ. Α΄, σελ. 309.

νυμον μὲ τὸ πρῶτον καθ' ὅλην τὴν μέσην περίοδον; Τοῦτο ὅμως εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ δυνηθῇ νὰ λύσῃ μόνον ἡ ἐξεύρεσις χειρογράφου συγχρόνου τοῦ Χιονιάδου.

Ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Βιενναίου κώδικος ὄχι μόνον ἐντριβὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὴν γραφὴν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀγνοεῖ. Τοῦτο γίνεται κατάδηλον καὶ ἀπὸ τὴν πλημμελῆ ἀνάγνωσιν πολλῶν λέξεων, καὶ ἀπὸ τὰ χάσματα, τὰ ὁποῖα ἀφίνει καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὰς ἀσκήσεις, εἰς τὰς (μεταξὺ ἄλλων ἡ σύγχυσις τοῦ τε καὶ τοῦ γε) ὁποίας ἐπιδίδεται πρὸς ἐκμάθησιν συμπλεγμάτων τινῶν γραμμάτων. Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ τοιαύτας ἀσκήσεις ἐν τῇ ᾠᾳ τοῦ Φ. 24 $^{\beta}$, πανομοιότυπον τοῦ ὁποίου παραθέτω ἐν τέλει τῆς παρούσης πραγματείας. Τὸ σύμπλεγμα $\mathcal{R}$, εἰς τὴν γραφὴν τοῦ ὁποίου ἀποπειρᾶται νὰ ἐξοικειωθῇ, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὰ γράμματα ε καὶ λ.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Χιονιάδου.

Γένη ὀνομάτων. Σύγχυσις τῶν γενῶν τῶν ὀνομάτων ἅπαξ μόνον ἀπαντᾷ: «***πάντων*** τῶν ἐν ἀκεσωδύνοις φαρμάκοις ἕξεων καὶ δυνάμεων, ... ἅπερ ***τοῖς*** ἐξ αὐτῶν δι' αὐτοῦ ἐνεργοῦσι δυνάμεσι (Ἐπ. ΙΕ').

Αἰτιατικὴ σύσιοιχος. Ἠλλοιούμην ἀλλοίωσιν (Ἐπ. Α'), ἔζων ζωὴν (Ἐπ. Δ').

Γενικὴ ἀντὶ δοτικῆς. Γενικὴ ἀντὶ τῆς δοτικῆς ἠθικῆς: «Λύσατέ μου ἤδη τὴν σιωπὴν» (Ἐπ. Γ').

Γενικὴ ἀντὶ τῆς δοτικῆς μετὰ τῆς ἐπί: «αὐτάρκης ὁ ἐπὶ τιμῶν μὴ μέγα φρονῶν» (Ἐπ. Δ'), «ἐπὶ σοῦ καὶ μόνον τοιαῦτα θαρροῦντες» (Ἐπ. ΙΒ').

Ἀντωνυμίαι. Ἀντὶ τῆς *αὐτῶν, αὐτοῖς, ἑαυτῶν, ἑαυτοῖς*, προτιμᾷ τὴν χρῆσιν τῆς *σφῶν, σφίσι*: «τὰ τῆς σφῶν ὑγείας ἡδέως διασημαίνοντα» (Ἐπ. Α'), «ἀλλ' ἔχεται σφῶν ἀπρὶξ» (Ἐπ. Β'), «τὰς σφῶν ἐφαντάζετο ... ἐμφερείας» (Ἐπ. Γ'), «τῷ τε σφῶν *κάλλει* ἀπειλημμένος» (Ἐπ. Δ') κ.τ.λ. Ἐπίσης τὴν κατὰ τρίτον πρόσωπον σχέσιν τοῦ κτήματος πρὸς τοὺς κτήτορας ἐκφράζει καὶ διὰ τῆς «σφέτερος» (Ἐπ. Δ').

Συχνότατα χάριν ἐμφάσεως ἐπισυνάπτει εἰς τὰς δεικτικὰς ἀντωνυμίας τὸν προσχηματισμὸν *ι* «ταυτὶ γὰρ ..... τὰ διαπεμπόμενα, εἰκόνα μόνον ἄρα ταυτηνὶ ἀμυδρὰν παριστᾷ» (Ἐπ. Α') κ.λ.π.

Προθέσεις. Ἡ *ἐπί* μετὰ γενικῆς ἀντὶ μετὰ δοτικῆς (βλέπε ἀνωτέρω). Ἡ *μετά* ἀντὶ τῆς *κατά*. «Οἷος καὶ Νέστωρ ἐστὶ μετὰ γῆρας» (Ἐπ. Ϛ'). Περὶ τῆς τοιαύτης χρήσεως τῆς *μετά* βλέπε Κ. Σ. Κόντου, *Φιλολογικαὶ Παρατηρήσεις*, ἐν Ἀθηνᾷ, Τ. Ϛ', σ. 393.

Ἐν τῷ χωρίῳ «... τῶν πρεσβείων μετειληφότων, Παύλου κανόνι στοιχοῦσι μετὰ Τιμόθεον» (Ἐπ. Δ') ἡ *μετά* ἔχει τὴν συνήθη αὐτῆς σημασίαν. Τὸ νόημα τοῦ χωρίου ἔχει ὡς ἑξῆς: μετὰ τὸν Τιμόθεον, ὅστις πρῶτος συνεμορφώθη πρὸς τὰς περὶ πρεσβείων ὁδηγίας, τὰς ὁποίας τῷ ἀπηύθυνεν

ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ (Παύλου πρὸς Τιμόθ. Ἐπιστ. Α΄, 2,1 κ. ἑ.).

Ἡ *ὑπέρ* ἀντὶ τῆς *περί* πρὸς δήλωσιν ἀναφορᾶς: «τάς θ' ὑπὲρ ἀλλήλων αὐτοψεὶ ἐποιούμεθα πεύσεις» (Ἐπ. Α΄).

Περὶ τῆς φράσεως «παρὰ φαῦλον τιθέμενος» (Ἐπ. ΙΓ΄) βλέπε Κ. Σ. Κόντον, *ἔνθ' ἀνωτέρω* σελ. 229.

Προτάσεις Ἐνδοτικαί. Τούτων ὁ Χιονιάδης ποιεῖται χρῆσιν συχνήν, εἰσάγει δὲ πάντοτε ταύτας διὰ τοῦ *κἄν*. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἑπακολουθήσῃ ὑποτακτική, τίθεται εὐκτική: «*κἄν ὅποι παρείημεν καὶ τελοῖμεν*» (Ἐπ. Ε΄) «*οἷοι καὶ ἂν εἶεν*» (Ἐπ. Ζ΄) «*κἄν καταστήσαιμεν*» (Ἐπ. Α΄), «*κἄν ὅποι τυγχάνοιμι γῆς*». Ἐπ. Γ΄) «*κἄν ἐντυγχάνοιμεν*» (Ἐπ. Δ΄).

Διὰ τοῦ *κἄν* ἐπίσης εἰσάγει τὰς ἐνδοτικὰς προτάσεις, ἐν αἷς ὑπάρχει ὁριστικὴ ἢ μετοχή: «*κἄν ὁ βίος οὐ συντρέχει ταῖς εὐτυχίαις*» (Ἐπ. Β΄), ἐν ᾧ χωρίῳ το *κἄν* ἐτέθη ἀντὶ τοῦ *εἰ καὶ*, ἐν δὲ τῷ «*κἄν ἡμεῖς βαρεῖς ὄντες καὶ ῥᾴθυμοι*» (Ἐπ. ΙΕ΄), τὸ *κἄν* ἐτέθη ἀντὶ τοῦ καίπερ.

Προτάσεις χρονικαί. Τὴν ἰδίαν ἄτοπον χρῆσιν τῆς εὐκτικῆς παρατηροῦμεν μετὰ τοὺς χρονικοὺς συνδέσμους *ἐπειδάν, ἔστ' ἄν*: «ἐπειδάν .... παράσχοι θεὸς» (Ἐπ. Ϛ΄), «*ἔστ' ἂν γενοίμεθα*» (Ἐπ. Α΄).

Προτάσεις τελικαί. Ἀτόπως ἐπίσης ἁπαντᾷ χρῆσις τῆς εὐκτικῆς μέλλοντος καὶ μετὰ τὸ τελικὸν ἵνα: «*ἵνα ἀξιώσοι*» (Ἐπ. Ε΄). Εἶπε δ' ὁ Χιονιάδης καὶ «*ἵνα οὕτω φαίην*» ἀντὶ τοῦ *ἵνα οὕτω φῶ* ἢ *ὡς φάναι* (Ἐπ. ΙΔ΄).

Τὸ τελικὸν ὡς καὶ εἰς ὁριστικὴν ἱστορικοῦ χρόνου. Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ὅλως ξένον ἐν τῷ ἀττικῷ λόγῳ. Ἀλλ' ὁ Χιονιάδης συνοδεύει ὅλως παραλόγως τὸ *ὡς* τοῦτο μετὰ τοῦ *ἂν*: «*ὡς ἂν ἀνεκτώμεθα*» (Ἐπ. Ε΄) «*ὡς ἂν ἐπληρούμεθα*» (Ἐπ. ΙΑ΄).

Ὑποτακτικὴ ἀντὶ Ὁριστικῆς. Περὶ τῆς χρήσεως τῆς ὑποτακτικῆς ἀντὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ὁριστικῆς βλέπε τὰς ἐπὶ τοῦ Ἀκροπολίτου γραμματικὰς παρατηρήσεις τοῦ Heisenberg (ἔκδ. Teubner, σελ. 336). Πρὸ τῷ Χιονιάδῃ ἡ ὑποτακτικὴ προέκυψεν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ *μή* ἀντὶ τοῦ *οὐ*: «*μὴ σφόδρα ἀνιαθῶμεν*» (Ἐπ. Γ΄), ὑπὲρ ὧν μὴ δεώμεθα» (Ἐπ. Δ΄).

Περὶ τῆς συγχύσεως τοῦ *μή* καὶ τοῦ *οὐ* βλ. Δημητρίου Μαυροφρύδου, *Δοκίμιον ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Σμύρνη, 1871, σελ. 692.

Προστακτική, διὰ τοῦ *ἄς* καὶ ὑποτακτικῆς: «ἄς σὲ ὁδηγῇ ὁ Θεὸς» (Ἐπ. Ε΄).

Ἀπαρέμφατον ἀναλελυμένον. «*ὡς ἐλπίζω ἵνα γένωνται*», *ὅτι ἵνα ἔλθω*» (Ἐπ. Ε΄). Ἡ δὲ ταυτόχρονος διὰ τοῦ *ὅτι* καὶ *ἵνα* καὶ τῆς ὑποτακτικῆς ἀνάλυσις τοῦ ἀπαρεμφάτου ἁπαντᾷ συχνοτατα εἰς τὰ κείμενα τοῦ δημωδεστέρου λόγου τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, (Βλέπε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ἔκδοσις Βόννης, Τ. Γ΄, σελ. 95 καὶ 97.

Συμφυρμὸς χρόνων: «*ὁρᾶν καὶ περιδεδράχθαι καὶ ἐξυμνεῖν*» (Ἐπ. Ϛ΄).

Ἐπιρρήματα: Ὅπως προσδώσῃ μείζονα ἔμφασιν εἰς τὸν λόγον του ὁ

Χιονιάδης ποιεῖται χρῆσιν ὑπέρμετρον ἐπιρρημάτων, ὧν τὰ συνηθέστερα εἶναι τὰ ἑξῆς: *διαφερόντως, ἐκτόπως, ἐπιεικῶς, εὐπετῶς, καθάπαξ*. Περὶ τοῦ *«ἀναγκαίως ἠνάγκασε»* ('Επ. ΙΑ') βλέπε τὴν πραγματείαν τοῦ Lobeck De figura etymologica ἐν τῷ συγγγράμματι αὐτοῦ Paralipomena Grammaticae graecae, Μέρος Α', σ. 533. ἐρρωμένως ρωσθεῖσα κ.λ.π.). Περὶ δὲ τοῦ *«ἀνιᾷ μακρὰ»* ('Επ. Α') *«ἥσθην μακρὰ»* ('Επ. Δ') βλέπε Κ. Σ. Κόντου, *Σύμμικτα κριτικά*, ἐν τῷ Bulletin de Correspondance hellénique, T. Β' 1878, σελ. 230.

Τῷ τοι ('Επ. Θ') ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ *διὰ τοῦτο*. Εἶναι ὁμηρικόν, ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρ' ἑτέροις βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι (Λέων Διάκονος, ἔκδ. Βόννης, σ. 41,20. Γεώργιος 'Ακροπολίτης ἐκδ. Heisenberg, σ. 19,1).

Ὅτι: μετὰ ἐπιθέτου θετικοῦ βαθμοῦ ἀντὶ ὑπερθετικοῦ «ὅτι τερπνῶν» ('Επ. Ε').

Αὐτοκράτορα λογισμὸν ('Επ. Δ' 26). Παρὰ τοῖς ὑμνογράφοις ἡ φράσις αὕτη ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς «τὸν αὐτοκράτορα τῶν παθῶν λογισμόν».

'Εντεῦθεν ἀντὶ τοῦ *οὕτω* ('Επ. Ε', 18).

Μὲν ἀντὶ τοῦ *μὴν* ἢ τοῦ *μέντοι* ('Επ. Β', 13).

Λέξεις τινὲς εἶναι ἀθησαύριστοι: *περινευρόω, τρισαλκιμώτατος*, ἕτεραι δὲ εἶναι εἰλημμέναι μὲ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς αὐτὰς ὁ μέσος αἰών. Ἡ λέξις *Διόπτρα* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐδήλου ὑψομετρικὸν μηχάνημα. Παρὰ τῷ Χιονιάδῃ ('Επ. ΙΓ') σημαίνει κάτοπτρον, ληφθεῖσα ἀντὶ τῆς λέξεως *Δίοπτρον* ἤτοι *κάτοπτρον*. Μὲ τὴν σημασίαν ταύτην ἀπαντᾷ συχνάκις κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Οὕτω δὲ πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ λέξις *«Διόπτρα»* φερομένη ὡς τίτλος τοῦ γνωστοῦ διαλογικοῦ ποιήματος Φιλίππου τοῦ Μονοτρόπου, τοῦ ἀκμάσαντος ἐπὶ 'Αλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ὁ Κρουμβάχερ (ἔνθ' ἀνωτέρω Τ. Β' 686) λέγει ὅτι τὸ ποίημα ἐπωνομάσθη οὕτω «ἔκ τινος ὑψομετρικοῦ ὀργάνου, ἐμφεροῦς πρὸς τὴν σημερινὴν χωροστάθμην». 'Αποδιδει δηλαδὴ εἰς τὴν λέξιν τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχήν.

Λουλοσύνη. Ὁμοίως καὶ ἡ λέξις αὕτη δὲν ἔχει παρὰ τῷ Χιονιάδῃ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχήν, ἀλλὰ τὴν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις ἐσήμαινε *δουλείαν* servitude κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον σημαίνει καὶ τὴν *ὑπηρεσίαν* (service).

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθετέον καὶ τὰς ἥκιστα ἀττικοπρεπεῖς ἐκφράσεις: «καθ' ὕπαρ ἐδόκουν ὁρᾶν» ἀντὶ «ὕπαρ ἐδόκουν ὁρᾶν» ('Επ. ϛ'), «τερπνόν τε καὶ ἥδιον» ἀντὶ τερπνότερόν τε καὶ ἥδιον» ('Επ. Α'), ὡς καὶ τὴν σύνταξιν διαφόρων χωρίων καθιστώντων ἔν τισι σημείοις τὸ ὕφος τοῦ Χιονιάδου ἀρκετὰ δύσληπτον. Τοιαῦτα δὲ χωρία εἶνε τᾶ ἑξῆς: 1—3 τῆς Δ' ἐπιστολῆς, 16—19 τῆς Ε', 28—29 τῆς ϛ', 10—11 τῆς ΙΔ'. Δὲν δύναμαι δὲ νὰ [illegible]

[illegible] φέα ἢ εἰς ἐπιστολογραφικὴν ἀμέλειαν τοῦ συγγραφέως. [illegible]

Κύρια ὀνόματα

Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Χιονιάδου εὑρισκομένων κυρίων ὀνομάτων ἐγένετο ἀρκετὸς λόγος ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Ἐνταῦθα θὰ σημειώσω τινὰ ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ὄνομα *Δερμοκαΐτης*, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ζ΄ ἐπιστολῇ.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Δερμοκαϊτῶν ἦτο ἐπιφανεστάτη. Τὸ πρῶτον ἀπαντῶμεν τὸ ὄνομα ἐν τοῖς *Μετὰ τὸν Θεοφάνην* (ἔκδ. Βόννης σελ. 440), ἔνθα ἀναφέρεται *«ὁ ἐν ἁγίοις»* Δερμοκαΐτης, ἡγούμενος Μονῆς».

Ὁ περίβλεπτος τῶν Δερμοκαϊτῶν οἶκος ἀναφέρεται ἰδίᾳ ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῖς δημοσιευθεῖσιν ὑπὸ τῶν Miklosich-Müller (Acta et Diplomata Graeca). Ἐν ἑνὶ δὲ τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀποκαλεῖ οἰκεῖόν του τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον Νικόλαον Δερμοκαΐτην (Miklosich-Müller Acta et Diplomata Graeca T. III σελ. 153.

Περὶ τῶν Δερμοκαϊτῶν πρῶτος ἠσχολήθη ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν καὶ ἀναφέρει ἰδίᾳ τὸν κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνος ἀκμάσαντα ὑποστράτηγον Μιχαὴλ τὸν Δερμοκαΐτην (Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, *Βυζαντινὸν συμβόλαιον* ἐν Byzantinische Zeitschrift, Τόμος Ε΄, σελ. 113).

Εἰδικώτερον ἠσχολήθη ἡ Αἰμιλία Γ. Ζολώτα, *Βυζαντιακὸς δακτύλιος ἐν Χίῳ*, ἐν Ἀθηνᾷ Τ. 22, σελ. 147, καὶ ὁ Τρύφων Εὐαγγελίδης, ἀναφέρων τὸν ἐν τῇ Ζ΄ ἐπιστολῇ τοῦ Χιονιάδου μνημονευόμενον.

Τὸ πόσον στενῶς συνδεδεμένος ἦτο ὁ οἶκος τῶν Δερμοκαϊτῶν πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῶν Παλαιολόγων οἶκον γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἀπαντῶσι κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα Δερμοκαΐται φέροντες ταυτοχρόνως καὶ τὸ τῶν Παλαιολόγων ὄνομα.

Θεοδώρα Παλαιολογῖνα ἡ Δερμοκαΐτισσα, Mik: Mül., ἔνθ' ἀνωτέρω, Τ. ΙΙ. σελ. 420.

Δημήτριος Παλαιολόγος ὁ Δερμοκαΐτης. Μ. Μ., ἔνθ' ἀνωτέρω Τ. ΙΙΙ. σ. 258.

Γεώργιος Δρομοκαΐτης ὁ Παλαιολόγος, παράρτημα τοῦ ΙΓ΄ τόμου τοῦ *Περιοδικοῦ* τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου σ. 13.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ οἶκος τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, ὁ φέρων τὸ ὄνομα τῶν ***Δρομοκαϊτῶν***, εἶναι γόνος τοῦ εὐκλεοῦς τῶν Δερμοκαϊτῶν βυζαντινοῦ οἴκου.

Σημειωτέον προσέτι ὅτι ὁ παραλήπτης τῆς ΙΕ΄ Ἐπιστολῆς, ὅστις καλεῖται Ἰωάννης, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Λογοθέτης τοῦ Δρόμου *Ἰωάννης ὁ Γλυκύς*, ὁ διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ λογιότητα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀναδειχθεὶς (Ἰωάννης ὁ ΙΓ΄ 1316—1320). Τούτου βεβαίως οὐδὲν τὸ θετικὸν ὑπάρχει ἐκτὸς τῶν τελευταίων λέξεων τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς: «ἔρρωσο ἐν Ἁγίῳ Θεῷ ὁ γλυκὺς Ἰωάννης τὸ παρὰ πᾶσι θυμῆρες καὶ ἐπέραστον ὄνομα». Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἐπίθετον *«γλυκὺς»* εἶναι ταυτοχρόνως καὶ τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ παραλήπτου ὄνομα, πρέπει νὰ δεχθῶμεν

ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τῷ ἀπηυθύνθη πρὸ τῆς εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ἀναρρήσεώς του, ὅτε ἦτο κοσμικὸς εἰσέτι. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ Ε' Ἐπιστολῇ τοῦ Προκοπίου Γάζης, ἧς ὁ παραλήπτης φέρει ἐπίσης τὸ ὄνομα Ἰωάννης, ὑπάρχει παρομοία ἔκφρασις: «εἰ τὸν Ἰωάννην εἰπὼν τὸν γλυκὺν πάντως τῷ λόγῳ προσέθηκα» (Ἐπιστολογράφοι Ἕλληνες, ἔκδοσις Herch. σελ. 534).

Φράσεις ἐκ τῶν θύραθεν συγγραφέων καὶ χωρία ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἐν τῷ λόγῳ του ὁ Χιονιάδης παρενείρει ἐνίοτε φράσεις ἐκ τῶν θύραθεν συγγραφέων. Εἶναι δὲ αὗται ἐξ ἐκείνων, αἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν, ἁπαντῶσαι παρὰ πολλοῖς βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι καὶ λογίοις τῆς σήμερον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ Χιονιάδης πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λεγομένων του, δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ταῦτα πάντοτε σχεδὸν παρουσιάζονται τροποποιημένα.

Ἐπ. Δ' *«αὐτάρκης ὁ ἐπὶ τιμῶν μὴ μέγα φρονῶν καὶ ὑπὲρ τὰ μέτρα αἰτῶν»*. (Παύλου πρὸς Φιλιππησίους Δ' 10-11).

Ἐπ. Ζ' *«ὡς Παύλῳ τῷ θείῳ δοκεῖ βαστάσουσι τὸ κρῖμα οἷοι ἂν καὶ εἶεν;»* (Πρὸς Γαλ. Ε' 10). *«Ἕα φθινύθειν»* Ἰλ. Β, 346.

Ἐπ. Θ' «λευκὴν γαλήνην» (Ὀδυσσ. Κ, 94).

Ἐπ. Η' *«ἡδίων μέλιτος ἡ αὐδὴ»* (Ὁμ. Ἰλ. Α, 249).

Ἐπ. Θ' *«ἀβίωτον μὲν ἡγούμην τὸν βίον καὶ ἐν τριόδῳ»*. Τὸ μὲν «βίος ἀβίωτος» κοινὸν παρὰ τοῖς ἕλλησι συγγραφεῦσι (Ἀριστοφάνους Πλοῦτος, 969), τὸ δὲ «ἐν τριόδῳ εἶναι» κεῖται παροιμιωδῶς (Ζηνόβιος 3.78. *Παροιμιογράφοι*, Th. Gaisford, Oxonii; 1836).

Ἐπ. Ι' *«ἐκεῖνοι γάρ σε καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι καὶ πρὸς λίθον τὸν πόδα σου οὐκ ἐῶσι προσκόψαι»*. (Ψαλμὸς 90, 11—12. Ματθαῖος Δ' 6).

Ἐπ. ΙΑ' *«Πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένοι»* (Ἀριστοφάνους Νεφέλαι, 10), «ἐν πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένος».

Ἐπ. ΙΒ' *«ἀκαίροις ἀναβολαῖς ἀφορῶντες ἀεὶ πρὸ τὸ αὔριον . . . οὐκ ἀγνοοῦμεν ὡς Σολομῶντι δοκεῖ»* (Παροιμίαι Σολομῶντος, κεφ. Γ', ἐδ. 27—28).

Ἐπ. ΙΕ' *«ἀνὴρ ἰητρὸς πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων»* (Ὁμ. Ἰλιάς, Λ, 514).

Ἐπ. ΙΓ' «ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὸ ἑαυτῆς ἀλλὰ τὸ τοῦ *ἑτέρου*» (Παύλου πρὸς Κορινθίους Α', 13,5.).

Ἔχει δὲ ὑπ' ὄψιν του καὶ τοὺς *ἐπιστολογράφους*, οὓς ἀπομιμεῖται ἐνίοτε. Παράβαλε π. χ. τὸ «οἷς ἅπας ἀποκέκλεισται καὶ ἱερὸς σηκὸς καὶ περίβολος» τῆς Ζ' Ἐπ. πρὸς τὸ τοῦ Συνεσίου (Ἐπ. σ. 671 Herch).

Ἕτερα ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου Θουκυδίδης προερχόμενος ἐκ τῆς βιβλιοθήκης του.

εἶπον ἀνωτέρω, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Χιονιάδου δὲν διαγινώ-
ἀστρονομικὴ αὐτοῦ ἐπιστήμη. Ἀλλ' οὐδὲ ἕτερα ἔργα τοῦ αὐτοῦ
πρὸς τὴν ἐπιστήμην του διεσώθησαν. Μόνον ἐκ τοῦ «Λόγου» τοῦ
Λαζαροπούλου εἰς τὸν Ἅγιον Εὐγένιον (1) πληροφορούμεθα ὅτι
άδης βασιλικῇ προτροπῇ συνέγραψε τὸν Μέγαν Κανόνα εἰς τὸν
ν Ἅγιον τῆς Τραπεζοῦντος : «ὅτε δὴ καὶ Γρηγόριος, ἐν ἱερεῦσι
τρόποις σεβασμιώτατος, ἤκμαζε [καθ' ἡμᾶς], παιδείας εἰς ἄκρον
ς, τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς, ὁ Χιονιάδης καλούμενος· ὃς
ει βασιλικῇ καὶ ἀξιώσει, ἅμα πρεπούσῃ δωροφορίᾳ, ἐπεσκεμμένως
ᾄδομένην ἐξέθετο ὑμνῳδίαν».

τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ σῴζεται Θουκυδίδης προερχόμενος
Βιβλιοθήκης τοῦ Χιονιάδου (κῶδιξ 211). Ἐπὶ τοῦ κώδικος τούτου
ἡ ἑξῆς ἰδιόχειρος τοῦ Κωνσταντίνου Λουκίτου σημείωσις : «αὕτη ἡ
τύγχανε τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐκείνου ἱερομονάχου κυρίου
ου τοῦ Χιονιάδου· τούτου δὲ (ἐκ τοῦ βί)ου ἐκδημήσαντος καὶ πρὸς
ρανίους μετατεθέν)τος μον)άς, περιῆλθεν ἐμοὶ τῷ ταῦτα γράφοντι
νοταρίῳ καὶ πρωτοβεστιαρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ (Λουκίτῃ). Οἱ γοῦν
νοντες μέμνησθε καὶ ἀμφοτέρων διὰ τὸν κύριον. Τριὰς βοήθει μοι
δούλῳ πρωτονοταρίῳ καὶ πρωτοβεστιαρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Λουκίτῃ
ἀμήν (2).

Περίληψις τοῦ περιεχομένου ἑκάστης τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου.

Ἐπιστολὴ Α'.

ἐπιστολαὶ ἀπουσιάζοντος φίλου παρέχουσι μὲν χαράν τινα, πλὴν
ναι ἐφήμερος καὶ στιγμιαία. Διὸ ὁ Χιονιάδης εὔχεται νὰ συναντηθῇ
ικῶς μετὰ τοῦ φίλου του,

Ἐπιστολὴ Β'.

νὰ ἀναμιμνήσκεταί τις τοὺς φίλους του παρέχει μὲν τέρψιν τινά,
έσως ταύτην παρακολουθεῖ λύπη, «ὅτι ψιλὰ πραγμάτων τὰ τῆς μνή-
ρῆσαν».

Ἐπιστολὴ Γ'.

αὶ ἁπλαῖ προσρήσεις ἐκ μέρους ἀπουσιαζόντων φίλων προερχόμεναι
υσι ψυχαγωγίαν τινά. Πλὴν ὁ «ἀεὶ ῥέων χρόνος» ἐστέρησε τὸν Χ.
της τῆς τέρψεως· ἡ δὲ ἐκ μέρους τοῦ φίλου του δυσεξήγητος
ὸ προκαλεῖ ἀφόρητον δυσφορίαν.

---

(1) **Fontes** κ.τ.λ. σελ. 52. (2) **Fontes** κ.τ.λ. σ. VII.

Ἐπιστολὴ Δ'.

Ὁ Πρεσβευτὴς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος συναντήσας τὸν Χιονιάδην ἐξέφρασεν αὐτῷ τὸ διαφέρον, τὸ ὁποῖον ὁ φίλος του τρέφει πρὸς αὐτόν. Τοῦτο καθιστᾷ τὸν Χ. ἔξαλλον ἐκ χαρᾶς. Προφανῶς παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ὁ Λυκίτης.

Ἐπιστολὴ Ε'.

Ὁ Χιονιάδης χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος Ταυρὲζ γράφει πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Β' τὸν Μεγαλοκομνηνὸν ζητῶν τὴν ἄδειαν, ὅπως μεταβαίνων εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἐπαρχίας του διέλθῃ ἐκ Τραπεζοῦντος. Περὶ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὡμίλησα διὰ μακρῶν ἀνωτέρω.

Ἐπιστολὴ ς'.

Λαβὼν τὴν ζητηθεῖσαν ἔγκρισιν ὁ Χιονιάδης, γράφει εὐχαριστῶν τὸν Αὐτοκράτορα. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἐν Κ)πόλει, οὐχὶ ἐν Ταυρέζ, ὅπως ἐνομίσθη.

Ἐπιστολὴ Ζ'.

Ἀπαντᾷ διαμαρτυρόμενος σφοδρῶς εἰς παράπονα τοῦ Λυκίτου, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι ὁ Χ. ἐξέφρασε κατηγορίας κατ' αὐτοῦ.

Ἐπιστολὴ Η'.

Ἡ ἀπουσία τοῦ Λυκίτου τὸν θλίβει ὑπερβολικά. Πλὴν δὲν ἐκφράζει διὰ τὴν σιγήν του παράπονα, διότι γνωρίζει ὅτι ὁ Λυκίτης συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς Κερασοῦντα.

Ἐπιστολὴ Θ'.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἐν Ταυρέζ. Ἐν αὐτῇ ὁ Χ. διεκτραγῳδεῖ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, εἰς ἣν περιῆλθεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ὑφίσταται ἐκ μέρους τῶν ἀλλοφύλων, καὶ θλίβεται, διότι οἱ πολλαπλοῖ κίνδυνοι καὶ τὸ προκεχωρηκὸς γῆρας του τὸν ἐμποδίζουν νὰ μεταβῇ εἰς Κων)πολιν πρὸς προσκύνησιν τοῦ Πατριάρχου.

Ἐπιστολὴ Ι'.

Λυπεῖται, διότι προκειμένου νὰ τελεσθῇ πανήγυρίς τις, αὕτη ἀναβάλλεται διαρκῶς, ἀλλὰ δὲν παρεξηγεῖ τὸ πρᾶγμα γνωρίζων ὅτι ὁ στρατηγός, πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει, εἶναι ἀπησχολημένος μὲ τὰς ἀνακτορικὰς ὑποθέσεις.

Ἐπιστολὴ ΙΑ'.

Ἡ τε νηστεία καὶ ἡ κακοκαιρία τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ οἴκου καὶ νὰ μεταβῇ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἀρχιερέως, πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει.

Ἐπιστολὴ ΙΒ'.

Περιελθὼν εἰς δυσχερεστάτην οἰκονομικὴν θέσιν, ζητεῖ ὁ Χ. τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Λουκίτου ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα.

Ἐπιστολὴ ΙΓ'.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου του (τοῦ Λυκίτου πιθανῶς) τὸν ἐπλήρωσεν ἀγαλλιάσεως. Ὁ φίλος του παρ' ὅλον τὸ κρίσιμον τῶν περιστάσεων ἔδειξε διαφέρον διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Χ.

Ἐπιστολὴ ΙΔ'.

Παραπονεῖται, διότι ὁ φίλος του τὸν ἐλησμόνησεν ἐντελῶς. Ὁ Χ. οὐδεμίαν κατορθώνει νὰ λάβῃ πληροφορίαν περὶ αὐτοῦ. Παρακαλεῖ δὲ αὐτόν, ὅπως τὸν ἐνθυμηθῇ.

Ἐπιστολὴ ΙΕ'.

Ἐξαίρει τὰ πρὸς τὸν πλησίον εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ φίλου του Ἰωάννου, πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει, καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸ τὸ ὅτι εἶναι προσφιλέστατος εἰς τοὺς φίλους του.

Ἐπιστολὴ ΙΣ'.

Ο γράφων διεκτραγῳδεῖ διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὴν ἐν Κ)πόλει κατάστασιν καὶ προβλέπει τὴν πτῶσιν αὐτῆς.

***

Τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου ἐξέδωκεν ἤδη ὁ κ. Τρύφων Εὐαγγελίδης ὑπὸ τὸν ἑξῆς τίτλον: «*Δύο Βυζαντινὰ Κείμενα α). Γρηγορίου Χιονιάδου: Ἐπιστολαὶ δεκαὲξ ἐκ κώδικος Βιεννα'ου. β). Βησσαρίωνος: Μονῳδία ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ Δεσποίνῃ Τραπεζοῦντος Κυρᾷ Θεοδώρᾳ τῇ Μεγάλῃ Κομνηνῇ, ἐκ κώδικος τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης.* Ἐν Ἑρμουπόλει. 1910. Καίτοι ὅμως ἀμφότεροι ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὸν αὐτὸν κώδικα (Βιενναῖον Θεολογικὸν 203), ἡ παρὰ τοῦ κ. Εὐαγγελίδου γενομένη ἔκδοσις τοῦ κειμένου παρουσιάζει οὐσιώδεις διαφορὰς οὐχὶ μόνον εἰς λέξεις ἀλλὰ καὶ εἰς χωρία ὁλόκληρα. Π. χ. «*τήν γε* **τοῖς** *τῆς σῆς ἀκραιφνοῦς διαθέσεως ἐλλικρίνειαν*». «*διὰ γραμμάτων . . . . . .* **παρεισάξει** *ψιλῶν*». «*ἀνιᾷ* **μακρὰν**» (Ἐπ. Α') «**ἧς** *διαφερόντως ἡδόμεθα*» (Ἐπ. Β') «*καὶ ταῦτα καθ'* **ἕθος** *τῶν πρέσβεων τῆς βασιλείας σου ὠδὶ στελλομένων*» (Ἐπιστ. Ε'). «*τὰ εἰκότα* **ἐπεῖδον**» (Ἐπιστ. Ϛ') οἵας διὰ *τούτων* ὁ . . . . . ἐγὼ» (Ἐπ. Ϛ'). «. . . *ἐπὶ ἐπάλξεων ἀπαράπτωτος τὰς τε ἐναερίας καὶ ὑπεργε ους πτήσεις ἀπομιμούμενος ἀετοῦ ὑψιπέτου*». Τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον ἐν τῇ Ε' Ἐπ. εὑρισκόμενον ἐγὼ ἀναγινώσκω ὡς ἑξῆς: «. . . *βαίνων ἐπὶ ἐπάλξεων ἀπαράτρωτος, ἀετοῦ ὑψηπέτους τάς τ' ἐναερίους καὶ ὑπεργείους πτήσεις ἀπομιμούμενος*». Σφάλματα δὲ τοῦ κώδικος οὐσιώδη μένουσιν ἀδιόρθωτα. Π. χ. τὸ «*τῷ τῆς* **ἀνοίας** *δνοφερῷ τάφῳ*» διορθωτέον εἰς «*τῷ τῆς ἀνίας δνοφερῷ τάφῳ*», κτλ. Ἡ ἔκδοσις τοῦ κ. Εὐαγγελίδου περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου πολὺ ἀργά, μόλις καθ' ὃν χρόνον ἐξετυποῦτο ἡ παροῦσα πραγματεία μου.

Μαρμάρινον ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας εὑρισκόμενον νῦν ἐν τῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ροτόνδᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΧΙΟΝΙΑΔΟΥ (1)

Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου ἐπιστολαί.

Φ. 23[β]

Α'

Οὐδὲν οὕτωσί μοι τῶν ἁπάντων τερπνόν τε καὶ ἥδιον ὡς γράμματα φίλων ἥκοντα τηλόθεν γῆς καὶ τὰ τῆς σφῶν (2) ἡδέως ὑγείας διασημαίνοντα. Ἀλλὰ τὰ σὰ μέν, ὡς εἰκός, νυνὶ ἀνελίττοντός μου, ὁπόση εὐφροσύνη μοι ἐπερρύη, πῶς ἂν ἐν ἐπιστολιμαίῳ μήκει ταύτην ἤδη
5 τρανῶς αὐτὸς παραστήσαιμι; Πλὴν ἀκριβῶς συνίημί σου, ὦ φίλων τριπόθητε, οἷς γράφεις, τὸν εὐσταθῆ λογισμόν, τήν γε τῆς σῆς διαθέσεως εἰλικρίνειαν καὶ ὅπως ἡμᾶς διαπυνθανομένους περὶ ὑμῶν (3) ἀποδέχῃ φιλοτίμως καὶ στέργεις τὰς τοῦ φίλου φωνάς.

Ἀλλ' εὐχόμην αὐτὸς ἔγωγε ὀψέποτε πέρας λαβεῖν τὴν διὰ γραμ-
10 μάτων ἀεὶ μὲν μελετωμένην ψυχαγωγίαν, ἀντεισαχθῆναι (4) δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡμεῖς καὶ διὰ τῆς ἐμψύχου ἀλλήλοις ξυνῆμεν φωνῆς, τάς θ' ὑπὲρ ἀλλήλων αὐτοψεὶ ἐποιούμεθα πεύσεις. Ταυτὶ γὰρ τὰ συνήθως, ὦ λῷστε, διαπεμπόμενα εἰκόνα μόνον ἄρα ταυτηνὶ ἀμυδρὰν παριστᾷ αἰνιγμάτων, ἥτις εὐφραίνει μὲν αὐθημερὸν εἰσαγομένη,
15 ὅτι διὰ γραμμάτων καὶ μόνον παρεισάγει ψιλῶν ὁμιλοῦντας τοὺς φίλους, ἀνιᾷ δὲ μακρά, οἷς ὡς δι' ἐσόπτρου στηλογραφεῖ (5) ἀμυδρῶς

(1) Ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι τὰς μὲν ὑπ' ἐμοῦ γενομένας διορθώσεις ἔθεσα ἐντὸς ἀγκυλῶν, ἀφῆκα δὲ ἐκτὸς ἀγκυλῶν τὰς λέξεις ὑφ' οἵαν μορφὴν εὑρίσκονται ἐν τῷ κώδικι. Προκειμένου περὶ τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων τὰ σφάλματα τοῦ κώδικος, ἐπειδὴ εἶναι πολυπληθῆ, ἐθεώρησα περιττὸν νὰ σημειώσω.

(2) τὰ τῆς σφῶν] τὰς σφῶν.

(3) ὑμῶν] ἡμῶν. (4) ἀντεισαχθῆναι] ἀντισαχθῆναι.

(5) στηλογραφεῖ] στηλογραφεῖς.

τὴν τῶν φίλων ἐμφέρειαν καὶ ἰνδάλματα μόνα οὐδὲν ἧττον αὐτῶν πραγμάτων γυμνά.

Ἐπεὶ δ' ἀλλοίως ὁμιλῆσαι οὐκ ἐφεῖται ἡμῖν, διὰ τοσούτων τετειχισμένοις, κἂν δι' αὐτῶν τούτων τῶν συνήθων ἡμῖν τὰ καθ' ἡμᾶς ἀλλήλοις ἔνδηλα καταστήσαιμεν, ἔστ' ἂν ἧςπερ ἔφην ἡμέρας γενοίμεθα, ἀλλὰ τὰς μεμβράνας ἰδόντες καὶ χερσὶν ἀνελίξαντες τὸν πεπομφότα διαφερόντως ὑπεδεξάμεθα (1) τό τε δῶρον ὡς μέγα τι χρῆμα καὶ πολλοῦ ἄξιον ἐδεξάμεθα.

τοῦ αὐτοῦ.

Φ. 24ᵃ

Β'. Ἡμερῶν μεμνημένος ἐκείνων, αἷς ἀλλήλοις ξυνῆμεν κἀκεῖνα ἡδέως ὡμιλοῦμεν οἷς διαφερόντως ἡδόμεθα κατά γε τὸν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἄνθρωπον, οὐ μετρίως οἶσω ἄρα τὴν ὑπὲρ σφῶν ἀχθηδόνα. Καὶ γὰρ οὖν ὁπηνίκα καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἥκομεν μνήμην, οἵαις βάλλομαι ἀλγηδόσι δριμείαις πολλοῦ δὴ δέω καὶ λέγειν· καὶ ἥκομεν πολλάκις καὶ οὐχ ἥκισθ' ὅτε τοῦ δευτέρου γεγόναμεν πλοῦ ξὺν ἡδονῇ τε καὶ λύπῃ. Καὶ προηγεῖτο μὲν τὰ τῆς ἡδονῆς ὡς ἂν τὰς τῶν φίλων παρεισάγοντα διὰ μνήμης εἰκόνας, παρείπετο δὲ τὰ τῆς λύπης ὅτι ψιλὰ πραγμάτων τὰ τῆς μνήμης παρῆσαν (2) καὶ παρόμοια ταῦτ' ἦσαν φωναῖς ἀντηχούσαις τὸ ὕστερον, ἃ καὶ μᾶλλον πλέον εἶχετο ἡμῶν αὐτῶν ἢ περ τὰ τῆς ἡδονῆς. Εἰ γὰρ καὶ τῶν προλαβόντων ἡμᾶς ἦρει (3) μνήμη, ἀλλ' οὐ μεῖον ἡ τοῦ μέλλοντος ἠνία παρέκτασις. Πλὴν αἱ ψιλαὶ μὲν μνῆμαι ταῖς ψυχαῖς τῶν ἐραστῶν χρονίως ἐνιζάνουσαι δυσεκνίπτους πάντως τὰς μνείας ἐργάζονται, ὧν πραγμάτων εἰσὶν μνῆμαι. Καί οὐδ' ἂν ὅ,τι γένηται, ῥᾳδίως ἀφίσταταί τις, ὧν ἐνδελεχῶς ἀπομνημονεύει, αἰεὶ παρ' ἑαυτῷ ἀπομνημονεύων (4) τὰ τῆς μνήμης ἀγάλματα, ἀλλ' ἔχεται σφῶν ἀπρίξ, οἷόν περ ἀπὸ κέντρου τῆς μνήμης ἐκτόπως νυσσόμενος.

---

(1) ὑπεδεξάμεθα] ἀπεδεξάμεθα.
(2) παρῆσαν] παρεῖσαν.
(3) ἦρει] ἤρει.
(4) ἀπομνημονεύων] ἀπομνημονεύει.

(ἄνευ τίτλου).

Πάλαι καὶ τὰς προσηγορίας ψιλὰς δεχ μενοι ἐψυχαγωγούμεθα Ι΄.
τρόπον τινά, κἂκ τῆς ἀθυμίας τῶν λογισμῶν ἀνεκτώμεθα καὶ παρεικίζετό μοι τὸ πρᾶγμα κατάλληλογ ὥσπερ εἴ τις δι' ἐσόπτρου τοῖς ἑαυτοῦ καθομιλῶν φίλοις (1) ἐξ ἀποστάσεως ἱκανῆς τὰς σφῶν ἐφαντάζετο ἀμυδρῶς ἐμφερείας, ἴσως ψυχαγωγῶν ἑαυτόν. Ἐπεὶ δ' ὁ ἀεὶ ῥέων χρόνος καὶ τῆσδέ με τῆς ψυχαγωγίας (2) ἀ | πήγαγε, πάμ- Φ. 24ᵇ
πολλα διὰ μέσου κεκινηκώς, καὶ οὔτε ψιλῆς ἀξιούμεθα προσηγορίας, οὔτε διά τινος τρόπου τὰ τῶν φίλων ἐπιγιγνώσκομεν ὅπως ἔχει, θεοῦ πρυτανεύοντος, ἐπιεικῶς δυσχεραίνομεν δι' αὐτὸ τοῦτο μὴ οἴσοντες τὴν τοσαύτην εὐπετῶς δυσφορίαν, ἀφ' ἧς οὐχ ἥκιστα κινδυνεύομεν ἄλλα δι' ἄλλων ὑπονοεῖν καὶ λογισμοῖς περιπίπτειν, οὓς οὐχ οἷοί τ' ἐσμὲν ῥητῶς ἐξειπεῖν, τὰς τῶν φίλων γνώμας καθάπαξ εἰδότες. Ἀλλὰ λύσατέ μου ἤδη τὴν σιωπήν, ρωσθεῖσαν, οὐκ οἶδ (3) ὅπως ἐπὶ πολύ· ἐξ ὧν γὰρ ῥᾴους γινόμενοι τά τε τῆς ὑγείας ὑμῶν εὐαγγέλια καὶ ἡμεῖς πιστούμενοι, μὴ σφόδρα ἀνιαθῶμεν, κάμνοντες οὕτω φροντίσι παμπόλλαις.

(ἄνευ τίτλου).

Ἐγὼ τὰς μὲν ἡμέρας ἐκείνας ἀμείνους τῶν ἄλλων ἡγοῦμαι, Δ΄.
ἐκείνας δὴ λέγω, αἷς ἐνετρύφων (4) ξυνομιλῶν τῇ σῇ εὐγενείᾳ καὶ λογιότητι τὴν θαυμασίαν ἠλλοιούμην ἀλλοίωσιν καὶ καινοπρεπῆ τινα ἕξων ζωήν, ὁσημέραι ἀνακαινούμενος· ἀλλὰ τίς σου τὰς σειρῆνας τῶν λόγων παρελθὼν ἔμεινεν ἄτρωτος τὴν ψυχὴν καὶ οὐ πάσχει διὰ παντός, ἀφῃρημένος τοιούτου καλοῦ, οἷόν περ καὐτὸς πάσχω διὰ πάσης ἡμέρας, τῆς ἐκείνων χάριτος ἐπιεικῶς γεγευμένος, τῷ τε σφῶν κάλλει καθάπαξ ἀπειλημμένος ; ἐντεῦθεν πλεόνων μοι ἀγαθῶν παρεκτικὴ γέγονεν ἡ ἀλλοδαπή, οὐδὲν ἧττον αὐτῆς τῆς ἐνεγκαμένης παρὰ τοιᾶσδε ψυχῆς εὐγενοῦς τε καὶ θεσπεσίας, τὰ κάλλιστα ἐνηχουμένῳ καὶ δέοντα. Καὶ γὰρ οὖν οὐ σιωπήσομαι διαφερόντως τὰ σὰ ἐξυμνεῖν, κἂν ὅποι τυγχάνοιμι γῆς· ταύτῃ τοι καὶ παμπόλλους (5) ἐραστὰς κἂκ μόνης |

---

(1) φίλοις] φίλεις.
(2) τῆς ψυχαγωγίας ἀπήγαγε] τῆς ψυχῆς ἡ ἀπήγαγε.
(3) οἶδα] εἶδα.
(4) ἐνετρύφων] ἐνετρύφουν.
(5) παμπόλλους] παμπόλους.

Φ. 25ᵃ | ψιλῆς φωνῆς εἴργασμαι τῆς σῆς ἀγχινοίας καὶ ἀξιυμνήτου σοφίας, οἳ καὶ εἰς τοσοῦτον μὲν ἦκον ἔρωτος, ὡς ἐπιλιπεῖν (1) μὲν σχεδὸν σφᾶς αὐτοὺς τὴν σφετέραν, (2) γενέσθαι δὲ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ τῆς σῆς ἀξιωθῆναι μεγαλοπρεποῦς ὁμιλίας. Πῶς γὰρ οἴει με διατεθεῖσθαι νυνί, ἀγχινούστατε καὶ σοφώτατε, ἄρτι τῷ ἐκ βασιλέως μεγίλου ἀδοκήτως πρέσβει παριτυχόντα φήμας ἀγαθὰς διακομίζοντι, μᾶλλον δ' εὐαγγέλια, ἃ καὶ δι' εὐχῆς μοι παρῆν ἀκούειν (3) καὶ ἤσθην μακρὰ ὑπὲρ σοῦ μοι δηλαδὴ τῆς μεγαλόφρονος κορυφῆς μνήμην ἡμῶν ποιουμένης καὶ συνήθους προσηγορίας ἀξιούσης ἀποχρώντως. Καὶ γὰρ ἀπὸ τοιοῦδε ἀνδρὸς τοιάδε ἀκηκοότος μου καὶ οὐχ ἥκιστα ἐν τοιῷδε καιρῷ, ὅτε καὶ ἀπὸ ψιλῆς μνήμης μόνης ῥᾷον ἀνακτᾶται ψυχὴ κάτω βρίθουσα καὶ ἀνιαροῖς καθ' ἑκάστην προσπαλαίουσα λογισμοῖς, εὐθὺς ἐλύετό μοι καὶ παραχρῆμα τὰ σκυθρωπὰ ἐκ περιχαρείας ἀφάτου, τὸ γ' ἐπιπροσθοῦν τὸν αὐτοκράτορα λογισμὸν νέφος ἀθρόως ᾤχετο σκεδασθέν, στέξαι τὴν θέρμην οὐχ οἷόν τε ἦν ἀγαλλομένης ψυχῆς κἀκτόπως σφυζούσης ἐξ εὐθυμίας καὶ εὐφροσύνης εὐλόγου. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν ὁ βίος ἀντ' ἐλέγχου παντὸς ἀπόχρη γε πάντως καὶ οὐ δέομαι μαρτύρων παντάπασιν. Καὶ αὐτάρκης ἐστὶν ὁ
Φ. 25ᵇ ἐπὶ τιμῶν μὴ μέγα φρονῶν (4) καὶ ὑπὲρ τὰ μέτρα αἰτῶν· (5) | οὐ γὰρ ἀγνοοῦμεν τὸ τῶν ἔργων ἡμῶν μολιβοῦν μέτρον, κἄν, τῇ συνηθείᾳ τῶν πολλῶν ἑπόμενοι, ἐντυγχάνοιμεν ὑπὲρ ὧν μὴ δεώμεθα τῇ πάντων κηδομένῃ προνοίᾳ Θεοῦ. Πλὴν δ' οὖν ἔχεις καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπόχρεως (6) ἀλλὰ καὶ ἕξεις συναριθμίους τῷ χορῷ τῶν ὑπὲρ σοῦ λιπαρούντων τὸ θεῖον, εἰ καὶ τὸν ἔσχατον διὰ μοχθηρίαν τρόπου κατειλήφαμεν χῶρον.

Τοῦτο ἤδη προστάξαντός σου, ὡς ἀκηκόαμεν, καὶ μετριοπαθῶς ἐπινεύσαντος, καὶ γὰρ ἔφειται πᾶσιν ἡμῖν ὥσπερ τι ἀπαραίτητον χρέος, κἄν ὁ βίος οὐ συντρέχει ταῖς εὐτυχίαις, ὑπὲρ ὁπάντων . . .(7) (εὔχεσθαι) ἀνδρῶν ἐραστῶν τοῦ καλοῦ καὶ πράξει καὶ λόγῳ τῶν πρεσβείων μετειληφότων, Παύλου κανόνι στοιχοῦσι μετὰ Τιμόθεον. Εἰ οὖν καὐτὸς εἷς τυγχάνεις . , . (8) τοῦ ἀξιαγάστου τοῦδε χοροῦ, κἂν τῇ καθάπαξ . . . (9) διὰ φιλοσοφίας τὸν βίον εὐδαιμονήσας (10) ἐπιεικῶς δεῖν τῶν ἴσων ἐκείνοις ἀντιτυχεῖν καὶ ἐγκωμίων ἀξιοῦσθαι πολλῶν.

---

(1) ἐπιλιπεῖν] ἐπιλειπεῖν. (2) σφετέραν] σφαιτέραν. (3) ἀκούειν] ἀκοοα.
(4) φρονῶν] φρονεῖν. (5) αἰτῶν] αἰτεῖν. (6) ὑπόχρεως] ὑπόχρεω.
(7) Χάσμα. (8) Χάσμα. (9) Χάσμα. (10) εὐδαιμονήσαις) εὐδαιμονίσαις.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν τρισμασκάριστον καὶ τρισαλκιμώτατον ἐκεῖνον Κύριον Ἀλέξιον βασιλέα τὸν Μέγαν Κομνηνόν.

Ἡλιοειδέστατε βασιλεῦ, ἡ τὰ πάντα διεξάγουσα καὶ διακρατοῦσα Ε'.
εἰδοποιὸς (1) καὶ παντοκρατορικὴ δεξιὰ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴη διαφρουροῦ | σα τὴν βασιλείαν Φ. 26α
σου, σκέπουσα, περιέπουσα ἐπὶ χρόνους μακραίωνας καὶ ἀνωτέραν
δείξειε πάσης ἐναντίας ἐπιβουλῆς τῶν τε ὁρατῶν καὶ ἀοράτων
ἐχθρῶν καὶ ἔσει (2) διὰ παντὸς ἀσφαλῶς βαίνων ἐπὶ ἐπάλξεων ἀπαράτρωτος, ἀετοῦ ὑψιπέτου (3) τάς τ' ἐναερίους καὶ ὑπεργείους πτήσεις ἀπομιμούμενος. Καὶ γὰρ τουτὶ δι' ἐφέσεως καὶ εὐχῆς ἀενάου (4)
ἡμῖν καθέστηκεν καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν διηνεκῶς κἂν ὅποι παρείημεν
γῆς καὶ τελοῖμεν (5) τὴν φυσικὴν τρέφοντες εὔνοιαν. Ἀλλ' ἤδη χρόνος
μετὰ τὸν τρίτον συμπαριππεύει καὶ τέταρτος καὶ γραφὴν βασίλειον
οὐδαμῶς ἐξεγένετο ἡμῖν δέξασθαι καὶ εὐνοϊκῶς ἀναπτύξαι, ὡς ἂν ἐκ
τοῦ πολλοῦ βάρους καὶ αὖ συνήθως ἀνεκτώμεθα, καὶ ταῦτα κατ' ἔτος
τῶν πρέσβεων τῆς βασιλείας σου ὡδὶ στελλομένων πρὸς τὸν θειότατον
αὐτοκράτορα. Καὶ οἶομαι ὡς, εἰ μὴ ἠπάτημαι, ὡς ὁ παρεληλυθὼς χρόνος καθάπαξ παρέστησεν, ὅπως διὰ παντὸς τοῦ χρόνου εὐνοϊκῶς
προσήμην τῷ κράτει τῆς βασιλείας σου, ἐκεῖθεν τὴν τῶν προγόνων
φυσικὴν εὔνοιαν ἀποσώζων ἀκριβῶς, ἐντεῦθεν κἂν ταῖς ἀποδημίαις
ὤμην δέξασθαι πλείονα τῶν προτέρων. Ὅπως τουτὶ δ' ἐγίγνετο καὶ
διὰ τοσούτων οὐκ ἀξιοῦμαι γραμμάτων τῆς βασιλείας σου, | παντάπα- Φ. 26β
σιν ἀγνοῶ τὴν αἰτίαν. Ὅμως εἴτε τούτων οὐκ ἀξιούμεθα, εἴτε μὴν
ἐπιτύχοιμεν, τὰ ὀφειλόμενα (6) καὶ εἰπεῖν καὶ νοεῖν ὑπὲρ τοῦ κράτους
σου (οὐκ) ἐνελείπομεν (7), πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὐδ' ὡς τὸ εἰκὸς ἠμελήσαμεν, ὧν μὴ ἔδει ἀμνημονεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν καὶ αὖθις
τῶν προτέρων ἀγώνων ἐπιλαβέσθαι βασιλικῇ προτροπῇ καὶ συνοδικῇ
μετ' ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος καὶ πρὸς συνεήρησιν τῶν ἐκεῖσε εὑρισκο-

(1) εἰδοποιὸς]. (2) ἔσει] ἔση. (3) ὑψιπέτου] ὑψηπέτους.
(4) ἀενάου] ἀενναόου. (5) τελοῖμεν] τελείημεν.
(6) τὰ ὀφειλόμενα] τὰ φειλόμενα. (7) ἐνελείπομεν] ἐνελλείπομεν.

μένων χριστιανῶν (1) καὶ ἐπισκόπησιν (2) ἐξελθεῖν κατὰ τὴν πόλιν φημὶ
τοῦ Ταυρέζ, ἐν ᾗ καὶ ἐπικέκλημαι εὐδοκίᾳ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ
πνεύματος καὶ βούλομαι καὶ μᾶλλον σκοπός μοί ἐστι πρὸ πολλοῦ, ὡς
ἵνα διέλθω ἐκ τῶν αὐτόθι καὶ προσκυνήσω καὶ τὴν βασιλείαν σου 30
καὶ ἐπεύξομαι ταύτῃ ὅσα λυσιτελῆ καὶ συμφέροντα καὶ οὕτως ἀνέλθω
πρὸς τὸν τεταγμένον μοι τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον. Καὶ εἰ μὲν δοκοίη (3)
καὶ τοῦτο καὶ ἀποδέχεται καὶ ἡ βασιλεία σου, ὅτι ἵνα ἔλθω, ἄς σε
ὁδηγῇ ὁ θεός, ἵνα δέξωμαι (4) τούτου (5) καὶ διὰ προστάγματος · τῆς
βασιλείας σου πληροφορίαν. Ὅτι ἐκ θεοῦ οἶδεν ἡ βασιλεία σου, ὅτι, 34
ἄν ἀναβῶ εἰς τὸν τύπον ἐκεῖνον, καλὸν δοῦλον καὶ πάλιν μέλλεις ἔξειν
Χριστοῦ τοῦ θεοῦ χάριτι, (6) ἐπεὶ καὶ αἱ δουλοσύναι μου αἱ πρώην,
ὡς δοκῶ, οὐκ ἦσαν ἀδόκιμοι εἰς τὴν βασιλείαν σου. Καὶ πάλιν ὡς
Φ. 27ᵃ ἐλπίζω, ἵνα γένωνται | καὶ εὐδοκιμώτεραι, (7) ἐπεὶ καὶ εἰς τὸ σχῆμα
τὸ τοιοῦτον ἅγιον κατηντήσαμεν καὶ πεφθάκαμεν. Ὁ θεὸς ὁ ἅγιος,
ἵνα με ἀξιώσοι προσκυνῆσαι καὶ ἐπεύξασθαί τῇ βασιλείᾳ σου.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν βασιλέα.

ϛ′. Μόλις ὀψέποτε καὶ μετὰ τοσούσδε κύκλους ἡλίων, ἡλιοειδέστατε
ἄναξ καὶ τῷ ὄντι διὰ πάντων φαεινότατε καὶ λαμπρότατε, θεῖον ἀνει-
λιξάμεθα (8) γράμμα καὶ ἀνακτορικὰς ἀνεπτύξαμεν συλλαβὰς πλείστας,
οἷσοντες ἐπ' ἐλπίδι καὶ κατ' ἐνιαυτοὺς τοιῶνδε φάκελον (9) προσδο-
κῶντες, ἅπερ ἐπειδὴ ἐξαπίνης ἐθεασάμην, εὐθὺς γεγωνὸν ἐφθεγ- 5
ξάμην, οἵας διὰ τοσούτων ὁ βαρυπενθὴς ἐγὼ ἐστέρημαι βασιλείου αὐ-
δῆς, κἄπειτα ταυτὶ καὶ χείλεσι κατησπαζόμην αὐτοῖς καὶ δεόντως τὰ
δέοντα σφίσιν ἀφωσιούμην (10) καὶ χερσὶν ἁπρὶξ τῆς δωρεᾶς εἰχόμην
καὶ ὡς ἑρμαίῳ τῶν παραδόξων τινὶ αὐτοῖς προσεκείμην καὶ διὰ παντὸς
οἷς τ' ἔδρων καὶ ἐπεποιήμην τὸν ἐμὸν φεραυγῆ φωσφόρον καὶ αὐτό- 10
χρημα ἥλιον ἐφανταζόμην ἐπ' ὄψεσι, τά τε εἰκότα ἐπῇδον καὶ ὁπόσα
σχεδὸν τῷ καιρῷ ἐσχεδίαζον (11) καὶ καθηκόντως ἐπευφήμουν καὶ

---

(1) χριστιανῶν] χρηστιανῶν. (2) ἐπισκόπησιν] ἐπισκόπισιν.
(3) δοκοίη] δοκείη. (4) ἵνα δέξωμαι] ἵνα δέξομαι. (5) τούτου] τοῦτο.
(6) χάριτι] χάριτη. (7) εὐδοκιμώτεραι] εὐδοκιμότεροι.
(8) ἀνειλιξάμεθα] ἀνελιξάμεθα. (9) φάκελον] φάκελλον.
(10) ἀφωσιούμην] ἀφωσιέμην. (11) ἐσχεδίαζον] ἐσχεδίαζε.

ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ καλῷ τε καὶ διαυγεῖ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν βριαρόχειρα καὶ ἀλκιμώτατον ἄνακτα καθ' ὕπαρ ἐδόκουν ὁρᾶν καὶ ἁσμένως περιδεδράχθαι καὶ σὺν εὐφήμοις φωναῖς ἐξυμνεῖν, ἔστι δ' ὅποι καὶ δάκρυα ἡμῶν ἀπέρρει τῶν ὀφθαλμῶν, ἡμερῶν | ἀναμιμνη- Φ. 27β
σκομένων ἀρχαίων καὶ ξυναυλίας ἐκείνης, ἧς οὐδ' ὁ τοσοῦτος χρόνος τὴν θέρμην ἀπέσβεσε οὐδὲ τὸ παράπαν ἐμάρανε, διὰ μνήμης συχνῆς οὕτω κινούμενος καὶ περιειλούμενος. Ἐπειδὰν δὲ καὶ τοσαῦτα μὲν εἰπεῖν τοῦ καιροῦ τῆς τε κατεπειγούσης νυνὶ χρείας, ἐπειδὰν δὲ καὶ πλέω οὐχ ἧττον εἰπεῖν παράσχοι θεός, τὰ ἡμέτερσ ὕπερθεν ἐφορῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις οἷς οἶδεν αὐτός, τότε ἂν ἄρα ὁ ἐμὸς ἐπίδοι (1) βασιλικώτατος καὶ τρισαλκιμώτατος γίγας καὶ διὰ πάντων οἷς ἐποίησε καὶ ποιεῖ ἀνδρικώτατος ἄναξ, οἷος καὶ Νέστωρ ἐστὶ μετὰ γῆρας, ὑπὲρ τῶν σῶν ἐγκωμίων καὶ μεγαλοφυῶν ἐπαίνων ἀγωνιζόμενος. Ἀλλ' ἴδοιεν καὶ τὸν παραινοῦντα ἡμῖν ἐν τοῖς γράμμασιν ἄνακτα, μᾶλλον δὲ παρασκευάζοντα καὶ προπέμποντα πρὸς τὴν προκειμένην ὁδὸν τοῦ εὐαγγελίου καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τελεώτερον ὥσπερ ἤκουσε καὶ τὸ οὗς θαυμαστοῦ ἀπηχήματος καὶ ἀμφοῖν ἀλλήλους δεξιούσθωσαν ὅλως νικητήν, τροπαιοῦχον κατὰ πάσης ἀρχῆς βαρβαρικῆς τὰ νικητήρια φέροντα καὶ ἡμῖν αὐτοῖς γε οὐκ ἐκ τῶν παλαιῶν μόνον διηγούμενον τὰ πανάριστα ἀλλὰ καὶ πλείω καὶ νέα καὶ τοῖς προγεγενημένοις καὶ ἀκουσθεῖσι παρόμοια, καὶ ὧν πολλάκις ἔγωγε συγγραφεύς τε καὶ ἴστωρ | ἐσπούδασα γενέσθαι τε καὶ ἀκοῦσαι προθυμότατός τε Φ. 28α
καὶ σπουδαιότατος. Ὁ πανάγαθος Κύριος εἴη διαφρουρῶν τὸ κράτος τῆς θεοπαρόχου βασιλείας σου.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ πεμφθεῖσα ἐκ τῆς εὐδαίμονος Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν πρωτονοτάριον καὶ πρωτοβεστιάριον κύριον Κωνσταντῖνον τὸν Λυκίτην ἐν Τραπεζοῦντι τῇ καλλίστῃ.

Ἐγκαλεῖς ἡμῖν δῆθεν διαλοιδορουμένοις σοι καὶ κακηγορήσασι Ζ°.
καὶ τοῦθ' ὡς χρὴ οὐχ ὁμολόγησας μέν, οὐκ ἔκρυψας δέ, καὶ ταῦτα παρὰ φίλῳ γνησίῳ τῷ καλλίστῳ φημὶ Δερμοκαΐτῃ. Ἐντεῦθεν καὶ διαφερόντως θαυμάζω καὶ σφόδρα ἐκπλήττομαι πῶς ἐπὶ τοσοῦτον

(1) ἐπίδοι] ἐπίδει.

ἰσχύει διαβολή, πλάττουσα τοιάδε, ἃ μηδείς ποτε τὸ παράπαν (1) ἐν νῷ σκιαγραφεῖ καὶ διατυποῖ. Πίστευσόν μοι ἀποφαινομένῳ καὶ ἀληθεύοντι ὡς οὐδέποτε γλῶτταν κεκίνηκα κατὰ σοῦ ἢ ἐφ' ὕβριν ταύτην ἐφωπλισάμην. Εἰ δὲ καί τινες Ἀμμανῖται ἢ Μωαβῖται, οἳ καὶ τὰ τῆς συνειδήσεως πεπατῆσθαι σφῶν διὰ φροντίδος οὐκ ἔχοντες, οἷς ἅπας ἀποκέκλεισται (2) καὶ ἱερὸς σηκὸς καὶ περίβολος, μῶμόν τινα ὡς ἔοικε προσετρίψαντό σοι, ὑποδύντες ὀνόματι ὡς προσχήματι τῷ ἐμῷ, χρῆν σε παραχρῆμα διεγνωκέναι τὸ ἄτοπον καὶ ὡς
Φ. 28β τάχος συνιέναι καὶ εἰδέναι τὴν τῆς δολίας (3) γλώττης | ἁπλησταίαν καὶ δολιότητα καὶ μὴ οὕτω καταιτιᾶσθαι τῶν παντάπασιν ἀναιτίων ἁπλῶς τῶν τε μηδὲ ἐν ὀνείροις δόξαι αὐτοῖς τῶν σῶν ποτε κατα-ψηφισαμένων ἢ ἐπεξειργασμένων (4) καὶ μέχρις ἰνδάλματος ἀμυδροτάτου. Ἀλλ' ἔχου τοίνυν καὶ αὖ τῶν προτέρων καὶ τοὺς σαφεῖς λήρους ἔα φθινύθειν Ὁμήρῳ (5) πειθόμενος καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω ἐπεκτείνου ἀτρέστως τῶν ὄπισθεν διαβολῶν ἐκτόπως ἐπιλαθόμενος. Εἴ γε δὴ καὶ ἐρεῖς: (6) οἱ δ' ἡμᾶς ἐκταράσσοντες ὡς Παύλῳ, τῷ θείῳ δοκεῖ βαστάσουσι τὸ κρῖμα οἷοι ἂν καί εἶεν; ὡς δ' ἐγῷμαι καὶ λόγον ὑφέξουσιν οἱ τοιοῦτοι καὶ πρὸ τοῦ τὴν κυρίαν ἐπιστῆναι τῆς ἐλπιζομένης ἐτάσεως, ὑπὲρ ὧν ἡμᾶς διαβεβληκότες οὐκ ὤκνησαν καὶ τουτὶ πιστευτέον καὶ ἀναμφηρίστως οὐκ ἀπιστητέον. (7) Ἔρρωσο, ἔρρωσο, ἔρρωσο.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποδημοῦντα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ Κερασοῦντι ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε Ἰσμαηλίτας πολέμῳ.

Η'. Εἰ γὰρ κατὰ τῶν τῆς Ἄγαρ σκυλάκων οὐκ ἐξῄεις (8) τῶν ὧδε ὁπλοφορῶν καὶ συμπαρομαρτῶν τῷ τρισευγενεῖ βασιλεῖ ὡς τῆς συγκλήτου βουλῆς ὁ περίβλεπτος τῶν τε ἄλλων ἁπάντων δαημονέστατος, τραγικωτέραν πάντως καὶ τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα ἂν σοὶ τῇ τριποθήτῳ μοι καὶ χρυσῇ κορυφῇ, ἐπεὶ μήτε τὸν παρακαλοῦντά με λογικῶς κέκτημαι μήτε τὸν συλλυποῦμενον εὑρίσκω ὑπὸ τῷ τῶν λογισμῶν ρο-

---

(1) τὸ παράπαν] τῷ παράπαν.
(2) ἀποκέκλεισται] ἀποκέκλισται. (3) δολίας] δολείας.
(4) ἐπεξειργασμένων] ἐπεξεργασμένων. (5) Ὁμήρῳ] Ὁμείρῳ.
(6) ἐρεῖς] αἴρει (7) ἀπιστητέον] ἀπιστέον. (8) ἐξῄεις] ἐξήεις.

θίῳ περικλυζόμενος. Ἀλλ' ἔγωγέ σε καθ' | ἑκάστην ἐγκόλπιον κε- Φ. 29ᵃ
κτημένος, οὐδαμόσε τὴν τῆς νῦν διαστάσεως οὐδ' ἄχρι καὶ ὀνείρων αὐτῶν ἔμπικρον ἀθυμίαν τὸ παράπαν ἐφανταζόμην, ἐδαπανᾶτο γὰρ ἥδε ταῖς πυκναῖς ὁσημέραι ξυνουσίαις ἐκείναις καὶ λογικαῖς ξυναυλίαις, αἵ με καὶ μᾶλλον πρὸς πλείονα τὸν πόθον εἵλκον τῆς σῆς ἀγχινοίας. Καὶ γὰρ οὐχ οἷόν τέ μοι φάναι ὁπόση μοι ἀπετίκτετο εὐφροσύνη τοιῷδ' ἀνδρὶ κεχαρισμένῳ καὶ οὐδὲν ἧττον συγκεκροτημένῳ ἐξ ἁπάντων τῶν ὅ, τι τερπνῶν, ἀνά, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἡμέραν ἐλευθερίως τε καὶ ἁπλάστως καθομιλοῦντι καὶ φιλοτίμως ἄγαν συνευφραινομένῳ, πῇ μὲν ἡμῖν(1) μελιχρῶς κατεπᾴδοντι, πῇ δὲ λογικῶς τε καὶ θαυμασίως τοὺς πόνους ἐπικουφίζοντι. Καὶ γὰρ τὸ ξυγκεκραμένον (2) τῆς ξενοπρεποῦς ὁμιλίας σου, φίλη τε καὶ ἀγχινουστάτη μοι κεφαλή, ὑπὲρ παντὸς ἄλλου τιμαλφεστάτου χρήματος καὶ τιμίου ὄντως ἦν εὐγενέστερον καὶ ἡδίων (3) μέλιτος ἡ αὐδή. Τῶν γὰρ πληγῶν μου τὰ ἔμπλαστρα, ἰατρικῶς εἰπεῖν, τά γε φάρμακα τῆς ἐμῆς ἀναλήψεως οἱ ζωτικοί σου ἐκ πλείονος ἄρα παρῆσαν μοι λόγοι. Καὶ πῶς ἂν ἰκτεριῶσί τε καὶ ἀπείροις σίμβλων ἡδονὴν διηγήσομαι; (4) οὐκοῦν καὶ αὖθις ὡς τάχος ἀξιωθείημεν ἐντρυφῶντες παραδόξως τῷ τῆς ἐμῆς ἀλέξεως μέλιτι. Ἆρά γε οὐ δι' αὐτὰ ταῦτα πλήρη τραγῳδίας τἀμά ; οὐ μεστὰ κατηφείας ; καὶ πῶς γὰρ οὔ; Ἀλλ' ἐπαναζεύ | ξαις τῷ κρατοῦντι συμπαραθέοντι, εὔθυμος, χα- Φ. 29ᵇ
ρίεις, ἡδύς, πλήρης λαφύρων εἰρηνικῶν, πλήρης, ἰὺγγων, αἷς ἐκεκόσμησο, ὁπηνίκα καὶ μεθ' ἡμῶν τῶν συνήθων σοι τὰς διατριβὰς ἐποιοῦ σὺν ἀφάτῳ τέρψει καὶ χάριτι. Ὁ θεὸς ὁ ἅγιος ἀκίνδυνον τηρήσαι σε ἀπὸ παντοίων δυσχερῶν συμπτωμάτων.

Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου Ἐπιστολαὶ εἰς Πατριάρχην.

Τὰ ζωοποιὰ καὶ σωτήρια γράμματα τῆς σῆς κοσμολαμποῦς καὶ Θ'.
ἀποστολικῆς ὑποθήκης, κοσμολαμπέστατε Φωστὴρ καὶ Παναγιώτατε Δέσποτα, ἤδη καταπτάντα κἀν τοῖς καθ' ἡμᾶς, τῷ σφῶν ζωοποιῷ ἐμφυσήματι καινοπρεπῶς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνεκτήσατο καὶ ἐζωοποίησε καὶ ἐκτόπως μετεστοιχείωσε πρός τε τὸ εὔθυμον καὶ εὐφρόσυνον ἐπανήγαγε, πάλαι τῷ τῆς ἀνίας (5) δνοφερῷ ἐναπειλημμένους τάφῳ, νεκροὺς

(1) ἡμῖν] ἡμεῖν (2) συγγεκραμένον] συγγκεκραμμένον.
(3) ἡδίων] ἡδίω. (4) διηγήσομαι] διηγήσωμαι (5) ἀνίας] ἀνοίας.

τε τρόπον τινὰ οὐ τετραημέρους, ἀλλὰ χρονίους ὄντας καὶ ὀδωδότας. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμέλλομεν τοιαῦθ' ὑποίσειν καὶ ὡς εἰκὸς πάσχειν οἱ τῆς σῆς ἁγιοπρεποῦς ξυνουσίας καὶ θεοπρεποῦς παρουσίας πόρρω που ὄντες ἀπῳκισμένοι καὶ οὔθ' ἁγιαστικῆς ὁμιλίας, οὔτε συνελεύσεως νενομισμένης ἠξιωμένοι ; Ταύτῃ τοι καὶ ἀσχάλλων καὶ σκυθρωπάζων
Φ. 30ᵃ | ἀλλεπαλλήλοις προσεπάλαιον λογισμοῖς καὶ οἷον φάναι ἀβίωτον μὲν ἡγούμην τὸν βίον καὶ ἐν τριόδῳ, τὸ τῆς παροιμίας εἰπεῖν, ὧδε παρήμην. Ἐμακάριζον δ' ὅσῶσαι καὶ συνεχέστερον εὐδαιμόνιζον αὐτοὺς δὴ τούτους τοὺς μᾶλλον τῆς σῆς θεοπρεποῦς ἐντυχίας καὶ πανολβίου προσεδρίας εὐμοιρηκότας. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰκαίρως αὐτὰ ταῦτα τὰ τιμιώτατα καὶ μετ' εὐλαβείας τῆς πρσηκούσης, οἷς ἐνέδει ὑπανεγνώσθη καὶ ὁ τουτωνὶ θεῖος νοῦς τὰς τοῦ χριστωνύμου (1) ἐπλήρωσε λαοῦ ἀκοάς, ὁπόσης μὲν εὐφροσύνης ἀπολελαύκαμεν, οἷοι δὲ ἐξ οἵων γεγόναμεν τίς ἱκανὸς διηγήσασθαι καὶ εἰς ἐνάργειαν ἀγαγεῖν; Καὶ γὰρ ἅπαν μὲν ὑπανέῳξε στόμα ταυτὶ εἰς προῦπτον ἀνελιττόμενα καὶ χείλη μεμυκότα κεκίνηκε καὶ γλῶτταν πᾶσαν περιενεύρωσε πρὸς εὐφημίαν καὶ ἐπαίνους μακροὺς σοῦ τοῦ κορυφαιοτάτου καὶ παγκοσμίου λσμπτῆρος ἡμῶν, τοιαῦτα πατρικῶς τε καὶ ἀρχικῶς ἐξ ἀπείρων διαστημάτων κατηχοῦντος καὶ κοινῇ πάντας ὑπαλείφοντος, ἐπί τε τὰ ἀμείνω χειραγωγοῦντος καὶ μὴ ὅτι γε πόρρω που τετειχίσμεθα διά τε γῆς καὶ θαλάττης, ἀμελητέον ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, οὐχ ἥκιστα φροντιστέον. Ἀμέλει καὶ τοιαύτης γεωργίας ἀεὶ χρῄζομεν τῆς τ' ἐπιρ-
Φ. 30ᵃ ροίας τῆς (2) ἐκ τοιούτων ναμάτων | ὁσημέραν δεόμεθα διὰ σοῦ τοῦ παγκοσμίου γεωργοῦ καὶ καθηγητοῦ. Ἐνδεῖ γὰρ θείου σπόρου τῷ τοῦ κυρίου λαῷ, Παναγιώτατε Δέσποτα, καὶ οὐχ ἧττον τοιούτου καὶ παρὰ τοιούτου, τῶν ἀκανθῶν ἐκ ραστώνης ἐνδελεχῶς ὑποτρεφομένων καὶ ἀνεπαισθήτως οἷον εἰπεῖν ἐκ νωθείας ἡμῶν ἀποδενδρουμένων. Τῷ τοι καὶ πρὸς γεωργίαν τῶν βελτιόνων τῷ τῶν πανσεβασμίων ὑποθηκῶν σου θείῳ ἀρότρῳ διηνεκῶς μετασκευάζειν ἡμᾶς καὶ μεταλλοιοῦν μὴ ἐλλίπῃς, κηδόμενος καὶ ἡμῶν τῆς ἐπὶ τὰ κρείττω μυστικῆς ἐπιδόσεως, ὑπὸ τοσούτων σκύμνων βαρβαρικῶν ἀεὶ περιστοιχιζομένων καὶ φοβερῶς κυκλουμένων. Ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τῶν θεσπεσίων κανόνων αἰεὶ προτρεπόμεθα ἐν προθεσμίαις ἀνυπερθέτως ρηταῖς ἀναδραμεῖν καὶ δουλοπρεπῶς ἀπαντῆσαι εἰς προσκύνησιν τῆς σῆς μεγαλοπρεποῦς Παναγιότητος, ἀκοῦσαί τε αὐδῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ μυστικῆς ἀξιωθῆναι ὁμιλίας, ἀποδοῦναί τε ἀξιοχρέως τὰ ὀφειλόμενα καὶ ἀντιλαμβάνειν τὰ θεοφιλῆ καὶ σωτήρια, οὐ μετρίως ἄρ' ἀνιώμεθα,

---

(1) χριστωνύμου] χρηστωνύμου. (2) τῆς] τῶν.

ὅτι διὰ τοσούτων κωλυόμεθα (1)· πάμπολλα γὰρ τὰ ἡμῖν ἐπιφυόμενα
σκῶλα καὶ ἱστάμενα ἐμποδών, Θεοτίμητε καὶ Παναγιώτατε Δέσποτα,
ὑφ' ὧν μὲν οὐδὲ τῆς αὐλείου (2) προκῦψαι δυνάμεθα. Τὸ δ' ἐν πᾶσιν
ὑπερέχον κακὸν αἵ τε κατὰ θάλατταν | συνεχεῖς πεφύκασι τῶν Φ. 31α
πειρατῶν ἐκδρομαί, αἵ τε πρὸς αὐτοῦ τοῦ γήρως ποικίλαι ἀσθέ-
νειαι, πρὸς οἷς ἥ τε δολιχὸς καὶ διαπόντιος κέλευθος, τό γε διὰ μέσου
μυρίων φόβων πλῆρες διάστημα, ὑφ' ὧν γε ἡμεῖς περιδεεῖς τε καὶ
ἀνατεταραγμένοι τὴν τῆς σχετλίου ἡμῶν βιοτῆς διανηχόμεθα θάλατταν,
ᾗ γαλήνην λευκήν τε καὶ ἔμμονον παράσχοι ὁ Κύριος, σαῖς παγκο-
σμίαις καὶ θεοπειθέσιν ἐντεύξεσιν, ἵλεως τε καὶ εὐμενὴς γένοιτο παντὶ
τῷ χριστωνύμῳ λαῷ.

(ἄνευ τίτλου)

Ἐνίων μὲν καθ' ἑκάστην παρεμπιπτουσῶν ὑποθέσεων, ἀμελεῖται Ι'.
καὶ νῦν, ὡς ὁρᾷς, Στρατηγικώτατέ μοι, ἡ τῶν ἐπισήμων Χριστοῦ ἀθλη-
τῶν θεία πανήγυρις, ἣν καὶ αὖθις ἐπαναζεύξαντός σου ὡς ἡμᾶς πανη-
γυρίζειν προσεδοκῶμεν. Ταύτῃ τοι καὶ τῷ καλλίστῳ πρωτονοταρίῳ τῷ
τὰ σὰ καὶ μᾶλλον καθάπαξ ἀποσεμνύνοντι καὶ εὐλόγως θαυμάζοντι
τὴν ἐπιστολὴν ἐνεχείρισα. Σὺ δὲ θαυμάσιε, καὶ ἄσμενος τὴν ἐπιστολὴν
δέδεξο καὶ τῆς ἑορτῆς, ὡς εἰκός, μέμνησο, τόν τε γράφοντα ὑπαλεί-
φοντά (3) σου τὸ πρόθυμον ἐπὶ τὰ τοιαῦτα θεοφιλῆ ἔργα μὴ ἀπαξιώ-
σαις (4) ὑπὲρ ἀγαθοῦ ξυμβουλεύοντα. Οἶδα γὰρ οἶδα καὶ αὐτὸς ὡς
τὰ τῆς ἀδείας σοι οὐκ εὐχερῶς ἀπαντᾷ | καὶ βουλομένῳ δια- Φ. 31β
πρᾶξαί τι τῶν εὐαγῶν, ἀκτορικαῖς ὁσημέραι, οἷον φάναι, φροντίσιν
ἀπειλημμένῳ. Ἀλλὰ νικάτω ὁ πόθος ἐκεῖνος διηνεκῶς, ὃν τρέφεις
ἐγκάρδιον ὑπὲρ τῶν φερωνύμων φημὶ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῶν. Ἐκεῖνοι
γάρ σε καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι καὶ πρὸς λίθον τὸν πόδα σου οὐκ ἐῶσι
προσκόψαι, ἀπό τε βέλους πετομένου ἡμέρας, ἔκ τε δαιμονίου μεσημ-
βρινοῦ κρείττω τηρῶσι καὶ ἀσινῆ, τὰ ἀντίρροπα καὶ οὗτοι τῶν σῶν
πρὸς αὐτοὺς φιλοτιμημάτων ἀποχρώντως (5) ἀνταμειβόμενοι.

Ἄλλο.

Τῷ τῶν νηστίμων ἡμερῶν ἀνειδεῖ τε καὶ σκυθρωπῷ, Σεβασμιώ- Α'.
τατε Δέσποτα, καὶ τὸ τοῦ νῦν καιροῦ τραχύ τε καὶ ἄγριον ἀνωμάλως
ἐπιμιγὲν πάντας οἴκοι μένειν ἀναγκαίως ἠνάγκασεν, οἷς δ' οὐδ' ἀν-
τισχεῖν δυνηθέντες καὶ ἡμεῖς τὴν καλύβην τῶν ἔξω πάντων ἠλλάξαμεν

(1) κωλυόμεθα]κολυόμεθα. (2) αὐλείου]αὐλίου (3) ὑπαλείφοντα]ὑπαλείφοντι.
(4) ἀπαξιώσαις] ἀπαξιώσαιο. (5) ἀποχρώντως] ἀποχρῶντος.

καὶ πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένοι καθήμεθα ταῖς τῶν φίλων μνήμαις καὶ μόνον ἐναβρυνόμενοι τήν τε λύσιν τῶν νῦν δυσχερῶν προσδοκῶντες ἰδεῖν ἄσμενοι. Ἀλλὰ πέπεικε (1) μὴν ἡμᾶς ὑπερφρονεῖν τούτων ἥ τε (2) πάτριος θεία παράδοσις τῶν σεβασμίων ἡμερῶν
Φ. 32ᵃ | τουτωνί, ὅ θ' ἱπποκράτειος (3) νόμος, ὅς ταῖς σωματικαῖς μὲν ἐπαμύνων ἀσθενείαις λογικῶς ὑποτίθεται. Ταύτῃ τοι ὑπ' ἀμφοῖν ἐπισχεθέντες, οὐ διέβημεν πρὸς σὲ τὸν ποθούμενον, ὡς ἂν τὰ μάλιστα ὁμιλοῦντες (4) τοῦ σίμβλου τῆς σῆς ἱερᾶς ξυναυλίας ἡδέως ἐπληρούμεθα.

Ἐντεῦθεν καὶ συγγνωμονῶν εἶης ἡμῖν δι' ἀμφότερα καὶ εὔξαιο μᾶλλον τῶν ἀποθυμίων ἔξω γενέσθαι ἡμᾶς, καιροῦ λαβόντας καὶ διηγουμένους ἐκεῖνα, ὑφ' ὧν ἀδοκήτως ταῦτα πεπόνθαμεν.

Τῷ Πρωτονοταρίῳ ὁ Χιονιάδης.

ΙΒ'. Αἰσχύνη μοι ἐκτόπως καὶ δυσχεραίνοντι λαλεῖν καὶ μὴ λαλεῖν ἆρα χαλεπώτερον τὸ δεινόν· ἡ γὰρ ἔνδεια τῶν ἀπαραιτήτων ὥσπερ ἀπαραίτητος δήμιος ἤδη μοι σοβαρῶς ἐπιφύεται καὶ σφοδρῶς ἀντιφέρεται καὶ μὴ λαλοῦντι. Τό γε τῆς καρτερίας πολὺ ἀποκρούεται καὶ τρόπον τινὰ ὡς ὁρᾷς, ἀγχινούστατε, καὶ λάλους ἡμᾶς ἀπεργάζεται καὶ φορτικοὺς τοὺς οὕτω καρτερικούς. Κἀντεῦθεν ἡμῖν εἰ θελήσαις ἐπαμῦναι, τῷ συνήθει χρώμενος τύπῳ, ἤδη ἐπάμυνον ἐκδαπανηθεῖσι ταῖς κατὰ μικρὸν προσδοκίαις καὶ μὴ ἀναβάλοιο ἐξ ἡμέρας ἡμέραν
Φ. 32ᵝ γυμνάζων ἡμῶν τὸ στερέμνιον καὶ μὴ ἐκόντων ἐν ταῖς | οὕτως ἀήθεσι δυσχερείαις. Οἶσθα γάρ, φίλη μοι κεφαλή, ὡς ἐπὶ σοῦ καὶ μόνου ταῦτα θαρροῦντες ἐκφερομυθοῦμεν καὶ οὐκ ἐπ' ἄλλου του τῇ τῶν σῶν εὐσταθείᾳ τρόπων καὶ ἠθῶν ἐμβριθείᾳ πεποιθότες καθάπαξ. Εἰ μὴν (5) τῇ γε ἄνωθεν εἰλικρινεῖ καὶ ἀνοθεύτῳ σου διαθέσει, ἧς πεῖραν διὰ πολλῶν εἰληφὼς (6) ἐμαυτὸν ἔξω τῶν ὑποκνιζουσῶν φροντίδων τελέως κατέστησα, μὴ δυσχεραίνοντα περὶ τῶν ἐξῆς τὸ παράπαν, καὶ εἰ οὖν σώζοιτο παρὰ τῇ σῇ λογιότητι τὰ ἡμέτερα οὕτως ἀκίνητα, ὡς πάλαι καὶ νῦν, ἐπίθες τοίνυν πέρας τῇ νῦν αἰτήσει χρηστόν, ὡς ἂν μὴ εἰκῇ καὶ οὕτως ἐκδαπανηθείημεν ταῖς τῶν τοσῶνδε διαλειμμάτων ἀκαίροις . . . . (ἀναβολ)αῖς (7) ἀφορῶντες ἀεὶ πρὸς τὸ αὔριον . . . (7) οὐκ ἀγνοοῦμεν ὡς Σολομῶντι δοκεῖ.

---

(1) πέπεικε] πέποικε. (2) ἥ τε] εἴ τε. ἱπποκράτειος] ἱπποκράτιος.
(4) ὁμιλοῦντες] ὠμιλοῦντες. (5) εἰ μην] ἤ μήν.
(6) εἰληφὼς] εἴληφας. (7) ἀναβολαῖς ;] αῖς. (8) χάσμα.

(ἄνευ τίτλου).

Τὴν τῆς σῆς ἤδη φίλης ἐπιστολῆς θαυμασίαν διόπτραν, ὦ ΙΓ'.
φίλων ἄριστε καὶ ἀνδρῶν, εἰς χεῖρας ἀσμένως ἀπειληφότες καὶ ταύτην ἠρέμ' ἀπηωρηκότες καὶ ἥδιστα τὴν χρυσαυγῆ ταύτης οὐδὲν ἧττον ἀκτῖνα κατωπτρισάμεθα (1) ἐναργῶς καὶ ὅπως γε τὰ καθ' ἡμᾶς
5 | ὑπὸ σαυτῷ ἰδιοποιῇ μηδὲν τῆς πνευματικῆς ἑταιρείας προτι- Φ. 33ᵃ
μώμενος τὸ παράπαν, οἷα λόγου σύντροφος καὶ παιδείας. Οὐκοῦν μετὰ τῶν ἄλλων, ὧν ἔχεις ἐν τῇ φύσει προτερημάτων καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἀτεχνῶς ἐκπληροῖς ἐκεῖνο, ὅ γέ φησιν: «ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὸ ἑαυτῆς ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου», ἧς ἕνεκά γε καὶ τ ,ν νῦν τοῦ καιροῦ δυ-
10 σκολίαν παρὰ φαῦλον τιθέμενος, τὰ ἡμέτερα τῶν ἄλλων οὐκ ἀπεικὸς προτιμᾷς, ὡς μεγαλόφρων ἀνὴρ καὶ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Ἀλλ' εἰ μὲν οἷς ἐλπίζεται γίνεται χάρις, οὐ βραχεῖά σοι πρὸς θεοῦ κείσεται κηδομένῳ καθάπαξ τοῦ φίλου, εἰ δ' ἄλλως ἁπάντων φροντίζοντι, ὅπερ ἀπεύχομαι (2), τοῦτ' ἄρα τὸ τῶν (3) ἡμετέρων ἔγκλημά
15 ἐστιν αἰτίαμα οὐ τῆς τοῦ φίλου ἐπιπόνου ἐντρεχείας καθέστηκεν.

Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ.

Τί τοῦτο, ὦ πάντων ἀξιώτατε φίλων, ὅτι καὶ διὰ γραμμάτων ΙΔ'.
σοι πολλάκις ὁμιληκότων ἡμῶν ἐγένετο ἐξ ὧν ἐποθοῦμεν μαθεῖν οὐδέν; καὶ γὰρ ἐπόθουν διαμαθεῖν, ὅπως γε τῇ τοῦ κρείττονος ροπῇ νῦν ἔχει τὰ καθ' ὑμᾶς. Εἰ δή περ καὶ τοῦτο δι' ἐμμελείας
5 καθέστηκεν, ὥσπερ | οἶσθα καὶ ἐκ μακροῦ· οὐδὲ γὰρ ἄλλου (4) του Φ. 33ᵇ
ἐρῶμεν παρὰ (5) τοῦτο ζητοῦμεν, τῆς πάλαι σου πρὸς ἡμᾶς ἀκραιφνοῦς διαθέσεως καὶ συμπνοίας χρηστῆς, ἵν' οὕτω φαίην, ἀναμιμνησκόμενοι, δι' ὧν με καὶ μᾶλλον εἵλκες κατόπιν πολλοῦ ἀξιοῦντα τὰ σὰ καὶ κεκμήκαμεν οὕτω πονοῦντες τά γε τῶν φίλων φιλοπόνως ἀνερευ-
10 νῶντες. Ἀλλ' εἴ πού ποτε περιτυχόντες τισὶ τῶν εἰδότων ἀκριβῶς τὰ ὑμέτερα (6) οὕτω διηγουμένοις συμπίπτοντα, εὐθὺς ἀνακουφιζόμεθα

(1) κατωπτρισάμεθα] κατοπτρισάμεθα.
(2) ἀπεύχομαι] ἀπεύχωμαι. (3) τὸ τῶν] τὰ τῶν. (4) ἄλλου] ἄλλο.
(5) παρὰ] παρό. (6) ὑμέτερα] ἡμέτερα.

τοῦ βάρους τῶν λογισμῶν καὶ μικρόν ἀνακτώμεθα καὶ ψιλὰς τὰς ὑπαγορίας δεχόμενοι. Καὶ γὰρ οὖν τῶν πρώην ἐκείνων ἐπιμνησθεὶς ἡμερῶν, ἐπὶ μνήμης ἄγε τὸν φίλον τὸν σόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εὐφρανεῖς τὰ μέγιστα καὶ σὲ αὐτὸν ἐραστὴν ἀξιέραστον δείξεις καὶ σφόδρα μνημονικώτατον.

(ἄνευ τίτλου).

ΙΕ'. Οὐχ ὡς ἀσκληπιάδης τὴν ἀσκληπιαδῶν μετερχόμενος, ὦ φίλη μοι κεφαλή, ἀλλ' ὡς χριστιανὸς σύν τε τοῖς φαρμάκοις καὶ τὴν πρὸς θεοῦ βοήθειαν ἐκκαλούμενος· ὅλην γὰρ αὐτῷ χαριζόμενος τὴν ἀντίληψιν ὡς αἰτίῳ πάντων τῶν ἐν ἀκεσωδύνοις φαρμάκοις | ἕξεων
Φ. 34ᵃ καὶ δυνάμεων, ὡς δῆλον ἐντεῦθεν παρασκευάσαι πάντας πεποιθέναι Θεῷ ἥπερ τοῖς ἐξ αὐτῶν δι' αὐτοῦ ἐνεργοῦσι δυνάμεσιν. Ὄντως *ἀνὴρ ἰητρὸς πολλῶν ἀντάξιος ὀλλων*, ὃς οὐ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ ποτε ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου διὰ τὸ ἀφιλόνεικον καὶ ἐν πᾶσιν ἀκενόδοξον. Ἀλλὰ τόσον ἔφθης γενέσθαι γλυκύς, ὡς πάντας πρὸς ἑαυτὸν ἕλκεις, οἷα θήλεια λίθος τὸν ἐν ὕλαις στερρότερον (1) καὶ ὡς πῦρ τῶν κάτω καὶ βαρέων τὴν κούφην ἀτμίδα, ὡς ἀναζωπυροῦν καὶ ἀναθερμαῖνον ἡμᾶς καὶ πόρρωθεν· τῷ πυρσῷ τῆς σῆς φίλης ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἐξαπτόμεθα, (2) ὡς ἄν τις φαίη σιδήρια, κἂν ἡμεῖς βαρεῖς ὄντες καὶ ῥάθυμοι. Πλὴν τῇ βιαίᾳ ῥύμῃ τῆς ἀδιακρίτου σου κατὰ θεὸν πρὸς πάντας ἀγάπης τῆσδε οὐκ ἀφιστάμεθα.

Ἔρρωσο ἐν ἁγίῳ Θεῷ, ὁ γλυκὺς Ἰωάννης, τὸ παρὰ πᾶσι θυμῆρες καὶ ἐπέραστον ὄνομα.

---

(1) στερρότερον] στερότερον.

(2) ἐξαπτόμεθα] ἐξ ἁπτώμεθα.

Ἐπιστολὴ
ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ παρόντα δεινά.

Ἰδοὺ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἀνδρῶς δηλοῦμεν τῇ ἁγιωσύνῃ σου τὰ ἐνταῦθα συμβάντα, πατέρων ὑπέρτιμε· | οἴχεται (1) τὰ τῆς εἰρήνης τῆς ἐν Θεῷ, τὸ στασιῶδες εἰσέφρησε καὶ πολέμιον, ἔσβη τὰ καλά, γυμνὰ τὰ κακά. Τὰ τῆς ἐκκλησίας δεινά, τὰ τῶν πολεμίων δεινότερα, τὰ τῶν μιγάδων πικρότατα, τὰ τῶν μοναστῶν ἀλγεινότατα. Στενὰ τῷ δήμῳ πανταχόθεν τὰ πράγματα. Ἐπὶ οὐαὶ παπαῖ μοί ἐστιν. Οὐαί! καὶ ἀνομία ἐπ' ἀνομίαν. Τὰ πάντα θρῆνοι (2), ἐν πάσαις ταῖς πλατείαις κραυγαὶ (3), ἅπας οἶκος κλονεῖται, πᾶσα ἡ πόλις δονεῖται, πᾶσα ψυχὴ φιλόθεος ἀμαλδύνεται· Χριστὸς καθεύδει, ὁ ἀντικείμενος γρηγορεῖ καί, ἁπλῶς εἰπεῖν, τὰ ἄνω κάτω γεγόνασιν Θεοῦ ἀνοχῇ. Σὺ δ' ὡς δυνατὸς ἀφορῶν εὔχου, ὅτι πρὸς κατάπτωσιν ἀφορῶσι τὰ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, ἧς ἄρχει Χριστός, ὁ ἐν μακροθυμίᾳ ἀνείκαστος, ὃς καὶ χαρίσαιτό μοι τὰς σὰς ἁγίας εὐχὰς αἰῶνι παντί. Ις'. Φ. 34[b]

(1) οἴχεται] οἴχει.
(2) θρῆνοι] θρηνόν.
(3) κραυγαὶ] κραυγῇ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ἡ ἐπισκοπὴ Ταυρὲζ. Ἡ ἐπισκοπὴ Ταυρὲζ ταυτίζεται μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Δάρας, ἥτις ἄλλοτε περιλαμβανομένη ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ κράτους ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεσοποταμίας. Ἐν τοῖς παλαιοῖς *τακτικοῖς* γίνεται περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἡ ἑξῆς μνεία: «Δάρας ἀπὸ ἓξ μίλλια τῆς αὐτῆς πόλεώς εἰσι τὰ μεθόρια καὶ ὅροι Περσίδος καὶ Ἀσσυρίας». Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις *τακτικοῖς* βλέπομεν τὰ ἑξῆς: «Δάρας τὸ νῦν Ταῦρεζ». Βλέπε Gustave Parthey Hieroclis Synecdemus, Βερολῖνον, 1866 σελ. 88.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπισκοπὴ καταργηθεῖσα ἀνασυνεστάθη ἐπὶ τῶν Μογκόλων τῆς Περσίας δυναστῶν.

Ἡ Θ' Ἐπιστολὴ μᾶς δεικνύει σαφῶς ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Χιονιάδου τοὐλάχιστον ἡ κατάστασις τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν δὲν ἦτο καὶ πολὺ εὐχάριστος.

Ἡ μακεδονικὴ τοῦ Χιονιάδου καταγωγή. Τὰ παρὰ Τρ. Εὐαγγελίδῃ ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 3 περὶ τῆς μακεδονικῆς τοῦ Χιονιάδου καταγωγῆς προέρχονται ἐκ τυπογραφικοῦ παραπλάματος τῆς σελ. VIII τοῦ Fontes . . . τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως.

Ἡ σύνταξις τοῦ χωρίου 19—24 τῆς Α' Ἐπιστολῆς εὐοδοῦται, ἂν ἀφαιρεθῇ τὸ «ἀλλά».

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος . . . . . Σελ. 1

ΜΕΡΟΣ Α'

Ἡ Ἀκαδημία θετικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἡ Τραπεζοῦς κέντρον φυσικομαθηματικῶν σπουδῶν . . . . » 3
Ἡ Ἀκαδημία Τραπεζοῦντος πρὸ τοῦ 1204 . . . . . » 5
Ἡ Ἀκαδημία ἐπὶ τῶν Μεγαλοκομνηνῶν (1204—1461) . . . » 8
Ποῖοι ἐδίδαξαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Τραπεζοῦντος . . . . . » 11
Ποῦ ἐλειτούργει ἡ Ἀκαδημία . . . . . » 14
Τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τῆς Ἀκαδημίας . . . . . » 17

ΜΕΡΟΣ Β'

Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ.

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου . . . . . » 20
Γρηγόρ. ὁ Χιονιάδης καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ » 22
Ἡ χρονολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου . . . . . » 26
Τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως . . . . . » 27
Ἡ γλῶσσα τοῦ Χιονιάδου . . . . . » 29
Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Χιονιάδου . . . . . » 30
Κύρια ὀνόματα. Δερμοκαΐται, Ἰωάννης Γλυκὺς . . . . . » 33
Φράσεις ἐκ τῶν θύραθεν συγγραφέων καὶ χωρία ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς . . . . . » 34
Ἕτερα ἔργου τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου. Θουκυδίδης προερχόμενος ἐκ τῆς βιβλιοθήκης του . . . . . » 35
Περίληψις τοῦ περιεχομένου ἑκάστης τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου . . . . . » 35
Προγενέστεραι ἐκδόσεις τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου . . . » 37

ΜΕΡΟΣ Γ'

Τὸ κείμενον τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Χιονιάδου . . . » 39
Σημειώσεις . . . . . » 54